

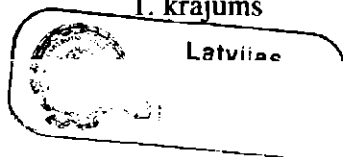

NAUDAS, KREDĪTA UN NODOKĻU POLITIKA

NAUDAS, KREDĪTA UN NODOKĻU POLITIKA

Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātes
Finansu un kredīta katedras zinātniskie raksti

1. krājums

Datorzinību Centrs
1998

ISSN 1407 - 3226

NAUDAS, KREDĪTA UN NODOKĻU POLITIKA (1.krājums). Latvijas
Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātes Finanšu un kredīta
katedras zinātniskie raksti. Rīga: Datorzinību Centrs, SIA. 1998. – 224 lpp.

Latvijas Kultūras fonds

Grāmatas izdošanu atbalsta Latvijas Kultūras fonds

99 3430

Grāmatā analizēti otrās brīvvalsts naudas, kredīta un nodokļu nozīmīgākie procesi kopš Latvijas neatkarības atgūšanas.

Kritiski vērtēti finanšu, banku u.c. uzņēmējdarbības sfēras rezultāti un uz tā pamata izvirzīti priekšlikumi finanšu sistēmas pilnveidošanai.

Grāmata domāta augstskolu studentiem, banku darbiniekiem, valsts ieņēmumu dienesta, biržas u.c. finanšu institūciju analītiķiem, kā arī visplašākajam finansistu un ekonomistu lokam. Izpētītie procesi var izrādīties interesanti arī jebkuram ierindas lasītājam, kurš interesējas par mūšsenažām preču naudas attiecību kategorijām.

Recenzents:

Dr. h. ekon., LZA un LLZMA akadēmiķis A.Kalniņš

Redkolēģija:

L.Kavale, J.Strazdiņš (atbildīgais redaktors), I.Vanags,
E.Zelgalvis (zinātniskais redaktors).

© LU Ekonomikas un vadības fakultātes
Finanšu un kredīta katedra, 1998.

© Datorzinību Centrs, 1998.

ISSN 1407-3226

SATURS

PRIEKŠVārds		7
ANCĀNS H.	√ Eiro maiņas kursa ietekme uz Latviju.....	9
ĀDAMSONS V	Degvielas realizācijas un tranzīta finansiālie aspekti Latvijā	17
BALEVIČA V	√ Investīcijas	23
BĒRZIŅŠ Ģ.	Norēķinu karšu darbības pamataspekti	30
BRASLIŅŠ Ģ.	Valsts kontroles loma Latvijas publiskajās finansēs	42
FIGURNOVS Ē.	√ Naudas plūsmas prognoze	50
GARANČA B.	√ Uzņēmējdarbības kapitāls un tā struktūra Latvijā	56
GERHARDS K.	√ Latvijas ārējā parāda attīstība un problēmas	66
KAVALE L.	√ Nodokļu politikas problēmas	77
LAIZĀNS T.	Latvijas vērtspapīru tirgus uzraudzība pašreizējā laika posmā	90
PETROVS V	√ Komerčbanku efektivitātes novērtēšana	103
SARKANS K.	√ Vai mūsu latu sagaida Āzijas valūtu liktenis	110
STRAUKS B.	~~√~~ Fizisko personu ienākumu deklarēšanas problēmas	125
STRAZDIŅŠ J.	√ Kredīta politikas saistība ar monetāro politiku un kredīta politikas loma valsts ekonomiskās patstāvības nodrošināšanā	132

SŪCE G.	√ Rietumu valstu banku uzraudzības pieredzes izmantošanas iespējas Latvijas bankā	142
ŠTEINBUKA I.		
KODOLIŅA I.	Ēnu ekonomika un neiekasētie nodokļi Latvijā	154
VANAGS I.	Eiropas vienotās valūtas ieviešanas pamatnosacījumi, pomi un problēmas	167
ZUBKOVA J.	√ Likviditātes vadīšanas nozīme monetārās politikas realizācijā	179
ZIŅAS PAR AUTORIEM		186
SUMMARIES		195
АННОТАЦИИ		203
ANNOTATION		212

PRIEKŠVārds

Zinātnes loma valsts dzīvē ir nozīmīga, svarīga un neapšaubāma, tas attiecas arī uz ekonomikas zinātņi. Šis jautājums ir Latvijas sabiedrības priekšplānā.

Latvijas Universitātes Finanšu un kredīta katedra uzkrājusi bagātīgu zinātnisko potenciālu, kas pēdējos gados ir izmantots tikai, gatavojot akadēmiski un profesionāli izglītotus speciālistus.

Pieprasījums pēc mūsu speciālistiem ir ļoti liels, tāpēc arī liels ir studentu pieplūdums. Šodien mēs uzņemam gada laikā 300-400 studentus bakalaura, maģistru un profesionāļu programmās. Arī Latvijas Universitāti beigušo skaits gadu no gada pieaug, piemēram, 1998. gadā mūsu specialitāti beigs 60 bakalauri, 70 maģistri un ap 30 profesionāļi – banku ekonomisti.

No katedras doktoratūrā mācās 5 doktoranti, bet pasniedzēju kolektīvā strādā 14 ekonomikas doktori, viens no tiem – habilitētais doktors.

Bakalauru darbos, maģistru darbos un kvalifikācijas darbos izstrādātie priekšlikumi tiek ļoti sekmīgi izmantoti bankās, finanšu iestādēs, biržā, apdrošināšanas kompānijās un augstskolās. Republikas studentu zinātnisko darbu konkursos ir gūti visaugstākie panākumi, daļa absolventu un studentu mācās ārzemēs.

Šāds potenciāls nevar tikt neizmantots, tāpēc 1998.gadā iznāk mūsu grāmata zinātniskie raksti “Naudas, kredīta un nodokļu politika” Rakstu autori uz paritātes principa ir 9 mācību spēki un 9 absolventi un studenti.

Par viņiem ļauj spriest īss autoru un darbu apraksts. Viņi visi ir profesionāļi katrs savā nozarē un mēs ceram, ka zinātniskie raksti ieinteresēs ne tikai studentus, bet šo rakstu atziņās ieklausīsies arī valsts ekonomiskās un politiskās dzīves vadītāji. Tas rosinās jaunas zinātniskas diskusijas un turpmākos pētījumus. Vislielāko gandarījumu autoriem dotu tas, ja izteiktie priekšlikumi realizētos dzīvē.

Šis Latvijas Universitātes zinātnisko rakstu krājums, kas iespiests paraugtipogrāfijā, ir domāts kā pirmais, kas atspoguļo analītisko materiālu un priekšlikumus. Mēs ceram, šim krājumam tuvākajā laikā sekos arī turpmākie izdevumi. Redkolēģija izsaka pateicību **Normundam Šlītkem**, ar kura palīdzību esam atrisinājuši grāmatas izdošanas tehniskās problēmas. Īpašu pateicību gribam izteikt arī firmas “Roko” prezidentam **Jānim Kokaram**, kurš ir sniedzis finansiālu atbalstu. Atzinība ir izsakāma arī **Latvijas Kultūras fondam**, kas tagad turpina Latvijas brīvvalsts divdesmitajos gados izveidoto slavējamo ierosmi atbalstīt izglītību un grāmatu izdošanu.

Pēc tradīcijas katram autoram ir tiesības uz savu viedokli, brīvi aizstāvēt savus uzskatus. Tas dos iespēju ieinteresētiem domu biedriem un oponentiem sazināties ar konkrētiem rakstu autoriem.

Atsauksmes sūtīt uz adresi: LV-1050 Rīga, Aspazijas bulv.5, Finanšu un kredīta katedra, 26. istabā.

*LU Finanšu un kredīta katedras vadītājs
Dr. ekon., docents Jānis Straziņš*

EIRO MAIŅAS KURSA IETEKME UZ LATVIJU

ANOTĀCIJA. Autors aplūko Eiropas Monetārās Savienības izveidošanas mērķus un ekonomikas kritērijus, kurus jāizpilda Eiropas Savienības dalībvalstīm, lai pievienotos Eiropas Monetārajai savienībai.

Rakstā aplūkota eiro kursa ietekme uz Latvijas Bankas valūtas maiņas politiku, ņemot vērā Latvijas tirdzniecības partneru un norēķinos izmantojamo valūtu struktūru.

Sakarā ar ASV dolāra lielo īpatsvaru Latvijas ārējās tirdzniecības maksājumos tiek konstatēts, ka Latvijas Bankai būtu lietderīgāk saglabāt esošo piesaisti SDR (Special Drawing Rights) valūtas grozam arī pēc eiro ieviešanas.

1999.gada 1.janvāris ieies pasaules vēsturē kā diena, kad būs pabeigts viens no grandiozākajiem starptautiskajiem projektiem tiks apvienotas vairāku kultūras, ekonomikas un politikas ziņā atšķirīgu Eiropas valstu valūtas, radot vienotu ekonomisko un monetāro sistēmu Eiropas Monetāro savienību (EMS) ar kopīgu Eiropas valūtu – eiro.

Neatkarīgi no tā, cik valstis sākotnēji piedalīsies EMS darbībā, šī vienotās valūtas zona radīs jaunas iespējas un jaunus riskus, būtiski ietekmējot gan Eiropas, gan arī pasaules privātos un valstiskos finansu tirgus dalībniekus. Euro zona neapšaubāmi ietekmēs arī Latviju. EMS veidošanas un eiro ieviešanas jautājumi Latvijai ir vēl jo nozīmīgāki, ja ņemam vērā Latvijas izvēlēto virzību uz integrāciju Eiropas Savienībā (ES). Līdz ar to tie procesi, kas pašreiz norit ES

iekšienē, nākotnē vistiešākajā veidā skars Latviju, un Latvijas ekonomiskās politikas veidotājiem jābūt gataviem ES ekonomisko prasību nodrošināšanai. Neskatoties uz minēto problēmu aktualitāti, autoram nav izdevies atrast izsmelšu analīzi par minētajiem jautājumiem ne Latvijas presē, ne arī zinātniskajās publikācijās.

Zinātniskā darba mērķis ir izvērtēt, kā EMS izveidošana un jaunās valūtas eiro attīstība varētu ietekmēt ekonomiskos procesus Latvijā, kā arī novērtēt Latvijas gatavību pievienoties EMS.

Ratificējot Māstrihtas līgumu, ES dalībvalstis turpina uzsākt Eiropas integrācijas procesu. Šis integrācijas process vainagosies ar vienotas ekonomiskās un monetārās zonas EMS izveidošanu, Eiropas Centrālo banku sistēmas (ECBS) izveidi un vienotas valūtas ieviešanu.

Kāpēc Eiropas valstīm nepieciešama šāda konsolidācija, un ko tās cer iegūt, izveidojot jaunu ekonomisko un monetāro struktūru?

EMS pamatideja ir lielas, stabilas ekonomiskās zonas izveide, tāpēc tikai tās ES dalībvalstis, kuras ar stingras monetārās un fiskālās politikas palīdzību būs spējušas radīt apstākļus cenu un valūtu ilgtermiņa stabilitātei, tiks uzņemtas EMS. Māstrihtas līgumā iestrādātajām prasībām (t.s. Māstrihtas konverģences kritērijiem) jānodrošina stabila "starta pozīcija" jaunajai ekonomiskajai un politiskajai savienībai [2,VIII]. Prasības ir šādas:

- Zems inflācijas līmenis – vidējais inflācijas līmenis valstī nedrīkst pārsniegt vairāk nekā 1.5% par to inflācijas līmeni, kāds ir vidēji trijās valstīs, kurās cenu līmenis ir visstabilākais (inflācija viszemākā);
- Stabili valūtas maiņas kursi iespējamajai EMS dalībvalstij sākotnēji jābūt valūtas maiņas kursu kontroles mehānisma, t.s. ERM (*Exchange Rate Mechanism*) dalībniecci un jāuztur stabils valūtas kurss vismaz divus gadus;
- Zemas procentu likmes vidējās ilgtermiņa procentu likmes nedrīkst pārsniegt vairāk nekā 2% par to ilgtermiņa kredīta procentu līmeni, kāds ir vidēji trijās dalībvalstīs, kur inflācijas līmenis ir viszemākais;

- Zems valsts parāda un budžeta deficīta līmenis potenciālajām EMS dalībvalstīm jābūt stabilām fiskālajām pozīcijām, tāpēc ikgadējais valsts budžeta deficīts nedrīkst pārsniegt 3% no iekšzemes kopprodukta, bet kopējais valsts parāds nedrīkst būt lielāks par 60% no iekšzemes kopprodukta [2, III].

Ekonomiska un monetāra apvienošanās uz šādiem stabiliem pamatiem veicinātu harmonisku un sabalansētu ekonomiskās aktivitātes izaugsmi zemas un stabilas inflācijas apstākļos visā Eiropas valūtas zonā, līdz ar to veicinot augstu nodarbinātības līmeni.

1. Vienotas valūtas ieviešana pavērtu jaunu brīvības pakāpi kapitāla un finansu pakalpojumu plūsmām Eiropā, jo tiktu būtiski samazināts valūtas maiņas kursa risks un līdz ar to arī valūtas maiņas kursu svārstību novēršanas (*hedging*), kā arī transakciju izdevumi, turklāt vienkāršotos savstarpējie norēķini. Vienotas valūtas apstākļos uzņēmējiem būtu vieglāk plānot savu ilgtermiņa darbību. Minētie faktori veicinātu arī Eiropas iekšējās tirdzniecības attīstību.
2. Vienotas valūtas ieviešana ļautu uzņēmējiem un privātpersonām precīzi salīdzināt preču un pakalpojumu cenas ES valstīs. Līdz ar to pastiprinātos konkurence, kas stimulētu ražošanas efektivitāte, paaugstināšanos, tātad ieguvēji būtu gan uzņēmēji, gan arī patērētāji. Sevišķi būtiski vajadzētu pieaugt konkurencei finansu pakalpojumu sfērā, nojaucot barjeras starp Eiropas pašlaik stipri segmentētajiem noguldījumu, aizdevumu, vērtspapīru, maksājumu un citu finansu pakalpojumu tirgiem.
3. Tiktu izveidota liela, cerams, ekonomiski spēcīga zona ar lielu eiro denominētu valdības vērtspapīru tirgu, kurš pēc saviem apjomiem, efektivitātes un starptautiskā nozīmīguma varētu konkurēt ar ASV vērtspapīru tirgu.

Kopumā tas veicinātu “dziļāku”, likvidāku, konkurētspējīgāku un efektīvāku finansu tirgus attīstību, kas savukārt piesaistītu lielāku investīciju apjomu. Firmām plašāka investoru loka apstākļos pavērtos iespējas piesaistīt lētāku finansējumu, līdz ar to samazinātos to darbības izdevumi. Tās būtu ieinteresētas iegūt kredītreitinga novērtējumus un izlaist vairāk eiro denominētas obligācijas, veicinot Eiropas obligāciju tirgus attīstību.

Tomēr jāatceras, ka joprojām saglabāsies atšķirības ES valstu nodokļu, dažādo regulējošo normatīvu un uzskaites praksē, līdz ar to nav gaidāms, ka dažādo EMS dalībvalstu valdību un privātā sektora emitētajiem vērtspapīriem būs vienādas cenas.

Svarīgs ir jautājums par eiro maiņas kursa ietekmi uz Latviju. Tā kā Latvija nebūs to valstu starpā, kuras 1999. gadā uzsāks kopējo darbību EMS ietvaros, tad pēc autora domām, sākotnēji Latviju tieši ietekmēs eiro maiņas kursa attīstība. To noteiks Latvijas ekonomikas atvērta un ārējās tirdzniecības būtiskā nozīme mūsu valsts tautsaimniecībā. Latvijai nav būtiskas ietekmes uz pasaules cenu līmeni, t.i., Latvijas uzņēmēji ir “cenu ņēmēji” Savukārt iekšzemes cenu līmeni ļoti būtiski ietekmē pasaules cenu attīstība. Stabils valūtas maiņas kurss pārvērs pasaulē cenās stabilās iekšzemes cenās.

Veiktā eiro maiņas kursa analīze un valūtas tirgus notikumu attīstības prognozes liek domāt, ka sākotnēji notiks eiro reālā maiņas kursa palielināšanās attiecībā pret ASV dolāru, kurai sekos tā maiņas kursa samazināšanās līdz ilgtermiņa līdzsvara līmenim. Kā sagaidāms eiro maiņas kursa izmaiņas ietekmēs lata kursu, pieņemot, ka Latvijas Banka nemainīs savu valūtas maiņas politiku, t.i., turpinās saglabāt stabilu lata maiņas kursu attiecībā pret SDR valūtu grozu?

Tā kā lata maiņas kurss ir piesaistīts nevis kādai vienai valūtai, bet gan valūtu grozam, tad lata maiņas kursa svārstības attiecībā pret jebkuru no grozā ietilpstošajām valūtām būs mazākas nekā groza valūtu savstarpējās svārstības. Līdz ar to, palielinoties eiro maiņas kursam attiecībā pret ASV dolāru, palielināsies arī lata maiņas kurss pret dolāru, bet mazākā mērā. Tādējādi eiro maiņas kursa pieaugums daļēji tiks amortizēts.

Tomēr nedrīkst aizmirst, ka pats SDR valūtu grozs mainīsies, jo vismaz divas no grozā ietilpstošajām valūtām – Vācijas marka un Francijas franks pārstās eksistēt un to vietu šajā grozā ieņems eiro. Līdz ar to 1999.gads varētu būt nozīmīgas izvēles laiks Latvijas Bankai, jo tad tai būs jāapsver vai piesaiste pie jaunā SDR groza ir vēlama, vai varbūt nepieciešams izvēlēties kādu citu piesaistes grozu.

Starptautiskais valūtas fonds radīja SDR valūtu grozu 1969.gadā kā starptautisku rezerves aktīvu, kurš papildināja esošo rezerves aktīvu klāstu. Pašlaik¹ SDR valūtu grozs sastāv no 5 galvenajām pasaules valūtām šādās proporcijās: ASV dolārs – 39%, Vācijas marka – 21%, Japānas jena – 18%, Francijas franks 11% un Lielbritānijas sterliņu mārciņa – 11%.

Pieņemot, ka 1999.gadā Vācija un Francija iekļūs to valstu grupā, kuras uzsāks EMS darbību, vismaz divas no SDR groza valūtām – Vācijas marka un Francijas franks pazudīs kā neatkarīgas valūtas un kļūs par eiro. Spriežot pēc Lielbritānijas vadītāju izteikumiem, Lielbritānija nepiedalīsies EMS veidošanas pirmajā kārtā. Līdz ar to mēs iegūstam jaunu SDR valūtu grozu, kura sastāvs būs šāds: ASV dolārs 39%, Eiro 32%, Japānas jena –18%, Lielbritānijas sterliņu mārciņa – 11%.

Uzreiz arī jānorāda, ka SDR valūtu groza struktūra var izrādīties arī savādāka, jo SVF padomei ir tiesības pārskatīt groza struktūru, līdz ar to šādi tīri aritmētiski pārveidojumi uzskatāmi par vienkāršāko pieņēmumu.

Pieņemot tomēr, ka jaunais SDR valūtu grozs būs tāds, kā aprēķināts šajā piemērā, jāizdara daži secinājumi. Pirmkārt, jaunajā groza struktūrā būs četras, nevis piecas valūtas, pie tam triju valūtu (ASV dolāra, Japānas jenas un Lielbritānijas sterliņu mārciņas) īpatsvari saglabāsies nemainīgi. Līdz ar to ir skaidrs, ka pieaugs SDR valūtu groza “jutīgums” pret eiro maiņas kursa svārstībām, salīdzinot ar esošā SDR groza “jutīgumu” pret Vācijas markas vai Francijas franka maiņas kursa svārstībām.

¹ Esošā groza struktūra ir spēkā no 1996. gada 1. janvāra

No otras puses, jāņem vērā, ka Francijas franka maiņas kursa svārstības attiecībā pret, piemēram, ASV dolāru parasti bija līdzīgas Vācijas markas maiņas kursa svārstībām, jo to noteica Francijas īstenotā valūtas maiņas kursa politika, "piesaistot" franka kursu Vācijas markas kursam. Līdz ar to var teikt, ka SDR groza kursa izmaiņas attiecībā pret ASV dolāru, ja arī būs lielākas, tad tomēr būtiski neatšķirsies no esošajām svārstībām.

Iespējams, ka Latvijai, lai izpildītu nacionālās valūtas stabilitātes prasības un iekļūtu ES un vēlāk EMS, varētu rasties vajadzība piesaistīt latu ne vairs kādam valūtu grozam, bet gan eiro. Izvērtējot to, kādus rezultātus tas varētu dot, salīdzinot ar piesaisti valūtu grozam (piemēram, SDR), jāaplūko, kas ir Latvijas galvenie tirdzniecības partneri, kā arī jāanalizē Latvijas ārējās tirdzniecības maksājumos izmantojamo valūtu struktūra.

Latvijas ārējā tirdzniecība dinamiski attīstās, un tirdzniecības apgrozījuma apjoms ir pieaudzis no 1, 248.03 milj. latu 1994. gadā līdz 2, 554.1 milj. latu 1997.gadā¹ [8, 143. lpp. un 9, 113. lpp.]. Mainās arī Latvijas ārējās tirdzniecības partneru struktūra. Būtiskākā iezīme ir tirdzniecības pārorientēšanās no NVS valstīm uz ES valstīm. Ja 1994. gadā uz ES valstīm tika eksportētas preces 217.04 milj. latu apjomā, tad 1997.gadā šis apjoms bija pieaudzis vairāk nekā 2 reizes un sasniedza 474,81 milj. latu. Arī importa pieaugums bijis ievērojams no 1994. līdz 1996. gadam imports no ES valstīm palielinājies trīs reizes un 1997. gadā sasniedza 841,23 milj. latu. Līdz ar to ES valstu īpatsvars Latvijas eksportā audzis no 39.2% līdz 48.9%, bet importā – no 40.6% līdz 53.2%. [7,12. lpp. un 9, 114. lpp.]

Sprīžot pēc šiem skaitļiem, varētu sagaidīt ES valūtu īpatsvaru palielināšanos Latvijas ārējā tirdzniecībā. Statistiskie dati daļēji apstiprina šo pieņēmumu. Ārējās tirdzniecības maksājumos ES valstu valūtu īpatsvars ir palielinājās no 30.4% 1994. gadā līdz 39% 1997. gadā. Pretēji pasaulē novērojamajam ASV dolāru maksājumu īpatsvara samazināšanās procesam, Latvijas ārējā tirdzniecībā novērojama ASV dolāra īpatsvara pastāvīga palielināšanās tendence.

---

¹ Avots: Valsts statistikas komiteja

Ja 1993. gadā 35.1% no ārējās tirdzniecības maksājumiem tika veikti ASV dolāros, tad 1997.gadā attiecīgais rādītājs bija pieaudzis jau līdz 50.7%. Acīmredzot šīs izmaiņas stimulēja arī Krievijas rubļa svārstības attiecībā pret ASV dolāru un samērā augstā inflācija Krievijā.

Aplūkosim gadījumu, kad Latvijas Banka nolemtu piesaistīt latu nevis kādam valūtu grozam, bet gan eiro. Tad iespējamā eiro maiņas kursa paaugstināšanās attiecībā pret ASV dolāru izraisītu tikpat lielu lata kursa palielināšanos attiecībā pret ASV dolāru. Ņemot vērā ASV dolāra augsto īpatsvaru Latvijas ārējās tirdzniecības maksājumos, ir skaidrs, ka šāds notikumu attīstības scenārijs izraisītu Latvijas eksportprodukcijas konkurētspējas samazināšanos un tā rezultātā – eksporta apjomu sarukumu. Būtiska tirdzniecības bilances pasliktināšanās var izraisīt maksājumu bilances tekošā konta negatīvā saldo pieaugumu, kas ar *ceteris paribus* var radīt kapitāla atplūdi un valsts ārējo rezervju samazināšanos. Tātad šāda piesaiste cerētās stabilitātes vietā radītu spiedienu uz nacionālo valūtu, ko Latvijas Banka, protams, nevēlētos stimulēt ar savu valūtas maiņas politiku.

Protams, var pieņemt, ka tirgus lieluma faktora dēļ uzņēmējiem būs izdevīgāk norēķināties ar eiro, līdz ar to Latvijas ārējās tirdzniecības norēķinu valūtu struktūra varētu izmainīties par labu eiro. Tomēr vēsturiskā inerce, ko pamatā noteiks ekonomisko aģentu piesardzīgā attieksme pret eiro un pietiekami lielais NVS valstu īpatsvars Latvijas ārējā tirdzniecībā, kavēs eiro strauji “izspiest” ASV dolāru no starptautiskajiem maksājumiem.

Pašreizējā Latvijas ārējās tirdzniecības maksājumu valūtu struktūra liek būt ļoti piesardzīgiem jautājumā par lata kursa piesaisti attiecībā pret eiro, un šķiet, ka Latvijas Bankai arī pēc 1999. gada būtu lietderīgāk saglabāt stabilu lata kursu attiecībā pret SDR valūtu grozu.

LITERATŪRA

1. Artus P., (1996), "*A Strong Euro or a Weak Euro?*", Document de Travail No. 1996 02/EI, Caisse des Depots et Consignations
2. European Monetary Institute, (November, 1996), *Progress Towards Convergence*
3. European Monetary Institute, (1997), "*Annual Report 1996*"
4. Ilzkovitz F., (1996), "*Prospects of the Internationalization of the Euro*", mimeo, European Commission
5. Kravalis J., (1996), "*Mērķis finansiāli vienota Eiropa*", Averss un Reverss Nr. 5., Latvijas Banka
6. LR Valsts statistikas komiteja, (1996), *Latvijas statistikas gadagrāmata*, Rīga
7. LR Valsts statistikas komiteja, (1996), *Latvijas Republikas ārējās tirdzniecības dati 1994. gadā (I daļa)*, Rīga
8. LR Valsts statistikas komiteja, (1996), *Latvijas statistikas ikmēneša biļetens 2/1996*, Rīga
9. LR Valsts statistikas komiteja, (Februāris 1998), *Latvijas statistikas ikmēneša biļetens 1 (44)/1998*, Rīga

DEGVIELAS REALIZĀCIJAS UN TRANZĪTA FINANSIĀLIE ASPEKTI LATVIJĀ

ANOTĀCIJA. Rakstā izanalizēts naftas produktu bizness Latvijā, galveno degvielas veidu kravu apgrozījums un virzieni. Aplūkota benzīna cenas struktūra un ieņēmumu sadalījums starp dalībniekiem. Atsevišķi izskatīta degvielas tranzīta un naftas terminālu vieta tranzīta operācijās.

Uzmanība tiek vērsta arī uz valsts lomu degvielas biznesā, kas ar nodokļu un tarifu politikas palīdzību varētu regulēt esošo biznesu, gūstot attiecīgos ieņēmumus budžetā.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas viena no perspektīvākajām attīstības nozarēm kļuva naftas un degvielas produktu pārkraušanas, uzglabāšanas un realizācijas nozare. Līdz ar to viens no aktuāliem diskusiju objektiem Latvijā pašreizējā periodā kļuvis naftas un degvielas tirgus. Iemesls tam ir šīs nozares ekonomisko, politisko un starptautisko problēmu samezglojums, ar kuru valstiskā mērogā sastopamies pirmoreiz.

Degvielas un naftas produktu industrija ir komplekss jēdziens, kas sevī ietver vairākus pakārtotus uzņēmējdarbības posmus – naftas produktu piegādi, pārkraušanu, uzglabāšanu, transportēšanu, vairumrealizāciju un mazumtirdzniecību. Tā kā šī industrija ir samērā noslēgta, jo tai nav liels konkurējošo produktu sortiments noieta tirgū, tad arī visi tās posmi ir nodrošināti ar noteiktiem ienākumiem un peļņu. Līdztekus privātajiem uzņēmējiem ievērojamus ieņēmumus no šīs nozares gūst arī valsts. Tādējādi

Latvijā tikai akcīzes nodokļa ieņēmumi no dīzeļdegvielas un benzīna 1997.gadā deva 65,9 milj. Ls. No šīs summas 50% vai 3296,7 tūkst. Ls tika novirzīti valsts pamatbudžetā, nodrošinot 6,5% no iekasētajiem ieņēmumiem. Otrus 50% ieskaitīja Satiksmes ministrijas valsts autoceļu fondā. (2;50.-52. lpp.)

Precīzu pievienotās vērtības nodokļa (PVN) apmēru no iekšējā tirgū realizētās degvielas noteikt nav iespējams, taču, pēc mūsu aptuveniem aprēķiniem, šī summa 1997.gadā varētu būt no 40 līdz 50 milj. Ls.

Analizējot katra šīs industrijas dalībnieka ražotāja, piegādātāja, uzglabātāja un realizētāja vietu kopējā ieņēmumu apritē vispirms jau jāatzīmē šo ieņēmumu daļu pastāvīgums. Tā, piemēram, benzīna A – 95 galējās cenas struktūra dalībnieku sadalījumā, pēc mūsu aprēķiniem, 1997.gadā bija šāda:

1.	Roterdama, degvielas pārstrādes rūpnīca (cena – nosūtīšanas vieta),	29,6
2.	Tankkuģa frakts maršrutā Roterdama – Rīga	1,7
3.	Rīgas ostas, naftas termināls (pārkraušanas, glabāšanas tarifs)	1,1
4.	Firma – vairumrealizētājs (uzcenojums)	3,6
5.	Degvielas uzpildes stacija (uzcenojums),	10,0
6.	Valsts nodokļi, kopā,	54,0
	tanī skaitā: akcīze	39,4
	PVN	14,6
7.	Galējā realizācijas vērtība	100,0

Kā redzams pēc vērtības struktūras vairāk nekā 50% no visiem ieņēmumiem tiek ieskaitīti valsts budžetā un specfondos. 1998.gadā šī daļa palielinājās, apm. līdz 58% sakarā ar akcīzes palielinājumu degvielai vēl par 2 santīmiem uz vienu litru.

Pārējo dalībnieku īpatsvars vērtības sadalē ir neliels, kaut gan tas nenozīmē, ka tie strādātu ar nelieliem apgrozījumiem. Te jāpiezīmē, ka šajā sfērā degvielas aprīte tiek veikta 2 virzienos.

Lielākā daļa no degvielas un naftas produktu apgrozījuma ir tranzīts (t.i., kravas, kas domātas kaimiņvalstu tirgiem).

Vietējam Latvijas tirgum paredzēta otra degvielas apgrozījuma daļa, kuras īpatsvars no kopējās aprites ir samērā neliels. Konkrēti tranzīta īpatsvars pa kravu veidiem 1997.gadā bija: benzīns un dīzeļdegviela – ap 95%, mazuts un tumšie naftas produkti – virs 90%, jēlnafta un naftas produktu frakcijas – 100%.

Naftas un naftas produktu pārkrautie apjomi 1997.gadā Latvijas ostās bija 29 499,1 tūkst. t. No tā degviela – 14 924,5 tūkst. t (1. tabula).

1.tabula

Pārkrautie naftas produkti Latvijas ostās 1997.gadā
(1; N =2; 3, N =2; 3)

Produkts	Osta			Kopā Latvijā
	Ventspils	Rīga	Liepāja	
1. Jēlnafta, mazuts	14 574,6			14 574,6
2. Gaišie naftas produkti	12 472,3	2116,5	335,7	14 924,5
Kopā	27 046,9	2116,5	335,7	29 499,1

Produkti, kas tika ievesti Latvijā ar dzelzceļu un autotransportu un netika pārkrauti ostās, kopā bija 1455 tūkst. t.

No kopējā kravu apgrozījuma vietējā tirgū 1997.gadā tika realizēts: benzīns (visas markas) – 455 tūkst. t. un dīzeļdegviela – 431 tūkst. t. Tātad pamatā viss galvenais degvielas apgrozījums Latvijas teritorijā ir tranzīts, ko ar nodokļiem neapliek. Ieņēmumus par tranzitoperācijām un kravu apkalpošanu saņem naftas produktu termināli un transportorganizācijas (dzelzceļš, kuģi).

Tādēļ arī saprotams, ka tieši uzglabāšanas un pārkraušanas posms naftas industrijas ķēdē ir stratēģiski galvenais. Šis posms Latvijā ir naftas produktu termināli Ventspilī un Rīgā, kā arī reģionālās naftas bāzes (noliktavas) rajonos un pilsētās. Paanalizēsim tuvāk Latvijā esošos 5 naftas terminālus.

1. Dominējošais naftas termināls ir akciju sabiedrība "Ventspils nafta".

Šis termināls praktiski nosaka pārkraušanas tarifu politiku Latvijā un Baltijā. Pēc stāvokļa uz 1.01.98. pārkraušanas tarifs "Ventspils nafta" noteikts 5,8 USD par vienu tonnu. 1997.gadā tika pārkrauti 24 206,3 tūkst. t naftas produktu, ieņemot ap 130 milj. USD.

2. Otrs pēc pārkraušanas apjomiem lielākais naftas produktu termināls ir Ventspils ostā izvietotais a/s "Ventbunkers" 1997.gadā tas ir pārkrāvis 2840,6 tūkst. t kravu, pamatā tumšos naftas produktus – jēlnaftu un mazutu.

Rīgas ostā funkcionē 3 termināli, kas pārkrauj tikai gaišos naftas produktus – benzīnu, dīzeļdegvielu un gaišās frakcijas. Tie ir:

1. "b.L.B.Baltijas termināls" ar apgrozījumu 1997.gadā 882,5 tūkst. t,
2. SIA "Man – Tess nafta" ar apgrozījumu 643,9 tūkst. t,
3. SIA "Vudisona Termināls" ar 1997.gada apgrozījumu 590,1 tūkst. t.

Pārkraušanas tarifs par tonnu Rīgā vidēji svārstās robežās no 6,5 – 7,5 USD, jo degvielas transportēšana pa sauszemi līdz Latvijas austrumu robežai ir par 200 km īsāka nekā no Ventspils.

Pašreiz naftas tranzīta sfēra vēl ir Latvijas valsts un vietējo privātuzņēmēju rokās. Tā kā šī nozare ir ļoti izdevīga gan ekonomiskajā, gan stratēģiskajā ziņā, tad tajā pašreiz asi saduras vietējā un ārzemju kapitāla intereses. Ārzemju firmas intensīvi izvērs degvielas uzpildes staciju (DUS) celtniecību Latvijas pilsētās un automaģistrāļu krustpunktos, izmantojot esošo infrastruktūru sava biznesa interesēs. Plašu rezonansi ieguva domstarpības starp kompānijām NESTE, STATOIL un vietējiem uzņēmējiem par naftas termināla "Rinūži" celtniecību Rīgas ostā. 1997.gadā problēma tika atrisināta, sadalot interešu sfēras terminālā – valsts Ostas pārvaldes personā pārņēma savā apsaimniekošanā stratēģiski svarīgo tankkuģu piestātņi un kopējos cauruļvadus, bet ārzemju un vietējās kompānijas ieguva nomas tiesības uz zemes gabaliem rezervuāru novietņu uzbūvei. Pašreiz ārzemju firmas veic aktīvu

rezervuāru celtniecību un jau 1998.gada vasarā ir paredzēts nodot ekspluatācijā pirmos 60 000 m³ tvertņu tilpumu. Tas tikai vēlreiz pierāda naftas produktu tranzīta aktualitāti Latvijā.

No tā var secināt, ka pēdējo gadu laikā konkurence tranzīta pakalpojumu tirgū starp valstīm ir ievērojami pieaugusi un naftas tranzīts caur Latviju kļūst no šauri saimnieciska par vispārekonomisku un pat politisku jautājumu. Tādēļ arī valsts ekonomiskās stratēģijas izstrādāšanā ir jāņem vērā gan valsts, gan arī visu privātuzņēmēju intereses.

Pēdējā laikā Latvijas naftas tirgū līdztekus vietējiem uzņēmējiem darbojas arī vairākas vadošās starptautiskās degvielas kompānijas. Galvenās no tām NESTE, STATOIL, SHELL un LUKOIL. Šo kompāniju intereses un starta nosacījumi ir diametrāli pretēji vietējo uzņēmēju interesēm, jo tās pārstāv lielo starptautisko biznesu un kapitālu. Arī iegūtā peļņa no šī biznesa galvenokārt aizceļo uz šo kompāniju dzimtenēm, nevis tiek investēta Latvijā. Un pašreizējā aktīvā ārzemju firmu darbība Latvijas ekonomikā ir tikai nepieciešamais nosacījums peļņas gūšanai nākotnē.

Neizslēdzot ārzemju investīciju pozitīvo nozīmi, Latvijas valdībai un likumdevējiem tomēr ir jāizstrādā sava stratēģiskā Programma naftas biznesa sfērā. Programmas pamatnostādņem jābūt šādām:

1. Nepieļaut nozares monopolizāciju no ārzemju kompāniju puses. Šajā biznesa sfērā jāvalda veselīgai konkurencei un saimnieciskam līdzsvaram. To var panākt, atbalstot Latvijas vietējos uzņēmējus un kontrolējot stratēģiski svarīgos nozares posmus. Atbalsts vietējiem uzņēmējiem izpaustos dažādu atvieglojumu un priekšrocību jomā. Valsts kontroles funkcijas būtu gan uzraudzībā, gan līdzdalībā naftas produktu terminālos. Valstij būtu jāsaģlabā līdzdalība a/s "Ventspils nafta" un jaunbūvējamā stratēģiski svarīgajā naftas terminālā "Rinūži" Šāda valsts līdzdalība garantētu pārkraušanas tarifu stabilitāti, kas ļautu orientēties starptautiskajiem pasūtītājiem un vietējiem uzņēmējiem. Piemēram, ja terminālā "Rinūži" ārzemju kompānijas uzsāktu tarifu dempinga politiku ar mērķi izkonkurēt vietējos uzņēmējus, valsts institūcijas Rīgas Ostas

pārvaldes personā varētu paaugstināt tās apsaimniekojamās termināla tankkuģu piestātnes pakalpojumu maksu līdz 3– 4 USD par tonnu;

2. Ieviest tranzīta muitas nodokli degvielai, kas tiek transportēta caur Latviju. Nodoklis būtu nosakāms absolūtā summā no 1 tonnas un tā likme varētu būt līdz 1 USD par tonnu. Nodokļa maksātāji un maksāšanas kārtība varētu būt:

- a) naftas produktu termināli – kravas saņemšanas brīdī,
- b) dzelzceļš un autotransports – LR robežas šķērsošanas brīdī, iebraucot Latvijā. Kopējais ienākums no šī nodokļa budžetā tad sasniegtu 15 milj. USD;

3. Ieņemt vēl 1990.gadā izstrādāto kapitāla kustības nodokli, kas paredzēja ieturēt papildu nodokli no naudas kapitāla (dividendēm) gadījumā, ja tas tiek izvests no Latvijas. Nodoklis attiektos uz ārzemju firmām, kas darbojas naftas produktu tirgū. Atšķirībā no pašreizējā ienākuma nodokļa, kurš attiecas uz nerezidentiem, šis jaunais nodoklis attiektos uz izvedamo kapitālu un tā likmes šīs nozares pārstāvjiem varētu būt 50 – 60% apmērā no apliekamā objekta izvedamās naudas summas. Savukārt, ja šis kapitāls (peļņa) paliktu Latvijā, tad tas visdrīzāk tiktu investēts ekonomikā un nāktu par labu Latvijas tautsaimniecībai.

Izstrādājamajā Programmā nenoliedzami būtu jāparedz arī citi pasākumi un izdevumi, kurus veiktu valsts institūcijas Latvijas ekonomikas augšupejas veicināšanai.

LITERATŪRA

1. “Tranzītbiznesa Vēstis”, iknedēļas informatīvais izdevums: Rīga SIA “Jūras Vēstis”, – 1998, Nr–2; Nr–3.
2. “Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību” Rīga LR Ekonomikas ministrija, 1997.gada decembris.
3. “Jūras Vēstis”, laikraksts, 1998.g. Nr – 1, 2, 3.
4. “Dienas Bizness”, laikraksts, 1998. gada 22. janvāris.

INVESTĪCIJAS

ANOTĀCIJA. Tiek pētīts investīciju jēdziens un tā izpratne, analizējot citu ekonomistu publicētos darbus. Darba rezultātā autors izvirza, pēc viņa uzskatiem, pašu optimālāko investīciju definīciju. Darbā arī tiek pētīts, cik lielai būtu jābūt investīciju peļņai, lai nesamazinātos ieguldītāja kapitāls.

Jēdziens “investīcijas” Latvijas republikā ir kļuvis ļoti populārs. Ar to sastopamies gan publikācijās, gan mācību grāmatās, gan arī masu medijos. Tomēr ne visi, kas runā par investīcijām, ar šo jēdzienu saprot vienu un to pašu. Tāpēc arī šajā rakstā mēģināsim analizēt jēdzienu “investīcijas” un noskaidrot ko ar to saprot, kā arī to, kas ar to būtu jāsaprot.

Gandrīz visās publikācijās par investīcijām šis jēdziens tiek saistīts ar peļņas gūšanu. Tas, protams, ir pareizi, jo “Investīcijas ir fizisku un juridisku personu naudas vai materiālie ieguldījumi dažādos peļņu nesošos pasākumos vai arī instrumentos” Tomēr ir jāņem vērā, ka investīcijas vai ieguldījumi ieguldītājam var dot peļņu gan, sākot ar ieguldījuma laiku, vai arī pēc zināma laika, piemēram, pēc 5 gadiem. Līdz ar to investīcijas var iedalīt:

- ieguldījumos, kas ieguldītājam, sākot ar ieguldījumu, dod zināmu peļņu,
- ieguldījumos, ar kuriem ieguldītājs sev nodrošina zināmu peļņu nākotnē, piemēram, iegādājoties akciju kontrolpaketi,
- ieguldījumos, kas ieguldītājam nedod tiešu peļņu, bet ar ko ieguldītājs sev nodrošina ietekmes sfēru, piedaloties zināmu produktu tirgus sadalē; citu izejvielu un

materiālu nodrošināšanā; politikā un likumdošanā. Šie ieguldījumi ieguldītājam dod netiešu peļņu, jo ar tiem ieguldītājs panāk sev labvēlīgu problēmu risinājumu. Pēc būtības tie ir nemateriālie izdevumi, kas ar laiku atmaksājas, bet pēc Latvijas likumdošanas tos sauc par ilgtermiņa ieguldījumiem vai ziedojumiem.

Ieguldījumu pamats vai ieguldījumu avots ir fizisko un juridisko personu naudas uzkrājumi, kas veidojas, ja tagadnes patēriņš tiek atlikts uz zināmu laiku nākotnes patēriņu labā. Izveidot naudas uzkrājumus var gan fiziskas, gan juridiskas personas, taupot savus ieņēmumus, kā arī racionalizējot un ekonomējot savus izdevumus. Bez taupības vai ekonomijas režīma naudas uzkrājumi neveidosies ne fiziskām, ne arī juridiskām personām, jo labvēlīgos gados uzkrātie naudas līdzekļi strauji samazināsies mazāk labvēlīgos gados. Ar naudas uzkrājumiem ir jāsaprot fizisko un juridisko personu naudas ieņēmumu pārsniegums pār naudas izdevumiem. Ņemot vērā iepriekšteikto, var secināt, ka "Investīciju būtība ir kārtējā patēriņa atlikšana par labu nākotnes patēriņam" [1].

Tomēr, analizējot investīciju definīciju, uzskatām, ka tajā būtu jāatspoguļo sekojošais:

- viss tas, kas ir raksturīgs jebkurām investīcijām;
- visi svarīgākie faktori, kuri ietekmē visas investīcijas.

Tātad investīciju definīcijā būtu jāietver šādi visām investīcijām piemītoši principi vai vispārinājumi:

- investīcijas ir naudas uzkrājumu nodošana citai juridiskai vai fiziskai personai, jo, ja naudas īpašnieks naudu nekur neiegulda, tad tā nedod ienākumu,
- investējot naudu, ir jānorobežo laika periods, pēc kura nauda atgriežas pie ieguldītāja, bet laika periods var būt ierobežots arī ar zināmiem nākotnes notikumiem,
- investīcijas ieguldītājam dod zināmu peļņu,
- ienākumam no investīcijām ir jābūt tik lielam, lai tas segtu:
  - gaidāmo inflāciju;

- varbūtējos zaudējumus no gaidāmā riska;
- vajadzīgās peļņas procentu.

Nemot vērā iepriekšminētos investīciju principus, investīciju definīcijai būtu jābūt šādai: “Investīcijas ir naudas aizdošana uz zināmu laiku, lai veidotu tādu nākotnes naudas plūsmu, kas ieguldītājam sedz inflāciju, risku un dod bezriskā peļņu”

Jebkura naudas vienība šodien ir vērtīgāka par šo pašu naudas vienību nākotnē, jo tās vērtību samazina inflācija un pastāvīgā preču cenu palielināšana. Tā rezultātā par jebkuru naudas vienību šodien var nopirkt vairāk preču nekā nākotnē. Tāpēc arī investējot vai aizdodot uzkrājumus, gan fiziskām, gan arī juridiskām personām ir jāsaņem zināmu peļņu, kas būtu pietiekami liela, lai investīciju termiņā ieguldītājs varētu segt inflāciju un gaidāmo risku, ja tās ir riska investīcijas.

Ja pieņemam, ka Latvijas komercbankas strādā stabili, ieguldot naudu Latvijā visizplatītākajās investīcijās, t.i., bankas depozītos, investīciju risks nepastāv, 1997.gadā prognozētā inflācija ir 8-10%, un ir paredzēts, ka ieguldītājs saņemtu 5% gada peļņu. Kāds būs ieguldītāja dotais ienākums?

To var aprēķināt pēc šādas formulas:

$$R_p \% = \frac{1 + \text{nominētais bezriskā peļņas \%}}{1 + \text{inflācijas \%}} - 1$$

Mūsu piemērā reālais peļņas % ir

$$\frac{1 + 0,05}{1 + 0,09} - 1 = \frac{1,05}{1,09} - 1 = 0,04\% \text{ vai ieguldītāja kapitāls}$$

samazinās par 4% zaudējumu, kas ir radies inflācijas rezultātā (inflācijas procents pārsniedz depozītu gada procentu). Tas nozīmē, ka ievietojot lielumus formulā un iegūstot pozitīvu lielumu, ieguldītājs ir ieguvis investīciju peļņu, bet negatīvs rezultāts liecina par zaudējumiem, kurus ieguldītājs ir ieguvis no sava naudas ieguldījuma bankas depozītā. Līdz ar to var secināt, ka šodien

depozītu noguldījumi komercbankās ieguldītājam nedod pietiekamu peļņas procentu, lai varētu segt inflāciju un iegūt reālu peļņu. Tāad ieguldījumi bankas depozītos ieguldītājiem nav izdevīgi un to kapitāls ar šādiem depozītu procentiem un inflāciju ar katru gadu samazinās. Lai saglabātu savu reālo kapitālu, ieguldītājam uzkrājumus būtu jāiegulda ienesīgākos pasākumos vai peļņu nesošos instrumentos. Tomēr ne visiem ieguldītājiem pastāv iespējas savus uzkrājumus ieguldīt ienesīgākos pasākumos.

Apskatīsim situāciju, kad ieguldītājs savu kapitālu neizdevīguma dēļ vispār nekur neiegulda. Tad kapitāls dos naudas kapitāla īpašniekam 8,25% zaudējumu gadā vai viņa kapitāla reālā vērtība gadā samazināsies par 8,25%.

$$\frac{1 + 0}{1 + 0,09}$$

Iepriekšējās investīciju ienesīguma analīzes rezultāts liecina par to, ka jebkurā gadījumā ieguldītāja zaudējumi bezriskā investīciju gadījumā būs mazāki nekā zaudējumi, ja ieguldītājs savus naudas uzkrājumus nekur neieguldis.

Ekonomiskajā literatūrā un pat mācību grāmatās nav vienotu uzskatu par investīciju definīciju.

ASV zinātnieki Lorens Dz.Gitmens un Maikls D.Džonks formulē investīcijas kā kapitāla ieguldījumu, kas nodrošina kapitāla vērtības palielināšanu vai samazināšanu vai arī dod zināmu investīciju peļņu [1].

Autori J.Bojārs un V.Vilne savā grāmatā "Starptautiskās investīcijas" nedod savu investīciju definīciju, bet citu, nenosauktu autoru definīcijas, kā piemēram: "Ar investīcijām saprot ilgtermiņa holdingu, kad kapitālu pielieto peļņas gūšanas nolūkos, piemēram, ieguldot to lauksaimniecībā, rūpniecībā vai izglītībā" un arī "Investīcijas ir tēriņš ar nolūku iegādāties uzņēmumu finansu vērtspapīrus akcijas, lai iegūtu no tiem peļņu dividendžu veidā" [2; 10.lpp.].

Iepriekšminētie autori savā darbā uzrāda arī trešo investīciju definīciju: "Investīcijas ir kapitāla tēriņš, pērkot uzņēmumu fiziskos

pamatfondus, kā rūpnīcas, to mašīnas un iekārtas un akcijas” [2; 10.lpp.].

Analizējot iepriekšaprakstītās publicētās investīciju definīcijas, var secināt, ka vispareizākā ir ASV zinātnieku L.Dz.Gitmena un M.D.Džonka definīcija, kas pēc būtības pasaka, ka kapitāla ieguldījumi rada kapitāla vērtības palielināšanos vai arī samazināšanos. Un kā pierādīja investīcijas Latvijas banku depozītos, tad ieguldījums kapitāla īpašniekam var dot arī zināmu kapitāla samazinājumu. Tomēr, pēc mūsu domām, investīciju definīcija būtu jāveido tā, lai ieguldījumu mērķis būtu peļņas gūšana. Tomēr investīciju reālā kapitāla samazinājums zināmā laikā ir realitāte, ja inflācijas līmenis pārsniedz investīciju nominālā ienesīguma līmeni.

Ir jāatzīst, ka J.Bojāra un V.Vilnes investīciju definīcijas ir neveiksmīgākas, jo katra no trijām investīciju definīcijām aptver zināmus investīciju veidus un tās nevar attiecināt uz visām investīcijām, jo:

- investīcijas kā ilgtermiņa holdings peļņas gūšanā ir ierobežots ar lauksaimniecību, rūpniecību vai izglītību. Tātad šī definīcija izslēdz investīcijas depozītos, opcijās u.c. investīcijās;
- investīcijas ir tēriņš, vai kapitāla tēriņš. Autori liek vienādojuma zīmi starp jēdzieniem ieguldījums un tēriņš. Uzskatu, ka tas, kas ir iztērēts, nevar tikt atjaunots, bet investīcijas ir naudas aizdošana vai ieguldīšana uz īsāku vai ilgāku laiku. Arī šī naudas kapitāla tērēšana ir saistīta ar konkrētiem investīciju veidiem, t.i., ar ieguldījumiem akcijās un pamatfondos.

Definējot investīcijas, kā arī, apskatot investēšanas procesu, vairāki autori nenorobežo investēšanas procesu no finansēšanas procesa. Investēšana un finansēšana ir vienots process, kas tiek apskatīts no diviem viedokļiem, t.i., no naudas kapitāla ieguldījuma vai investēšanas viedokļa un no naudas kapitāla saņēmēja vai naudas kapitāla sagādāšanas, t.i., finansēšanas viedokļa.

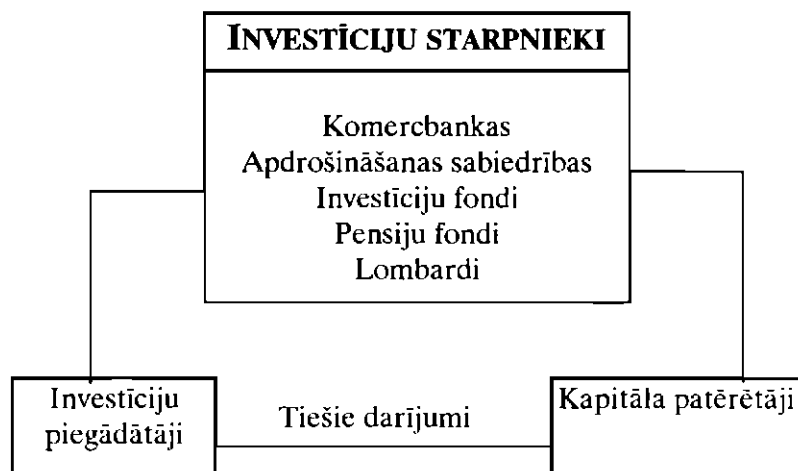
Ārvalstu investīcijām ieguldītājs ir ārvalstu fiziska vai juridiska persona. Ārvalstu investīcijas uzņēmumi var saņemt divējādi:

1. Kā ārvalstu ieguldījumus uzņēmējdarbības kapitālā, gan pērkot uzņēmuma kapitāla daļas (sabiedrībās ar ierobežotu atbildību), gan arī pērkot akcijas (akciju sabiedrības). Tos sauc par finansu ieguldījumiem;
2. Kā ārvalstu uzņēmumu un finansu institūtu kredītus.

Līdz ar to nevar pievienoties autoru J.Bojāra un V Vilnes uzskatiem, ka starptautiskās investīcijas tēriņš, pērkot uzņēmumu fiziskos pamatfondus, tādus kā rūpnīcas, to mašīnas un iekārtas [1]. Ārvalstu finansu investīcijas uzņēmuma pamatkapitālā vai arī ārvalstu ilgtermiņa kredīts no uzņēmuma viedokļa ir ārējā finansēšana, bet iekārtu pirkšana uzņēmuma vajadzībām ir uzņēmuma investīcijas pamatfondos.

Ar investēšanu vai naudas līdzekļu ieguldīšanu jāsaprot investēšanas process. Par investēšanas procesu sauc naudas līdzekļu ieguldīšanu, piedaloties investīciju dalībniekiem: investīciju piegādātājiem, investīciju starpniekiem un investīciju patērētājiem.

Parasti investīciju piegādātāji vai ieguldītāji paši nenodod savus naudas uzkrājumus tieši investīciju patērētājiem, bet šajā procesā piedalās, tā saucamie finansu starpnieki. Populārākie finansu starpnieki ir bankas, naudas noguldījumu asociācijas, kredītu apvienības, apdrošināšanas kompānijas un pensiju fondi. Latvijā kā investīciju starpnieki darbojas komercbankas, lombardi, investīciju fondi un apdrošināšanas sabiedrības. Investēšanas procesu var atspoguļot šādā zīmējumā:

Tiešie darījumi aptver relatīvi nelielu investīciju daļu, jo Latvijas republikas likumdošana paredz investīciju piesaistišanu ar investīciju starpnieku līdzdalību.

LITERATŪRA

1. Bojars J. Vilne V Starptautiskās investīcijas. -R., LU Starptautisko attiecību institūts, 1996., 315 lpp.
2. Gitmens Dz. Lorens, Džonks D. Maikls Основы инвестирования - М.: Дело, 1997, 10 стр.
3. Frank K. Reilly. Investments, 1989, New York 10003, 1986, 718 p.
4. Robert U. Kolb. Investments, USA Scott Foersman and company, 1989, 790 p.
5. Шарп Уильям, Александр Гордон Ж., Бейпи Джефри В. Инвестиции, М.: "Инфра" 1997, 1024 стр.

NORĒĶINU KARŠU DARBĪBAS PAMATASPEKTI

ANOTĀCIJA. Autors aplūko norēķinu karšu kā bezskaidras naudas norēķinu organizēšanas formas darbības pamatjautājumus: norēķinu darbības shēmu, to veidojošos elementus, kā arī norēķinu karšu ekonomisko būtību. Rakstā analizēta norēķinu karšu saistība ar naudu, tās piedāvājuma elementiem.

Norēķinu kartes šodien ir kļuvušas par populāru un plaši atzītu norēķinu veikšanas instrumentu un līdzekli dažādu papildu pakalpojumu saņemšanai. Arī Latvijā ir konstatējams norēķinu karšu izplatības straujš pieaugums, kam pateicoties, norēķinu kartes ir kļuvušas par vienu no presē biežāk pieminētajiem bankas pakalpojumiem. Tomēr līdzšinējās publikācijas Latvijā pamatā ir aplūkojušas kādu tā brīža aktualitāti: jaunu produktu, jaunu papildu pakalpojumu utt. bet pagaidām ir izpalikuši pētījumi par norēķinu kartēm kā ekonomikas un finansu kategoriju.

Norēķinu kartes vēsturiski ir veidojušas kā līdzeklis veikto darījumu fiksēšanai mazumtirdzniecības un pakalpojumu sniegšanas uzņēmumu tīklā [1;3;5]. Attīstoties norēķinu organizēšanas tehnoloģijai, norēķinu kartes iegūst arvien ciešāku saistību ar komercbanku piedāvātajiem pakalpojumiem. Bankas skata norēķinu kartes kā instrumentu savu klientu deponēto līdzekļu aprites organizēšanai, nodrošinot t.s. bezskaidras naudas norēķinus, kā arī kā līdzekli atsevišķu papildu pakalpojumu nodrošināšanā (patēriņa kredīts, apdrošināšana utt.). Lai atklātu norēķinu karšu darbības mehānismu, ir nepieciešams aplūkot to veidojošos elementu un šo elementu savstarpējo saistību.

Mūsdienās vienkāršākās starptautisko un vietējo norēķinu karšu norēķinu shēmas veido trīs pamatelementi: kartes lietotājs, kartes apkalpotājs/tirgotājs un norēķinu karšu organizācija.

Kartes lietotājs ir konkrēta fiziska persona, kura no kartes izdevēja ir saņēmusi lietojumā norēķinu karti un kura ir pilnvarota šo karti lietot. Pastāv gan arī t.s. korporatīvās kartes, par kuru lietošanu izdevējs slēdz līgumu ar juridisku personu, taču arī šajā gadījumā katras izsniegtās kartes lietotājs ir konkrēta fiziska persona uzņēmuma pilnvarots pārstāvis. Kartes lietotājam izdevējorganizācijā tiek atvērta kartes konts vai arī tiek izmantots jau iepriekš esošs norēķinu konts, un šajā kontā pieejamie līdzekļi (iepriekš avansēti līdzekļi un/vai atvērta kredītlinija) kalpo ar kartes izmantošanu nodibināto saistību segšanai.

Tirgotājs ir preču vai pakalpojumu sniedzējs, kurš ir noslēdzis līgumu ar norēķinu karšu sistēmas īpašnieku (līdzīpašnieku) vai viņa pilnvarotu personu par karšu pieņemšanu norēķinos par viņa piedāvātajām precēm vai pakalpojumiem. Noslēdzot šo līgumu, tirgotājs apņemas ievērot prasības karšu apkalpošanas standartu ievērošanai, kā arī veikt attiecīgus maksājumus par iespēju sniegt šāda veida papildu pakalpojumu saviem klientiem (parasti no tirgotāja apkalpotajiem norēķiniem tiek ieturēts noteikts komisijas procents).

Norēķinu karšu organizācija šajā vienkāršākajā shēmā darbojas naudas līdzekļu plūsmas apkalpošanai un nodrošināšanai, norēķinu procesa veikšanas noteikšanai un kontrolēšanai. Pēc šādas shēmas šodien darbojas tādas starptautiskās norēķinu karšu kompānijas kā "American Express", "Diners Club", un būtībā šādi darbojas arī atsevišķas vietējo karšu kompānijas, sevišķi, t.s. uzņēmumu kartes.

Ar norēķinu karšu izdošanu vairumā gadījumu nodarbojas bankas vai citas finansu institūcijas, jo karšu darbības pamatā ir īpaša norēķinu kārtības organizēšana starp kartes lietotāju un tirgotāju. Tomēr iepriekšapskatītā shēma paredz to, ka norēķinu karšu organizācija ir šīs norēķinu sistēmas izveidotāja, uzturētāja un arī īpašniece, savukārt bankas, kas izdod vai apkalpo kartes, ir

piesaistītas sistēmai uz līguma vai cita veida vienošanās pamata, bet tās netiek uzskatītas par sistēmas pamatelementiem nepieciešamajiem elementiem (jo teorētiski bez tām arī var iztikt). Bankām ir atvēlēta norēķinu apkalpotāja loma, arī karšu izplatīšanas starpnieka loma, pie tam – bez īpašām tiesībām noteikt norēķinu politiku sistēmā.

Mūsdienās arvien populārākas kļūst nedaudz komplicētākas karšu darbības organizatoriskās shēmas, kas darbojas atšķirīgi no iepriekšaplūkotā. Visa International, Europay International (Eurocard), MasterCard International u.c. karšu norēķinu sistēmas ietver četrus elementus: kartes lietotāju, izdevējbanku, tirgotāju un norēķinu apkalpotāju banku. Pati norēķinu karšu organizācija šeit ir kā saistošais posms, vienotais standarts, dalībbanku forums, noteiktu deleģētu funkciju veicēja. Pašas sistēmas organizētājas, uzturētājas un īpašnieces ir finansu organizācijas/bankas, kas izdod un apkalpo attiecīgās norēķinu kartes. Šāda tieša ieinteresēto finansu organizāciju iesaistīšana līdzīpašnieku statusā attiecīgajā karšu sistēmā var tikt uzskatīta par priekšnoteikumu augstākai sistēmas efektivitātei, ar to saprotot labāku spēju piemēroties izmaiņām karšu tirgū, jaunu produktu izstrādāšanā, jaunu tirgu apgūšanā, esošās tirgus daļas palielināšanā utt. jo informācija par vēlamajiem un nepieciešamajiem attīstības virzieniem tiek apkopota tieši un nepastarpināti no kartes reālajiem piedāvātajiem un norēķinu apkalpotājiem. Šādu novērtējumu apstiprina pēc šādas shēmas darbojošos divu lielāko starptautisko norēķinu karšu kompāniju Visa International un Europay/MasterCard International izaugsme un aktivitātes jaunu tirgu un iespēju apgūšanā. Tā, piemēram, Latvijā vairāk nekā izteikti dominē tieši Visa un Europay/MasterCard produkti un to apkalpošanas vietas, savukārt American Express un Diners Club aktivitātes ir samērā atturīgas.

Pēc vispārējās darbības shēmas attēlošanas ir jāaplūko, kā notiek informācijas un naudas līdzekļu plūsma norēķinu karšu norēķinu gadījumā.

Mūsdienās populārāko karšu norēķinu sistēmās, kā redzams no iepriekšējā izklāsta, var izcelt 5 "darbojošās personas":

1. kartes lietotājs,
2. tirgotājs – uzņēmums (veikals, restorāns, viesnīca u.c.), kas pieņem karti norēķiniem par pārdotajām precēm vai sniegtajiem pakalpojumiem,
3. norēķinu apkalpotājs (*angļu val.* "Acquirer") – sistēmas dalībbanka, ar kuru tirgotājs ir noslēdzis līgumu par karšu akceptēšanu,
4. izdevējs (*angļu val.* – "Issuer") – banka, kura izdod karti kartes lietotājam,
5. norēķinu karšu organizācija kā norēķinu informācijas apkopotāja, apstrādātāja un savstarpēju norēķinu starp pārējiem dalībniekiem organizētāja.

Tirgotājs rīkojas saskaņā ar instrukciju, kuru viņam ir izsniedzis norēķinu apkalpotājs un kuru viņš ir apņēmis pildīt. Pirms tālākas norēķina apkalpošanas pārdevējs pārbauda, vai karte atbilst tam karšu tipam, ko viņš vispār apkalpo; vai kartei nav fiziski defekti ja tādi ir karte uzskatāma par nederīgu vai ir visi attiecīgā kartes tipa rekvizīti un vai tie ir īsti. Pēc informācijas nolasišanas no kartes elektroniskā ceļā ar t.s. POS termināla palīdzību izdrukājot pirkuma čeku vai mehāniski ar t.s. imprinteru (mehāniska ierīce nospieduma iegūšanai uz tirdzniecības čeka no kartes) palīdzību kartes lietotājam, ja viņš piekrit čekā norādītajai summai, ir jāakceptē čeks.

Ja pirkums sasniedz noteiktu summu autorizācijas limitu (*angļu val.* – "floor limit") – tirgotājam ir obligāti jāveic autorizācija, kas nozīmē darījuma apstiprinājuma saņemšanu no kartes izdevēja. Autorizāciju tirgotājs veic, sazinoties ar norēķinu apkalpotāja autorizācijas centru.

Norēķinu apkalpotājs sāk ar kartes numura pārbaudi ja konstatē, ka karti ir izdevis pats norēķinu apkalpotājs, tad operācijas apstiprinājumu vai atteikumu viņš var veikt, nesaistoties ar pārējo karšu norēķinu tīklu, taču, ja norēķinu apkalpotāja banka un

izdevēja banka šādi nesakrīt, tad attiecīgā norēķinu operācija tiek saukta par "*interchange*" jeb apmaiņas operāciju. Šādas operācijas tiek autorizētas ārējā darījumu autorizācijas tīklā.

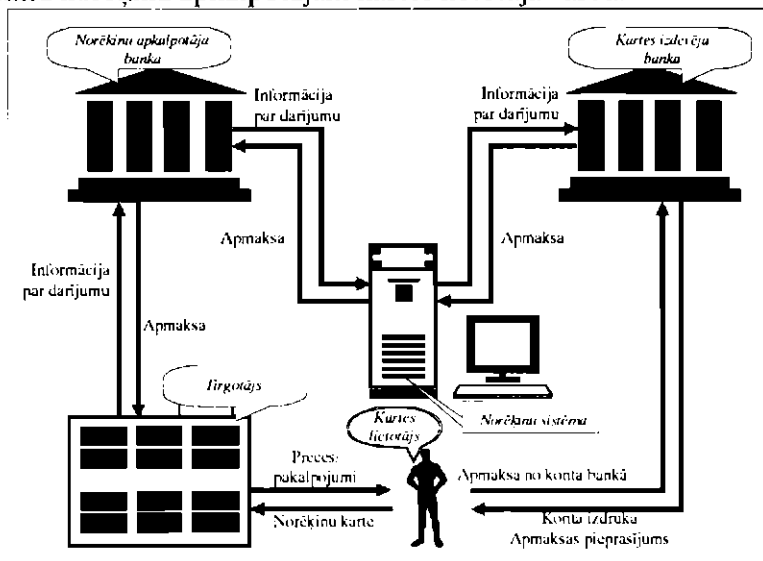
Darījuma apstiprinājuma (autorizācijas) pieprasījumu norēķinu apkalpotāja banka nosūta norēķinu sistēmas centralizētajai datorsistēmai, kas veic tālāku pieprasījuma analīzi. Centralizētā datorsistēma, ko uztur norēķinu karšu organizācija, saņemto pieprasījumu var pāradresēt kartes izdevējam vai sniegt darījuma apstiprinājumu pati, ja kartes izdevējs tai ir devis atbilstošas pilnvaras. Iegūtais darījuma apstiprinājums vai atteikums tiek nosūtīts norēķinu apkalpotājam, kurš to nosūta tirgotājam, lai tas veiktu atbilstošās darbības, t.i., izsniegtu precī vai pakalpojumu vai atteiktu apkalpot darījumu ar karti.

Nākošais solis norēķinu ciklā ir apkalpoto darījumu apkopšana un reāla darījuma apmaksa. Norēķinu informācijas apstrāde notiek citā informācijas apstrādes posmā, kas parasti ir "nobīdīta laikā" no autorizācijas norises (izņemot t.s. viena ziņojuma (angļu val. – "*single – message*") norēķinu apkalpošanas shēmas, kad reizē ar autorizāciju notiek darbības darījuma reālai apmaksai).

Norēķinu informācijas apkopšanu un darbības darījumu veic centralizētā karšu izdevēju un apkalpotāju pilnvarotā norēķinu karšu organizācija, kuras uzdevums šajā karšu norēķinu apkalpošanas posmā ir nodrošināt pirkumu apmaksu, kā arī nodrošināt savstarpējus norēķinus starp dalībniekiem. Būtībā karšu organizācijas uzturētā un apkalpotā datorsistēma šeit ir centralizēta automatizēta kliringa un norēķinu veikšanas sistēma.

Norēķinu apkalpotājs apkopo informāciju par tirgotāju pieņemtajiem darījumiem un nosūta to uz karšu organizācijas datorsistēmu. Datorsistēma savāc informāciju no visiem norēķinu apkalpotājiem, tad sašķiro to pēc karšu izdevējiem, kuriem tā nosūta apkopojumu par visām viņa karšu lietotāju veiktajām operācijām. Izdevējs, pamatojoties uz šo informāciju, sastāda katram kartes lietotājam rēķinu, kura summu no klienta konta ietur iepriekšnoteiktā kārtībā atkarībā no kartes veida. Ja ir nepieciešams, sistēma konvertē maksājuma valūtu rēķina valūtā. Viena no

starptautisko norēķinu karšu priekšrocībām ir tā, ka tās var izmantot dažādās valstīs ar atšķirīgām valūtām. Izdevējs apmaksā operācijas summu norēķinu apkalpotājam kartes lietotāja vārdā.

Norēķinu karšu darbības shēma

Naudas līdzekļu plūsmu, respektīvi, informācijas plūsmu starp bankām šajā gadījumā arī nodrošina aplūkotā datorsistēma. Katru dienu (izņemot svētdienu) tā aprēķina, cik lielu summu katrs dalībnieks ir parādā citiem dalībniekiem. Tā, piemēram, banka A ir parādā bankai B 150.000 ASV dolārus (t.i., banka A ir bijusi izdevējs, bet banka B ir bijis norēķinu apkalpotājs), savukārt banka B ir parādā bankai A 120.000 ASV dolārus (t.i., banka A ir bijusi norēķinu apkalpotājs, bet banka B izdevējs) – tad kopumā bankai A ir jāmaksā bankai B 30.000 ASV dolārus. Katrs dalībnieks izvēlas banku, kurā tas uztur rēķinu karšu operāciju apmaksai – šo banku sauc par norēķinu banku (angļu val. – "*Settlement Bank*"). Sistēma veic nepieciešamos aprēķinus un nodrošina naudas pārvedumus starp dalībniekiem caur norēķinu bankām.

Visu norēķinu procesu var uzskatīt par pabeigtu ar to brīdi, kad kartes lietotājs ir nomaksājis izdevējam rēķina summu.

Izmantojot iepriekš veikto praktisko analīzi, var meklēt atbildi uz jautājumu: "Kas ir norēķinu karte?", respektīvi, aplūkot norēķinu karti teorētiskā skatījumā.

Dažkārt ikdienā norēķinu kartes sauc par plastikāta naudu, maksāšanas līdzekli; tiek izmantoti arī citādi salīdzinājumi, apzīmējumi. Tāpēc jānoskaidro, kas patiesībā tiek apzīmēts ar terminu norēķinu karte.

No bankas pakalpojumu pārdošanas viedokļa norēķinu karte ir īpašs līdzeklis, kas tiek veidots, lai padarītu personas ikdienas norēķinus ērtākus, drošākus, kā arī, lai sniegtu šai personai – kartes lietotājam noteiktus papildu pakalpojumus. Taču šāds traktējums nedod aplūkojamā objekta ekonomisko un finansiālo interpretāciju.

Tāpēc ir jānoskaidro, vai norēķinu karte tiešām ir nauda, vai tā tiešām ir maksāšanas līdzeklis, jo tādā gadījumā kartes izdevējs izdodot karti, piedalās naudas emisijā, atņemot tradicionālās naudas emisijas monopoltiesības valsts centrālajai bankai.

Ja norēķinu karte ir nauda, tad tai jāatbilst naudas definīcijai. Tā, par pamatu ņemot, piemēram, naudas teorijas konceptuālās pieejas sniegto definīciju – nauda ir tas, ko nauda dara, jānoskaidro, vai norēķinu karte izpilda naudas funkcijas. F.Miškins (*F.Mishkin*) darbā "The Economics of Money, Banking and Financial Markets") izceļ trīs naudas pamatfunkcijas – nauda kā maiņas līdzeklis (*medium of exchange*), nauda kā uzskaites vienība (*unit of account*) un nauda kā vērtības uzkrājēja (*store of value*) [3,48 – 52].

Ja norēķinu kartes pilda maiņas līdzekļa funkciju, tās ir "izmantojamas preču un pakalpojumu iegādei, kā arī parādu nomaksai" [2,26]. Pavirši skatot norēķinu kartes šādā aspektā, kā redzams arī no iepriekšējās nodaļas sniegtā karšu darbības atspoguļojuma, kartes lietotājs, uzrādot karti tirgotājam, tiešām var saņemt preces un pakalpojumus. Šāds skatījums ir ļoti plaši izplatīts, un tas arī lielākoties ir noteicis uzskata par karti kā naudu rašanos un pastāvēšanu. Tomēr pēc iepriekšējās analīzes redzams, ka norēķinu karte pati par sevi ir tikai "aisberga virsotne", savukārt "aisberga

pamats" ir komplicēts norēķinu mehānisms, ar kura palīdzību naudas līdzekļi no kartes lietotāja rēķina kartes izdevējorganizācijā kā apmaksā par iegūtajām precēm vai izmantotajiem pakalpojumiem nonāk tirgotāja kontā. Tāpat maldīgi ir uzskatīt, ka apgrozās pašas norēķinu kartes, jo tās nemainīgi paliek kartes izdevējbankas īpašumā un atrodas kartes lietotāja valdījumā (izņemot, protams, zādzības un nozaudēšanas gadījumus) arī pēc darījuma ar karti veikšanas – tā tad nav uzskatāmas par līdzekli, kas tiek mainīts pret darījuma objektu.

Skatot naudas kā uzskaites vienības funkciju, var samērā vienkārši secināt, ka norēķinu kartes netiek izmantotas, "lai izmērītu un salīdzinātu preču un pakalpojumu cenas" [2,28], jo nav fiksēti gadījumi, kad preces vai pakalpojuma cena būtu noteikta kā, piemēram, "*n* Visa kartes", jo tirgotāji preču cenu nosaka gan latos, dolāros, citā valūtā atkarībā no ģeogrāfiskās atrašanās vietas un citiem apstākļiem.

Nauda kā vērtības uzkrājējs ir "aktīvs, kas tiek uzglabāts pēc preču un pakalpojumu pārdošanas un kas nodrošina pirkspēju nākotnē" [2,30]. Vērtējot pēc tā, ko norēķinu kartes dara, var secināt, ka, krājot pašas norēķinu kartes, to lietotājs praktiski neko vairāk kā karšu kolekciju neiegūst.

Tā tad norēķinu karte neatbilst nevienai no populārākajām naudas funkcijām, tā tad – tā nav nauda. Tas, ko karte reāli dara, ir īpašs pakalpojums, ar kura palīdzību tiek organizēta pirkumu un pakalpojumu apmaksā un/vai skaidras naudas saņemšana no līdzekļu avota. Tā kā tirgotāji savas preces bez atlīdzības parasti nemēdz dot, tad var secināt, ka, pieņemot karti, ir veiktas darbības noteikta veida norēķinu operācijas izpildīšanai. Norēķinu kartei šajā norēķinu operācijā ir attiecīgā darījuma apmaksas garantijas, apliecinājuma loma – norēķinu karte kalpo kā tās izdevējas bankas apstiprinājums tam, ka tirgotājs kartes pieņēmējs izpildot obligātos priekšrakstus, noteikti saņems apmaksu par attiecīgo pirkumu vai sniegto pakalpojumu. Šo galvojumu izdevējbanka izdod, pamatojoties uz kartes lietotāja atvērto kartes kontu, kurš kalpo ar karti veikto darījumu apmaksai. Vienkāršoti skatot, karšu izdošanu

un darbību var identificēt ar parastu norēķinu vai cita konta atvēršanu bankā un īpašās garantijas apliecības – norēķinu kartes – izsniegšanu, kas ļauj operēt ar kontā pieejamajiem līdzekļiem vai uz konta atvēlēto kredītu, neierodoties bankā un neveicot parastās formalitātes, kas raksturīgas tradicionālai darbībai ar norēķinu kontu. Norēķinu karte tāpat norāda uz kartes lietotāja noteiktām attiecībām ar kartes izdevējorganizāciju.

Pēc naudas agregātu jeb komponentu noteikšanas, norēķinu kartes ir saistītas ar t.s. naudas agregātu M_1 , kas ietver skaidro naudu, t.s. čeku kontus jeb transakciju depozītus kredītiestādēs, kā arī celojumu čekus [9,58]. Pie tam kartes saistāmas tieši ar otro šī parametra komponentu, jo ar čeku kontiem jeb transakciju depozītiem tiek saprasti "depozīti, kuru līdzekļi var tikt pārskaitīti citām personām kā darījumu apmaksa ar čeku vai elektronisku naudas pārskaitījumu palīdzību" [2,31], jo norēķinu kartes patiešām nodrošina naudas līdzekļu plūsmu no/uz šiem kontiem. Tādējādi nevar noliegt norēķinu kartes saistību ar naudu tiktāl, ciktāl karte pārstāv, apliecina, garantē naudas līdzekļu esamību vai saistību tos iemaksāt, taču tas nenozīmē, ka norēķinu karte pati par sevi ir nauda. Par naudu ir atzīstami līdzekļi kontā, ar kuru karte ir saistīta. Norēķinu karte ir jāuzskata par īpašas norēķinu formas veidotāju, t.i., tā ir saistīta ar maksāšanas līdzekļu izmantošanu, respektīvi, nodrošina bankas depozītu izmantošanu kā naudu. Norēķinu karšu norēķinu forma šodien ir līdzīga čeku norēķinu formai, pie tam kartes tiek arī uzskatītas par čeku aizvietotājām tuvākā nākotnē – tāpat par jaunu posmu bezskaidras naudas norēķinu attīstībā. Tas, ko karte patiešām dara, ir ar tās palīdzību, starpniecību nodrošināt darījuma sakari starp kartes lietotāju, tirgotāju, kartes lietotāja banku (kartes lietotāja rēķinu bankā) un tirgotāja banku (tirgotāja rēķinu bankā) – tāpat norēķinu karte ir līdzeklis, kas nodrošina bezskaidras naudas norēķinus starp darījuma pusēm, kontrahentiem.

Apskatot pasaulē samērā strauji pieaugošo bezskaidras naudas norēķinu īpatsvaru kopējā norēķinu operāciju apjomā, E. Dolans, K. Kempbels un R. Kempbels savā darbā atsevišķi analizē transakciju depozītu kā apgrozības līdzekli. Šī funkcija ir jo īpaši svarīga tādēļ,

ka mūsdienu attīstītajās valstīs transakciju depozīti veido lielāko parametra M_1 daļu (ASV 1997. gada skaidrā nauda veidoja tikai 36.5% no agregāta M_1 [3,59]), pie tam, attīstoties banku tehnoloģijām un informācijas sistēmām, arvien lielāka loma tiek atvēlēta elektroniskajiem pārskaitījumiem, kas nodrošina bezskaidras naudas norēķinus. Minētie autori atzīst, ka tas tiek nodrošināts arī ar debetkaršu un kreditkaršu palīdzību, "kas kalpo elektroniskai naudas līdzekļu pārskaitīšanai no viena transakciju depozīta uz otru" [2,41]. Tiek atzīts, ka pastāv viedoklis par "ekonomikas bez naudas" rašanos, kad patērētājiem būs norēķinu kartes, kas ļaus ērti, vienkārši un droši veikt norēķinus pat par vissīkākajiem pirkumiem. Tomēr tiek uzsvērts, ka "termins "ekonomika bez naudas" ir principiāli nepareizs", jo "nauda kā bilances atlikumi transakciju depozītos turpinās pastāvēt, bet ar skaidras naudas un čeku izzušanu nauda kļūs "neredzama" [2,41]. Balstoties uz iepriekšējo analīzi, šāds atzinums jāatzīst par pamatotu.

Tātad paredzams, ka jau drīzā nākotnē samazināsies darījumu skaits un apjoms, kuri tiks veikti ar skaidras naudas palīdzību, kas ļauj secināt, ka notiek un notiks izmaiņas agregāta M_1 struktūrā. Apstiprinājumu šādai tēzei var atrast arī norēķinu karšu organizāciju pretenciozajos, bet tajā pašā laikā arī pamatotajos apgalvojumos, ka tās izmainīs naudas nākotni. Par norēķinu karšu norēķinu arvien ievērojamāko lomu liecina arī fakts, ka Lielbritānijā 1995. gadā ar debetkartēm tika veikti vairāk nekā 1 miljards darījumi [9,53] ar prognozi līdz 2000. gadam šim skaitlim vismaz dubultoties [9,53].

Vienlaikus ir jāatzīmē arī norēķinu karšu kā tehniskā progressa iezīmētāja naudas attiecībās ietekmi arī uz naudas apgrozības ātrumu. Pētījumos ir konstatēts, ka "tehniskais progress naudas pārvedumu sistēmās rezultējas naudas apgrozības ātruma picaugumā" [6,342]. Protams, kā krietni vien ietekmīgāks naudas apgrozības ātruma noteicējs ir t.s. likviditātes preferences (tieksme krāt vai tērēt), tomēr nevar neievērot arī tehniskā progressa noteikto ietekmi.

Tas viss liecina, ka, vērtējot apgrozībā esošo un nepieciešamo skaidras naudas daudzumu arvien nopietnāk jāņem vērā norēķinu metožu attīstības noteiktā potenciāli mazākā nepieciešamība pēc skaidras naudas. Arī Latvija šajā gadījumā nebūtu jāuzskata par izņēmumu. Lai gan norēķinu kartes Latvijā uzsāka izdot tikai 1993. gadā, tās sāk ieņemt arvien lielāku lomu banku piedāvātajā pakalpojumu klāstā.

Kopumā darbā veiktā analīze ļauj secināt, ka:

- norēķinu karte nav uzskatāma par naudu, jo tā nepilda naudas funkcijas, proti, tā nav ne apgrozības līdzeklis, ne vērtības mērs, ne uzkrāšanas līdzeklis.
- ar norēķinu kartes palīdzību tiek organizēti bezskaidras naudas norēķini starp kontrahentu transakciju depozītiem kredītiestādēs, tādējādi norēķinu karte ir saistīta ar naudas agregātu M_1 , nodrošinot transakciju depozīta kā apgrozības līdzekļa izmantošanu.
- turpinoties attīstībai norēķinu karšu norēķinu organizēšanā, ir iespējama arvien lielāka skaidras naudas norēķinu aizstāšana ar bezskaidras naudas norēķiniem, kas nosaka nepieciešamību veikt papildu analīzi par iespējamām izmaiņām skaidras naudas pieprasījumā.

LITERATŪRA

1. Андреев А. А. Пластиковые карточки в России, М., Банкцентр, 1995, 300 стр.
2. Долан Э. Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Д., Деньги, банковское дело и денежно кредитная политика, М., Профико, 1991, 448 стр.
3. Lindsey I., Credit Cards., Rusmer Wynne, England, 1994, p.160

4. Mishkin F.S., The Economics of Money, Banking, and Financial Markets, 5th edition, Harlow, Addison-Wesley Longman, 1998, p.732
5. Перлин Ю.В., Электронная Система Безналичных Платежей.// "Сети", Нр. 8, 1994, 82 стр.
6. Полферман Д., Форд Ф., Основы банковского дела, М., Инфра-М, 1996, С624
7. This Is Visa.Training Programme. Visa International Service Association, London, 1991, p. 36
8. Усоскин В.М., Банковские пластиковые карточки, М., Вазар Ферро, 1995, 144 стр.
9. Valdez St., An Introduction To Global Financial Markets, 2nd edition, London, Macmillan Business, 1997, p.328

VALSTS KONTROLES LOMA LATVIJAS PUBLISKAJĀS FINANSĒS

ANOTĀCIJA. Autors dalās savā pieredzē par LR Valsts kontroles komitejas darbību un tās ietekmi Latvijas publiskā sektora finansiālo darbību.

Rakstā apskatīta LR Valsts kontroles komitejas darbību regulējošā likumdošana, kā arī tiek analizētas šīs organizācijas funkcijas un struktūra.

Uzmanība tiek pievērsta LR Valsts kontroles iespējamiem revīzijas darbības veidiem nākotnē, kas veicinātu šī procesa pilnveidošanu, kā arī nodrošinātu likumību Latvijas publisko finanšu izmantošanā.

Ekonomiskās sistēmas transformācijas laikā, kad Latvijā notiek pāreja no plānveida ekonomikas uz tirgus ekonomiku, ir nepieciešama sevišķa valsts institūciju darbības uzraudzība, jo īpašuma konversijas apstākļos vienmēr pieaug nelikumīgu darījumu skaits, kas rada valstij būtiskus kaitējumus. Bez tam valsts īpašuma pārvaldīšana, finanšu un materiālo resursu izmantošana, privatizācijas norise ir sarežģīti procesi, kur vienmēr atradīsies neapmierinātie, un bieži vien ir grūti izvēlēties optimālo risinājumu.

Nereti valsts institūciju pārstāvji šo smago situāciju ar savu darbību vai bezdarbību vēl vairāk pasliktina, aizbildinoties ar izteikumiem par brīvā tirgus pašregulējošo raksturu, kas visu nokārtos. Savukārt attīstīto rietumu valstu pieredze liecina, ka tirgus ekonomikas apstākļos valsts institūciju loma ir ievērojama, īpaši sociālās politikas jomā.

Tā kā Valsts kontrole ir pēdējā instance bieži vien šo jautājumu risināšanā, tās pieņemtajiem lēmumiem ir ļoti liela nozīme. Līdz ar to LR Valsts kontroles lomu publiskajā sektorā ir grūti pārvarēt, jo tieši šīs institūcijas darba efektivitāte bieži vien paglābj valsts sektoru no nepārdomātu un nevajadzīgu līdzekļu izlietojuma gadījumiem.

Līdz ar neatkarīgās Latvijas Republikas atjaunošanu 1991.gada 17.decembrī tika pieņemts likums par Valsts kontroli un praktiski, sākot ar 1992.gada septembri, sākās LR Valsts kontroles darbība saskaņā ar 1991.gada 17.decembra likumu "Par Valsts kontroli" Saskaņā ar šo likumu Valsts kontroles pamatuzdevums bija nodrošināt Latvijas Republikas teritorijā parlamentāro kontroli pār republikas valdības programmu izpildi un Latvijas Republikas likumu ievērošanu. Tani pašā laikā Valsts kontrole nodarbojās arī ar deputātu pieprasījumu izskatīšanu, kā arī izskatīja pilsoņu sūdzības.

Tā laika Valsts kontroli izveidoja Latvijas Republikas Augstākā Padome, un Valsts kontrole bija tai tieši pakļauta. Ja Valsts kontrole konstatēja, ka likums vai cits normatīvais akts nespēj regulēt tiesiskās attiecības, tā iesniedza Latvijas Republikas Augstākajai Padomei priekšlikumus par attiecīgā likuma vai normatīvā akta pilnveidošanu. Valsts kontrole, konstatējusi likumpārkāpumus, materiālus par to nodeva izskatīšanai tiesībsargsardzības iestādei vai pārvaldes institūcijai, kurai pārkāpējs bija pakļauts.

Veicot darbu pēc 1991.gada 17.decembra likuma, Valsts kontroles darbā bija trūkumi un nepilnības, līdz ar to 1993.gada 28.oktobrī Latvijas Republikas Saeima pieņēma un 1993.gada 4.novembrī Valsts prezidents izsludināja likumu "Par 1993.gada 2.augusta likuma "Par Valsts kontroli" atjaunošanu" Šis likums nosaka Valsts kontroles iekārtu, uzdevumus un kompetenci. LR Valsts kontroles uzdevumos ir noteikts uzraudzīt, lai valsts un pašvaldību pamatbudžeta un speciālā budžeta līdzekļu iekasēšana un to izlietošana, kā arī rīcība ar valsts un pašvaldību mantu būtu likumīga, lietderīga un pareiza, kā arī, veicot revīziju, Valsts kontrolei jānovērtē uzņēmuma vai institūcijas iekšējā kontrole, tās

efektivitāte un, ja nepieciešams, jādod ieteikumus šīs kontroles uzlabošanai.

Savukārt otrajā LR Valsts kontroles darbību rēgulējošā likumdošanas aktā “Valsts kontroles revīzijas reglaments” tiek konkretizēti visi ar pašu revīzijas procesu saistītie jautājumi. Tā tiek stingri reglamentēts, ka revīziju nosaka valsts kontrolieris vai Valsts kontroles revīzijas departamentu vadītāji. Revidējamo iestāžu slepenās lietas, kas saskaņā ar likumdošanas aktiem satur valsts noslēpumu, pārbauda speciāli katram gadījumam Valsts kontroliera pilnvaroti revīzijas darbinieki.

Tāpat šajā legītimajā aktā tiek noteikti iespējamo revīziju veidi un to veikšanas īpatnības. LR Valsts kontrole var veikt:

- *dokumentu revīziju* (to veicot, pārbauda ieņēmumus un izdevumus, rīcību ar valsts un pašvaldību mantu un līdzekļiem, visu pārbaudi balstot uz dokumentāliem apstiprinājumiem),
- *faktisko revīziju* (objekta reālā stāvokļa pārbaude dabā).

Reālais LR Valsts kontroles revīzijas darbs tiek sadalīts 4 departamentu darbības jomās, tādējādi skaidri nodalot katra atbildību par noteiktu Latvijas publisko finansu sektoru:

- Valsts saimnieciskā darbība;
- Valsts budžets;
- Valsts privatizācijas process;
- Pašvaldības.

Valsts saimnieciskās darbības revīzijas departamenta darbs ir orientēts uz Latvijas valsts tautsaimniecības nozaru valsts uzņēmumu saimnieciskās darbības likumības un lietderības izvērtēšanu, valsts mantas apsaimniekošanas efektivitāti, īpašu vērību veltot, valdības garantēto ārvalstu kredītu izlietošanas un atmaksas iespējām, valsts īpašuma objektu uzraudzībai, fiksējot no Krievijas pārņemto militāro objektu faktisko stāvokli un tālākās funkcionēšanas iespējas, kredītsistēmas sakārtošanai un likumības ievērošanai kredītiestādēs un komercbankās.

1997. gada nogalē šī departamenta ietvaros tika izveidots valsts pasūtījumu revīzijas sektors, kas ir uzsācis savu darbību ar pārbaudi par Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas Reģionālo vides pārvalžu un valsts rezervātu autotransporta attīstības valsts pasūtījuma programmas izpildi 1997. gadā.

Valsts budžeta revīzijas departamenta galvenais uzdevums ir sekot, lai valsts budžeta un speciālā budžeta līdzekļu iekasēšana un izlietošana, kā arī rīcība ar valsts mantu būtu likumīga, lietderīga un pareiza.

Departamentā esošie sektori revidē valsts budžeta izpildi ieņēmumu daļā Finanšu, Ekonomikas un Zemkopības ministrijas struktūrvienībās, kas organizē uzskaiti un kontrolē valsts budžeta ieņēmumus. Revidē valsts budžeta un ārpusbudžeta līdzekļu izlietojumu Finanšu ministrijas Muitas departamentā un Valsts ieņēmumu dienestā, Aizsardzības ministrijā, Satversmes aizsardzības birojā, Augstākajā tiesā, Prokuratūrā, Zemessardzē, Centrālajā vēlēšanu komisijā, Noziedzības novērtēšanas kriminoloģisko pētījumu centrā, Iekšlietu ministrijā, Tieslietu ministrijā, Ministru kabinetā, Izglītības un Zinātnes ministrijā, Kultūras ministrijā, Satiksmes ministrijā, Valsts kontrolē, Zinātņu akadēmijā un citās publiskajās institūcijās.

Departamentā revidē valsts budžeta līdzekļu izlietojumu, kā arī ārpusbudžeta līdzekļu iekasēšanu un izlietošanu un rīcību ar valsts mantu Valsts prezidenta kancelejā, Ārlietu ministrijā, Labklājības ministrijā, Latvijas Bankā, valsts budžeta rezerves, dotācijas, atskaitījumus vietējo budžetu izlidzināšanas fondā, valsts budžeta izlietojumu un valsts vietējo budžetu izlietojumu.

Latvijas Republikas Valsts kontrolē privatizācijas procesa kontrolei ir izveidots *Valsts privatizācijas procesa revīzijas departaments*, kura galvenā funkcija ir sekot, lai privatizācijas process Latvijā noritētu likumīgi, lietderīgi un pareizi. Lai nodrošinātu šīs funkcijas izpildi, ir jāveic apjomīgs darbs visa privatizācijas procesa gaitā un tas ir:

1. jāseko, lai valsts īpašuma objektu pārņemšana Privatizācijas aģentūras valdījumā noritētu likumīgi un

- pareizi, sevišķu uzmanību pievēršot inventāra, saistību un apgrūtinājumu sarakstu atbilstībai faktiskajam stāvoklim pārņemamajos objektos,
2. jāseko, lai objektu novērtējums atbilstu pasaules praksē pieņemtajām vērtēšanas metodēm un objektu nosacītā cena atbilstu visvairāk iespējamai cenai par kuru var pārdot īpašumu atklātā konkurences tirgū, ja ir izpildītas visas taisnīgās pārdošanas prasības,
  3. jāseko, lai privatizācijas noteikumi būtu izstrādāti atbilstoši tiesību aktiem, un privatizācijas metode un paņēmieni atbilstu vislietderīgākajam objekta izmantošanas variantam,
  4. jāseko, lai privatizācijas noteikumu izpilde atbilstu noteikumos noteiktai kārtībai, t.sk. jāseko izsoļu norises likumībai un pareizībai,
  5. jāseko pirkuma līguma noslēgšanai un jākontrolē pirkuma līgumu izpilde, t.sk. nomaksas grafika izpildei, apgrūtinājumu izpildei (nodrošināt darba vietas, saglabāt darbības profilu, izpildīt investīciju programmu utt.)

Pašvaldību revīzijas departaments tikai nesen ir uzsācis savu darbu, un tāpēc par tā iespējamo darbību pašlaik vēl pārāgri spriest, tomēr ir saprotams, ka tam ir sagaidāms plašs darba lauks, jo pastāv uzskats, ka dotajā brīdī vislielākā nesakārtotība un patvaļa valda tieši pašvaldības sektorā, kuru budžeta un speciālo budžetu kā arī mantas novērtējums un audits pašreizējās Latvijas republikas laikā vēl nav veikts.

Šos pieņēmumus pilnībā apstiprina jau veiktās revīzijas visās 26 Latvijas rajonu padomēs un citās pašvaldībās, kur par nelikumīgām darbībām Valsts kontrole ir noteikusi uzrēķinus vairāk nekā Ls 350 tūkst. vērtībā.

Izvērtējot pirmos pārbaužu materiālus, Pašvaldību revīzijas departaments ir konstatējis galvenās pārkāpumu tendences Latvijas pašvaldībās:

1. pašvaldības neveic inventarizāciju, līdz ar to nav zināms reālais mantas un līdzekļu stāvoklis;

2. pašvaldības īpašumā esošā zeme, kas nostiprināta Zemesgrāmatā, nav ņemta uzskaitē pašvaldības bilanci;
3. nestrādā vai mazefektīvi darbojas pašvaldību revīzijas komisijas;
4. nav debitoru kreditoru uzskaites. Nav veikta salīdzināšanās ar debitoriem - kreditoriem kā nosaka LR likuma "Par grāmatvedību" 11 panta prasības;
5. uz pašvaldības pasūtījumiem netiek izsludināti konkursi, bet faktiskie izdevumi pārsniedz pieļaujamos normatīvus u.c.

Šādā situācijā LR Valsts kontrole spēj pilnībā tikt galā ar tai uzticētajiem uzdevumiem, tomēr tās nākotnes attīstības nostiprināšanai ir nepieciešams finansiāls atbalsts sekojošos darbības virzienos:

1. privatizācijas procesa revīzija,
2. valsts grāmatvedības nostiprināšana,
3. iekšējās kontroles attīstība pašvaldībās.

Bez tam VK neatkarības nostiprināšanai likumdošanā ir jāparedz VK padomei tiesības noteikt ne tikai darbinieku skaitu, bet arī nepieciešamo finansējuma apjomu no valsts pamatbudžeta, kuru nebūtu tiesības izmainīt ne MK, ne Sacimai.

Bez tam no VK uzrēķinu summām 5-10% būtu jāizmanto to darbinieku prēmēšanai, kuri do to līdzekļu nesaimniecisko izmantošanu būtu konstatējuši.

Šobrīd VK pastiprināta uzmanība būtu jāvelta dažādiem ar valsts un pašvaldību budžetu saistītu jautājumu risināšanai, lai 1998.gada bezdeficita budžets reāli tiktu pildīts un nenotiktu ne mazākā nodokļu maksātāju naudas nelikumīga un nelietderīga izmantošana.

Nosakot ar likumdošanu un piešķirot finansējumu esošā budžeta ietvaros valsts institūciju iekšējās revīzijas struktūrvienībām, maksimāli samazinot to atkarību no iestādes administrācijas, būtu iespējams ievērojami samazināt VK darbinieku laika patēriņu, veicot ikgadējās revīzijas dažādās valsts institūcijās.

Tā kā Latvijas Republikas Valsts kontroles attīstību skatām perspektīvi, tad Valsts kontroles attīstības programmai svarīgs moments ir savienota datora tīkla izveide starp budžeta iestādēm un Valsts kontroli.

Latvijas Republikas Valsts kontroles datoru ieviešanas procesi ir cieši saistīti ar iekļaušanos Latvijas Republikas automatizētās informācijas sistēmās, garantējot tehnisko iekārtu aizvietojamības principus, augstu kvalitāti un darbībā drošas datorsastāvdaļas, kā arī programmu nodrošinājumu ar licencētām datorprogrammām.

Viena no Valsts kontroles iekšējām problēmām ir personāla komplektēšana. Budžeta iestādei raksturīgais zemais atalgojums, kā arī paaugstinātā slodze, atbildība un nepieciešamība pastāvīgi papildināt profesionālās zināšanas sagādā grūtības šajā darbā.

Sekmīgi sadarbojoties ar Civildienesta pārvaldi, citām ministrijām un Valsts administrācijas skolu, ierastās atskaišu sistēmas vietā tiek radīta jauna. Šim nolūkam tiek veidots vienotais datoru tīkls ar ierēdņu kandidātu uzskaites datu bāzi, civildienesta gaitas aprakstiem un brīvo darba vietu uzskaiti. Šīs sistēmas ieviešana, sākuma etapā par informācijas nesēju izmantojot disketes, dos iespēju precīzāk analizēt personāla sastāvu Valsts kontrolē un Civildienestā kopumā, plānot tā izmaiņas un mācības, mērķtiecīgi organizēt Valsts kontroles amatu pretendentu vēlēšanas konkursus, ņemt vērā darba vides ietekmi uz personālu, veidojot struktūrvienībā labvēlīgu psiholoģisko mikroklimatu, un racionālāk izmantot esošos Valsts kontroles darbiniekus.

Sadarbības paplašināšana un pieredzes apmaiņa ar kaimiņvalstīm un ES, atzītu Rietumu valstu ekspertu pieaicināšana atsevišķu darbu veikšanai ļautu uzlabot revīzijas kvalitāti atsevišķu monopoluzņēmumu pārbaudēs (Latvenergo, Ventspils nafta) un ļautu VK iesaistīties dažādu LR noslēgto ārvalstu līgumu izvērtēšanā (valdības garantijas ERAB kredītam Latvenergo, LR līgums ar AMOCO/OPAB par naftas ieguvu Latvijas teritoriālajā šelfā).

LITERATŪRA

1. Latvijas Republikas likums "Par Latvijas Republikas Valsts kontroli" NAIS datu bāze, 5 lpp.
2. Latvijas Republikas likums "Par 1923. gada 2. augusta likuma "Par Valsts kontroli" atjaunošanu", 6 lpp.
3. "Grāmatvedības un audita pamati starptautisko standartu skatījumā": Semināru materiāli. Latvijas Universitāte, 1994. 143 lpp.
4. "LR Valsts kontroles 1994. gada pārskats", Rīga, 1995. 47 lpp.
5. "LR Valsts kontroles 1995. gada pārskats", Rīga, 1996. 86 lpp.
6. "Starptautiskie revīzijas standarti", "Zvērinātu revidentu konsultāciju birojs", 1994. 67 lpp.
7. "Vadības kontrole mūsdienu valsts pārvaldē", Parīze, 1996. 245 lpp.
8. Semināra materiāli par vadības kontroli.
9. Latvijas Republikas Valsts kontroles nepublicētie materiāli.

NAUDAS PLŪSMAS PROGNOZE

ANOTĀCIJA. Latvijā strauji aug to uzņēmumu skaits, kurus tiesa atzīst par maksātnespējīgiem. Viens no maksātnespējas cēloņiem ir slihta naudas vadība, jo uzņēmumi neprognozē savu naudas plūsmu. Rakstā izskatīta naudas plūsmas prognozes būtība, prognozes būtība kā tāda un prognozes sastādīšanas metodoloģija, tiek ieteikts katru gadu jebkurā Latvijas uzņēmumā veikt naudas plūsmas prognozi.

Uzņēmuma darbība tirgus ekonomikā notiek ar mērķi gūt peļņu un nodrošināt uzņēmuma funkcionēšanu ilgā laika periodā. Protams, var būt izņēmuma gadījumi, kad īpašniekiem ir izdevīgāk likvidēt uzņēmumu, nekā nodrošināt tā pastāvēšanu. Šie izņēmuma gadījumi turpmāk netiks ņemti vērā. Viens no svarīgākajiem uzņēmuma ilglaicīgas pastāvēšanas noteikumiem ir tā spēja savlaicīgi kārtot savas saistības. Šā noteikuma ievērošana pašlaik, kad ir spēkā likums “Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju”, ir sevišķi nepieciešama. Kredits, kuram netiks maksāts, var iesniegt tiesā pieteikumu par parādnieka atzišanu par maksātnespējīgu, ja divu nedēļu laikā pēc pretenzijas par parāda nesamaksu iesniegšanas parādniekam pēdējais nespēj samaksāt parādu. Tad vismaz nedēļu pirms pieteikuma iesniegšanas tiesai kreditors rakstveidā informē parādnieku par nodomu iesniegt šo maksātnespējas pieteikumu un iesniedz to tiesai, ja parādnieks nav varējis nokārtot parādu arī šajā termiņā. Pēc parādnieka pasludināšanas par maksātnespējīgu tiek apturēta parādnieka pārvaldes institūciju darbība un parādnieks zaudē tiesības rīkoties ar savu mantu. Šīs tiesības iegūst administrators. Parasti administrators pārtrauc uzņēmuma

pamatdarbību. Pašlaik Latvijā strauji aug to uzņēmumu skaits, kurus tiesa atzīst par maksātnespējīgiem.

Par maksātnespējīgu var kļūt ne tikai zaudējumus, bet arī peļņu nesošs uzņēmums, jo peļņa tiek aprēķināta, ņemot vērā visus veiktos darījumus, neatkarīgi no tā, vai par tiem ir ienākusi nauda. Bez tam nauda var tikt izmantota ne tikai parādu segšanai, bet arī citiem nolūkiem (krājumu un pamatlīdzekļu iegādei, finansu ieguldījumiem). Rezultātā uzņēmumam nav naudas tieši tad, kad tā ir vajadzīga parādu dzēšanai.

Efektīvs līdzeklis tam, lai neveidotos aprakstītā situācija, ir naudas vadība uzņēmumā. Tā balstās uz naudas līdzekļu prognozi. Attīstītās tirgus ekonomikas valstīs grūti atrast uzņēmumu, kurā regulāri netiktu veikta naudas plūsmu prognoze. Šādu prognozi sastāda arī ļoti labi strādājošie uzņēmumi, jo tā palīdz minimizēt naudas apjomu, kurš nepieciešams savlaicīgai parādu samaksai, un maksimizēt uzņēmuma ienākumus no esošās naudas izmantošanas. Diemžēl, Latvijā pagaidām grūti atrast uzņēmumu, kurš regulāri prognozētu savu naudas plūsmu.

Naudas plūsmas prognozes nozīmi un ideju ilustrēsim ar elementāru nelielu piemēru. Uzņēmums, kurā naudas atlikums uz mēneša pirmo datumu ir 1000 Ls, sastāda naudas plūsmas prognozi nākamiem četriem mēnešiem. Lai tā naudas ieņēmumi ir tikai no produkcijas realizācijas un sastāda 4300 Ls ik mēnesī. Naudas izdevumi izejvielu iegādei ir 3000 Ls ik mēnesī, darba samaksai – 500 Ls mēnesī; nodokļu samaksai un citu maksājumu veikšanai – 500 Ls mēnesī. Bez tam uzņēmumam jāatgriež bankai otrā mēnesī 1000 Ls un trešā mēnesī 1000 Ls īstermiņa kredīts, kā arī jāatmaksā aizņēmums trešā mēnesī 500 Ls un ceturtā mēnesī 500 Ls.

Naudas plūsmu prognoze, pamatota uz šiem datiem, dota sekojošā tabulā:

Naudas plūsmas prognoze

Rādītāji	1.mēn.	2.mēn.	3.mēn.	4.mēn.
Naudas ieņēmumi no realizācijas	4300	4300	4300	4300
Naudas izdevumi izejvielām	3000	3000	3000	3000
Naudas izdevumi darba samaksai	500	500	500	500
Pārējie naudas izdevumi	500	500	500	500
Kredītu atmaksa		1000	1000	
Aizdevumu atmaksa			500	500
Naudas ieņēmumu pārsniegums pār naudas izdevumiem	300	-700	-1200	-200
Naudas atlikums mēneša beigās	1000	1300	600	-600
Naudas atlikums mēneša beigās	1300	600	-600	-800

Prognoze rāda, ka trešā mēneša beigās uzņēmumam būs naudas deficīts 600 Ls un ceturttā mēneša beigās – 800 Ls apmērā. Atlikušo divu mēnešu laikā jādabū trūkstošo naudu. Droši vien, divu mēnešu laikā varēs veikt pasākumus, lai novērstu draudošo naudas deficītu. Ja šo deficītu konstatētu tikai trešajā mēnesī, nebūtu iespējams kaut ko izdarīt, lai likvidētu deficītu. Kāda rakstura pasākumi varētu tikt veikti?

1. Debitoru parādu savlaicīga iekasēšana, šaubīgu un bezcerīgu parādu apjoma minimizēšana, Latvijas uzņēmumos pašlaik darbs ar debitoru parādiem bieži vien netiek veltīta pietiekama uzmanība. Kā universāls līdzeklis tiek uzskatīta priekšapmaksā. Jāņem vērā, ka tirgus ekonomikas apstākļos pieaugs konkurence un realizēt produkciju arvien biežāk varēs tikai uz kredīta. Daudz lielākos apjomos veidosies debitoru parādi.
2. Atlaides pircējiem, kuri pērk ar tūlītēju samaksu vai pērk lielus apjomus.

3. Krājumu optimizācija, lai uzņēmumā būtu pēc iespējas mazākas krājumu iegādes, saglabāšanas un varbūtējas ražošanas pārtraukšanas izmaksas.
4. Pamatlīdzekļu, nemateriālo un finansu ieguldījumu atlikšana uz vēlāku laiku.
5. Aktīvu, kuriem nav atdeves, pārdošana.
6. Plašāka izejvielu un pakalpojumu iegāde uz kredīta.
7. Vienošanās noslēgšana ar piegādātājiem, bankām un citiem kreditoriem par esošo parādu samaksas termiņu pagarināšanu.
8. Vienošanās noslēgšana ar bankām un citiem aizdevējiem par jaunu kredītu un aizņēmumu saņemšanu.

Naudas plūsmas prognozi var sagatavot jebkuram laika periodam, lai gan parasti uzņēmumi to sastāda uz diviem gadiem, pie tam pirmā gada naudas plūsmas tiek atspoguļotas pa mēnešiem un otrā gada – pa ceturkšņiem vai pusgadiem. Katra gada beigās esošā naudas plūsmas prognoze tiek pārskatīta un sastādīta uz nākamjiem diviem gadiem. Prognoze tiek pārskatīta biežāk nekā reizi gadā, ja notiek kaut kas agrāk neparedzēts naudas plūsmu prognozē.

Naudas plūsmu prognozes sastādīšanā parasti tiek piesaistītas vairākas uzņēmuma vadības struktūrvienības. Realizācijas apjomu prognozē noteicošā ir mārketinga nodaļa. Tā gatavo informāciju par realizāciju par tūlītēju samaksu, uz kredīta (nosakot arī kredīta termiņus, mēnesis, divi mēneši, citi termiņi), vēlamās atlaides. Protams, realizācijas apjomu prognoze tiek veikta sadarbībā ar uzņēmuma vadību, jo nedrīkst būt nereālu realizācijas apjomu. Vadības grāmatvedības nodaļa, kas parasti gatavo naudas plūsmas prognozi, izmanto šo informāciju, lai noteiktu naudas ieņēmumus no realizācijas.

Vadības grāmatvedības nodaļa pati vai sadarbībā ar citām vadības struktūrvienībām gatavo pārējo naudas ieņēmumu prognozi: kādas dividendes ir gaidāmas no uzņēmuma ieguldījumiem citos uzņēmumos, kādi procenti tiks saņemti no esošām obligācijām un depozītiem, kādi būs nomas maksājumi par iznomātiem pamatlīdzekļiem, kādi būs naudas ieņēmumi no nevajadzīgu, peļņu

nenesošu aktīvu realizācijas, kādi debitoru parādi tiks atgriezti, kādas apdrošināšanas atlīdzības tiks saņemtas, kādi citi naudas ieņēmumi ir gaidāmi.

Ražošanas vai sagādes daļa, pamatojot aprēķinus ar ražošanas apjomiem un krājumu optimizācijas aprēķiniem, nosaka izejvielu, materiālu un pakalpojumu apjomus, to cenas un iegādes noteikumus: ar tūlītēju samaksu, uz kredīta. Šī informācija dod iespēju noteikt naudas plūsmas izejvielu materiālu un pakalpojumu iegādei.

Ražošanas apjomi un štatu saraksti dod iespēju noteikt maksājumus algām, iedzīvotāju ienākuma un sociālajam nodoklim. Vadības grāmatvedības nodaļa prognozē naudas izdevumus komandējumiem, reprezentācijai, jau saņemto kredītu un aizņēmumu atmaksai un procentu maksājumiem par tiem, nomā saņemto pamatlīdzekļu nomas un izpirkuma maksājumiem, citu esošo kreditoru saistību dzēšanai, pievienotās vērtības, īpašuma, dabas resursu un uzņēmuma ienākuma nodokļa un pārējiem kārtējiem nodokļiem.

Uz šīs informācijas pamata tiek sastādīta naudas ieņēmumu un tekošo naudas izdevumu bilance, kas dod iespēju noteikt neto naudas plūsmu kā naudas ieņēmumu un tekošo naudas izdevumu saldo. Saldo nosaka to naudas līdzekļu apjomu, kuru uzņēmums var izmantot pamatlīdzekļu iegādei, nemateriāliem un finansu ieguldījumiem, kā arī dividenžu izmaksām, neņemot papildu kredītus un aizņēmumus. Šī bilance kopā ar uzņēmuma attīstības vadības projektiem par pamatlīdzekļu iegādi, nemateriāliem un finansu ieguldījumiem tiek izskatīta uzņēmuma vadības sēdē, kurā tiek noteikti pamatlīdzekļu, nemateriālo un finansu ieguldījumu termiņi, kā arī nepieciešamie papildu kredīti un aizņēmumi, iespējamās dividendes. Uzņēmuma vadības ieceres šo problēmu risināšanā tiek atspoguļotas galīgajā naudas plūsmas prognozē. Ja veidojas naudas līdzekļu pārpalikums, tiek izstrādāti priekšlikumi par pārpalikuma ieguldīšanu īstermiņa vērtspapiros un depozītos.

Ik mēnesi vadības grāmatvedības nodaļa gatavo un iesniedz finansu direktoram (mazos uzņēmumos, kur nav finansu direktora,-

direktoram) pārskatu par naudas plūsmas prognozes izpildes gaitu, novirzēm neplānotiem naudas ieņēmumiem un izdevumiem un priekšlikumus par šo noviržu novēršanu. Ja nepieciešama, naudas plūsmas prognoze tiek pārstrādāta.

Latvijā 1996.gada beigās tika izdarīti grozījumi likumā "Par uzņēmumu gada pārskatiem" un kā obligāta gada pārskata sastāvdaļa tika ieviests naudas plūsmas pārskats. Izmantojot šī pārskata un minētos uzņēmuma biznesa plāna datus, būtu vēlams ik gadus jebkurā Latvijas uzņēmumā sagatavot naudas plūsmas prognozi.

LITERATŪRA

1. J.M. Samuels, F.M. Wilkes and R.E. Brayshaw. Management of Company Finance. 6th edition. 1995, Chapman&Hall, London, New York, Tokio, p. 708-765.
2. A.H. Millichamp. Finance for Non-financial Managers. 3rd edition. 1997, Letts, London, p. 377 – 394.
3. Дж. Ван Хорн. Основы управления финансами. Москва: Финансы и статистика, 1997, стр. 179-221.
4. Дю Миддлтон. Бухгалтерский учет и принятие финансовых решений. Москва: Аудит, 1997, стр. 247 – 270.
5. Latvijas Republikas Finanšu ministrija. Ernst&Young. Vadības grāmatvedība. 1995, 3. daļa, 71.– 83. lpp.

UZŅĒMĒJDARBĪBAS KAPITĀLS UN TĀ STRUKTŪRA LATVIJĀ

ANOTĀCIJA. Rakstā apskatīta uzņēmējdarbībā iesaistītā pašu un aizņemtā kapitāla dinamika laika periodā no 1993.g. 1.janvāra līdz 1997.g. 1.jūlijam, kopkapitāla un pašu kapitāla rentabilitāte gan kopumā visā uzņēmējdarbībā, gan pa ekonomiskās darbības nozarēm, gan īpašuma formām.

Ar 1993.gada 1.janvāri stājās spēkā 1992.gada 14.oktobrī Latvijas Republikas Augstākajā Padomē pieņemtie likumi "Par grāmatvedību" un "Par uzņēmumu gada pārskatiem" Atbilstoši tiem sastādītie uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību gada pārskati ļauj precīzāk nekā līdz šim noteikt uzņēmuma rīcībā esošo kapitālu, analizēt tā struktūru.

Laika periodā no 1993.g. 1.janvāra līdz 1997.g. 1.jūlijam Latvijas Republikas uzņēmējdarbībā iesaistītais kapitāls ir palielinājies no 2605,0 milj. Ls līdz 4741,2 milj. Ls jeb par 82% [2,16; 5].

Lai varētu novērtēt, kāds ir uzņēmēju rīcībā esošā kapitāla reālais palielinājums, jāņem vērā inflācija šajā pašā periodā.

1.tabula

**Uzņēmējdarbības kapitāla palielinājuma un inflācijas tempi
Latvijas Republikā 1993. – 1996.g. (%)**

Nr. p.k.	Rādītāji	1993.g.	1994.g.	1995.g.	1996.g.
1.	Uzņēmējdarbības kapitāla palielinājuma tempi aprēķināti pēc [2;3;4;5] datiem	20,7	16,5	14,6	1,7
2.	Inflācijas tempi [1,12]	109,2	35,9	25,0	17,6

Kā redzams 1.tabulā, inflācijas tempi apsteidz kapitāla palielinājuma tempus un līdz ar to pētījuma periodā uzņēmēju rīcībā esošais kapitāls ir nevis palielinājies, bet gan samazinājies.

Faktiskais kapitāla samazinājums ir nelabvēlīgi ietekmējis un turpinās nelabvēlīgi ietekmēt mūsu valsts uzņēmējdarbības attīstību arī nākotnē, Latvijai ceļā uz tirgus ekonomiku visas tautsaimniecības pārstrukturizācijas periodā kapitāls ir īpaši nepieciešams. Tādēļ kapitāla palielinājuma tempiem ir jābūt daudz straujākiem nekā līdz šim un tiem vismaz jāapsteidz inflācijas tempus.

Uzņēmējdarbības kapitāla palielinājumu var panākt, pieaugot vai nu pašu kapitālam vai aizņemtam kapitālam, vai vienlaicīgi abiem diviem.

Pagaidām mūsu valstī nav būtiskas nozīmes tādām uzņēmējdarbības finansēšanas avotam kā uzkrājumam. To īpatsvars kopkapitālā uz 1997.g. 1.jūliju sasniedza tikai 2% [5].

Pētījuma periodā ir palielinājies gan pašu kapitāls, gan aizņemtais kapitāls (skat. 2.tabulu).

2.tabula

Pašu un aizņemtā kapitāla dinamika Latvijas Republikā periodā no 1993.g. 1.janvāra līdz 1997.g. 1.jūlijam [2;3;4;5]

Datums	Pašu kapitāls			Aizņemtālais kapitāls		
	milj. Ls	% pret 1.janv. 1993.g	% pret iepriekšējo gadu	milj. Ls	% pret 1.janv. 1993.g	% pret iepriekšējo gadu
1993.g. 01.01.	1715,1	100	–	876,7	100	–
1994.g. 01.01.	2143,5	125,0	125,0	966,8	110,3	110,3
1995.g. 01.01.	2241,3	130,7	104,6	1387,9	158,3	143,6
1996.g. 01.01.	2362,6	137,7	105,4	1748,3	199,4	126,0
1997. g. 01.01.	2344,0	136,7	99,2	2141,6	244,3	122,5
1997. g. 01.07.	2528,5	147,4	107,8	2212,7	252,4	103,3

Pašu kapitāls ir palielinājies par 47,4 %, aizņemtālais kapitāls audzis straujāk un tā pieaugums ir bijis 152,4 %. Pie tam pašu kapitāla palielinājuma tempi ar katru periodu samazinās, bet aizņemtā kapitāla pieaugums, sākot ar 1994.gadu un izņemot 1997.g. 1.pusgadu, apsteidz pašu kapitāla palielinājumu. Tas ir radījis aizņemtā kapitāla īpatsvara pieaugumu kopkapitālā (skat. 3.tabulu).

3.tabula

Pašu un aizņemtā kapitāla īpatsvars kopkapitālā Latvijas Republikā laika periodā no 1993.g. 1.janvāra līdz 1997.g. 1.jūlijam (aprēķināts pēc [2;3;4;5] datiem)

Datums	Pašu kapitāla īpatsvars kopkapitālā (%)	Aizņemtā kapitāla īpatsvars kopkapitālā (%)
1993.g.01.01.	65,8	34,2
1994.g.01.01.	68,2	31,8
1995.g.01.01.	61,3	38,7
1996.g.01.01.	56,4	43,6
1997.g.01.01.	52,3	47,7
1997.g.01.07.	53,3	46,7

Kad pieaug aizņemtā kapitāla īpatsvars kopkapitālā, pieaug finansiālais risks uzņēmumā. Finansiālais risks ir viens no risku

veidiem uzņēmējdarbībā un tā pieaugums zināmā mērā liecina par to, ka citi riski uzņēmējdarbībā ir samazinājušies, citādi kapitāla devēji nebūtu ar mieru lielāku kapitālu iesaistīt uzņēmējdarbībā.

Bet ir jāatzīmē, ka tādas aizņemtā kapitāla sastāvdaļas kā banku kredīta iesaistīšanu uzņēmējdarbībā būtiski ietekmē arī tā cena un kapitāla atdeve. Vidējās ilgtermiņa kredītu projektu likmes kredītiestādēs 1993.g. svārstījās diapazonā no 21,9 % (jūnijs) līdz 59,2 % (septembris), īstermiņa – no 199,6 % (janvāris) līdz 61,8 % (decembris). 1994.g. ilgtermiņa kredītu procentu gada vidējā likme bija 36,8 %, 1995.g. – 27,4 %, 1996.g. – 17,2 %, īstermiņa kredītu attiecīgi 52,0 %, 34,7 % un 24,7 % [1,6]. Tā kā ilgtermiņa kredīti mūsu uzņēmējiem ir pieejami ierobežotā apjomā, analizē galvenokārt jāvadās pēc īstermiņa kredītu procentu likmēm. Kā redzams, kredītu procentu likmēm ir izteikta tendence samazināties, tomēr tās vēl ir augstas ne tikai salīdzinājumā ar rietumvalstīm, bet arī salīdzinājumā ar kapitāla rentabilitāti mūsu valstī. Ja aizņemtais kapitāls maksā dārgāk nekā tas ienes, to izmantot nav ekonomiski izdevīgi, jo tādā gadījumā maksa par aizņemto kapitālu samazina pašu kapitāla rentabilitāti. Aizņemtam kapitālam jāienes vismaz tik liela peļņa, cik liela ir procentu summa par tā izmantošanu. Tādēļ, rēķinot kopkapitāla rentabilitāti, peļņai jāpieskaita samaksāti procenti par aizņemtā kapitāla izmantošanu. Šādi aprēķināta kopkapitāla rentabilitāte ir apkopota 4.tabulā.

4.tabula

Latvijas Republikas uzņēmējdarbībā iesaistītā kopkapitāla un pašu kapitāla rentabilitāte 1993. – 1996.g. (aprēķināts pēc [2;3;4;5] datiem, procentos)

Periods	Kopkapitāla rentabilitāte	Pašu kapitāla rentabilitāte
1993.g.	6,1	6,7
1994.g.	3,5	1,4
1995.g.	1,4	-1,2
1996.g.	0,9	-2,1

Kopkapitāla rentabilitāte pētījuma periodā ir samazinājusies vairāk nekā 6 reizes un tās līmenis ir daudz zemāks nekā kredīta

procentu likmju līmenis. Analizējot rentabilitātes rādītājus, jāņem vērā pašreizējā periodā pastāvošā spēcīgā tendence samazināt uzņēmumu gada pārskatos uzrādīto peļņu. Tomēr nav pamats domāt, ka šī tendence pētījuma periodā pieaugusi salīdzinājumā ar 1993.gadu vairāk nekā 6 reizes. Tādēļ, pēc autora domām, var uzskatīt, ka 4.tabulas dati tomēr parāda vispārējās rentabilitātes līmeņa izmaiņu tendences (salīdzinājumā ar kredīta procentu likmēm).

Tādējādi jāsecina, ka mūsu valstī visiem uzņēmējiem kopumā nav ekonomiski izdevīgi izmantot aizņemto kapitālu, tas rada peļņas samazinājumu un pat zaudējumus, jo par to samaksātās procentu summas ir lielākas nekā no tā iegūtā peļņa. Par to liecina arī kopkapitāla rentabilitātes salīdzinājums ar pašu kapitāla rentabilitāti (peļņa vai zaudējumi pret pašu kapitāla vidējo vērtību). Sākot ar 1994. gadu, pašu kapitāla rentabilitāte ir zemāka par kopkapitāla rentabilitāti un 1995. un 1996.gadā tā ir bijusi pat negatīva. Tātad mūsu uzņēmēji kopumā, palielinot kapitālu uz aizņemtā kapitāla rēķina, cieš zaudējumus. Kopkapitāla rentabilitāte nav tik augsta un savukārt procentu likmes par aizņemto kapitālu vēl nav tik zemas, lai uzņēmējiem kopumā Latvijas Republikā būtu izdevīgi izmantot aizņemto kapitālu. Šajā sakarībā rodas jautājums par kapitāla rentabilitāti atsevišķos ekonomiskās darbības veidos (skat. 5.tabulu).

5.tabula

Latvijas Republikas uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību pašu kapitāla rentabilitāte pa ekonomiskās darbības veidiem 1993.–1996.g. (aprēķināts pēc [2;3;4;5] datiem)

Nr. p.k.	Ekonomiskās darbības veids	Pašu kapitāla rentabilitāte (%)			
		1993.g	1994.g	1995.g	1996.g
1.	Lauksaimniecība, medniecība, mežsaimniecība	+0,1	-3,1	-3,1	-6,4
2.	Zvejniecība	-24,0	-52,5	-128,5	-374,2
3.	Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	+0,1	-4,4	-14,2	-4,4
4.	Apstrādes rūpniecība	+0,1	-4,8	-9,5	-7,9
5.	Elektroenerģijas, gāzes un ūdens apgāde	+30,5	+12,6	+4,9	-2,9
6.	Būvniecība	+1,5	+7,5	+8,4	+16,6
7.	Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība, automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu un sadzīves aparatūras un iekārtu remonts	+0,7	+13,6	+9,0	+12,3
8.	Viesnīcas un restorāni	+14,5	+1,2	-11,3	-14,8
9.	Transports, glabāšana un sakari	+14,1	+3,5	+1,6	-2,3
10.	Finansu starpniecība	-13,1	+23,6	-5,5	+3,2

5.tabulā redzams, ka visa pētījuma periodā tikai divos ekonomiskās darbības veidos pašu kapitāls ir rentabls: būvniecībā (ar stabilu tendenci augt), vairumtirdzniecībā un mazumtirdzniecībā, automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu un sadzīves aparatūras un iekārtu remontā. Tajā pašā laikā aizņēmumi no kredītiestādēm visos ekonomiskās darbības veidos, izņemot zvejniecību un būvniecību, pētījuma periodā ir ievērojami palielinājušies (skat. 6.tabulu).

6.tabula

**Latvijas Republikas kredītiestāžu uzdevumu uzņēmumiem
dinamika pa ekonomiskās darbības veidiem laika posmā no 1993.g.
1.janvāra līdz 1997.g. 1.jūlijam [2;5] (milj. Ls)**

Nr. p.k.	Economiskās darbības nozare	Kredītiestāžu aizdevumi		
		1993.g. 01.01.	1997.g. 01.01.	izmaiņas milj. Ls
1.	Lauksaimniecība, medniecība, mežsaimniecība	2,8	5,5	+2,7
2.	Zvejniecība	0,4	0,2	-0,2
3.	Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde			
4.	Apstrādes rūpniecība	27,9	77,2	+49,3
5.	Elektroenerģijas, gāzes un ūdensapgāde	19,9	27,7	+7,8
6.	Būvniecība	3,8	2,3	-1,5
7.	Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība, automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu un sadzīves aparatūras un iekārtu remonts	33,6	77,1	+44,1
8.	Viesnīcas un restorāni	0,6	18,2	+17,6
9.	Transports, glabāšana un sakari	4,8	31,8	27,0
10.	Finansu starpniecība	0,4	5,8	5,4

Visvairāk banku kredīti ir palielinājušies apstrādes rūpniecībā, vairumtirdzniecībā un mazumtirdzniecībā, automobiļu, motociklu un individuālās lietošanas priekšmetu un sadzīves aparatūras un iekārtu remontā. Ja vairumtirdzniecībā un mazumtirdzniecībā, automobiļu, motociklu un individuālās lietošanas priekšmetu un sadzīves aparatūras un iekārtu remontā pašu kapitāls ir vismaz rentabls, tad apstrādes rūpniecība, sākot ar 1994.gadu, un transporta, glabāšanas un sakaru nozare 1996.gadā strādā ar zaudējumiem un tomēr kredītiestādes tās turpina kreditēt.

Aizdevumu piešķiršana nerentabli strādājošiem uzņēmumiem vai uzņēmumiem ar zemu kapitāla rentabilitāti parasti balstās uz biznesa plāniem, kas prognozē pietiekami lielu naudas plūsmu, lai savlaicīgi varētu atmaksāt kredītu. Kredītu var atmaksāt ne tikai no peļņas, bet arī no tādas naudas plūsmas sastāvdaļas kā nolietojuma norakstījumi. Bet kapitāla ieguldīšana uzņēmējdarbībā, kas nes zaudējumus ilgāku laiku, no uzņēmēju viedokļa nav iedomājama. Uzņēmējdarbībai jānes peļņa, citādi ar to nav vērts nodarboties. 7.tabulā apkopoti pašu kapitāla rentabilitātes aprēķinu rezultāti pa īpašuma formām.

7.tabula

Latvijas Republikas uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību pašu kapitāla rentabilitāte pa īpašuma formām 1993.-1996.g.
(aprēķināts pēc [2;3;4;5] datiem)

Nr. p.k.	Īpašuma forma	Pašu kapitāla rentabilitāte (%)			
		1993.g.	1994.g.	1995.g.	1996.g.
1.	Valsts īpašums	+8,6	+0,6	-4,0	-10,5
2.	Pašvaldību īpašums	-1,5	-1,8	-2,9	-3,4
3.	Kooperatīvo organizāciju īpašums	-3,8	-19,2	+8,8	+4,2
4.	Privātīpašums	+1,2	+3,2	+6,9	+12,4
5.	Ārvalstu juridisko vai fizisko personu īpašums	+24,1	-5,9	-10,8	-26,7
6.	Jauktais īpašums ar valsts vai pašvaldību kapitāla līdzdalību	+0,1	-0,9	-1,2	-2,8

Pētījuma periodā tikai privātīpašumā esošā pašu kapitāla rentabilitātei ir izteikta tendence palielināties. Strauji samazinās valsts īpašumā esošā pašu kapitāla rentabilitāte. Samazinās arī jauktā īpašuma ar valsts un pašvaldību kapitāla līdzdalību pašu kapitāla rentabilitāte. Tādējādi faktiski tiek apliccināta valsts un pašvaldību kā īpašnieku nespēja nodrošināt normālu uzņēmējdarbību. Ieilgušais privatizācijas process mūsu valstī ir

negatīvi ietekmējis visas uzņēmējdarbības rezultātus. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka pētījuma periodā ir notikušas būtiskas izmaiņas uzņēmējdarbībā iesaistītā kapitāla struktūrā pa īpašuma formām (skat.8.tabulu).

8.tabula

**Latvijas Republikas uzņēmējdarbībā iesaistītā kapitāla struktūra
pa īpašuma formām 1993.g. 1.janvārī
un 1997.g. 1.jūlijā [2;5]**

Nr. p.k.	Īpašuma forma	Īpatsvars procentos no kopsummas	
		01.01.93.	01.07.97.
1.	Valsts īpašums	64,2	22,9
2.	Pašvaldību īpašums	11,0	11,1
3.	Kooperatīvo organizāciju īpašums	1,6	0,9
4.	Privātīpašums	12,3	18,9
5.	Ārvalstu juridisko vai fizisko personu īpašums	0,2	6,1
6.	Jauktais īpašums ar valsts un pašvaldību kapitāla līdzdalību	6,1	19,6
7.	Citas īpašuma formas	4,6	20,5

Ievērojami samazinājies valsts īpašuma īpatsvars, palielinoties galvenokārt jauktā īpašuma un privātīpašuma īpatsvaram. Privatizācijas procesa rezultātā turpinoties samazināties valsts un pašvaldību īpašumam un palielinoties privātīpašumam, pēc 7. tabulas datiem var prognozēt kapitāla rentabilitātes pieaugumu tautas saimniecībā. Tas savukārt radīs priekšnosacījumus straujākai pašu kapitāla palielināšanai, ietaupot daļu peļņas. Palielinoties pašu kapitālam kā garantijas kapitālam, pieaugot kapitāla rentabilitātei, radīsies iespēja, attiecīgi palielināt arī aizņemto kapitālu uzņēmējdarbībā, tai skaitā no ārvalstīm nākošo kapitālu (gan kā pašu, gan kā aizņemto kapitālu) nepalielinot finansiālo risku.

Palielinoties uzņēmēju rīcībā esošam kapitālam, būs radīti priekšnosacījumi iekšzemes kopprodukta, iedzīvotāju ienākumu, uz laiku brīvo līdzekļu noguldījumu pieaugumam kredītiestādēs, tādējādi palielinot kredītiestāžu kredītresursus. Palielinoties kredītresursiem, augs konkurence starp kredītiestādēm, kas sekmēs kredīta procenta līkņu samazināšanos, un tas savukārt radīs priekšnoteikumus aizņemtā kapitāla vēl plašākai izmantošanai uzņēmējdarbībā, tālākai uzņēmējdarbības attīstībai.

LITERATŪRA

1. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens Nr.11/42/1997. R.: Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja, 1997.
2. Statistiskais biļetens. Republikas uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību finansiālās darbības pamatrādītāji 1993.gadā. –R.: Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja, 1994.– 81.lpp.
3. Statistiskais biļetens. Uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) finansiālās darbības pamatrādītāji 1994.gadā. R.: Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja, 1995. – 92 lpp.
4. Statistiskais biļetens. Uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) finansiālās darbības pamatrādītāji 1995.gadā. R.: Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja, 1996. – 68 lpp.
5. Latvijas Republikas Valsts statistikas komitejas nepublicētie materiāli:
  - Uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību finansiālās darbības rādītāji 1996. gadā;
  - Uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību finansiālās darbības rādītāji 1997.gada 1.pusgadā.

LATVIJAS ĀRĒJĀ PARĀDA ATTĪSTĪBA UN PROBLĒMAS

ANOTĀCIJA. Autors savā rakstā apskata Latvijas valdības parāda attīstību un īpatnības.

Valdības ārējie aizņēmumi pārejas posma sākumā bija viens no būtiskākajiem līdzekļu avotiem iesākto tautsaimniecības reformu nodrošināšanai, saimniecības pārstrukturizācijas finansēšanai. Šodienas Latvijas valsts ārējais parāds var tikt raksturots kā neliels un tuvākajā laikā tas nevar atstāt negatīvu iespaidu uz Latvijas tautsaimniecību.

Tomēr šo kredītu izmantošanas gaitā ir zināmas negatīvas iezīmes, kā rezultātā būtiska kredītu daļa netiek efektīvi izmantota un to atmaksa būs jāveic no valsts budžeta. Rakstā tiek novērtēti iemesli, kāpēc ir izveidojusies šāda situācija.

Viens no būtiskākajiem un svarīgākajiem jautājumiem, kas parādījies mūsu valsts tautsaimniecībā ir Latvijas ārējais parāds. Šajā rakstā tiek apskatīta šaurāka šī jēdziena “ārējais parāds” daļa, tieši valdības ņemtie ārējie kredīti un valdības izsniegtās garantijas, to attīstība un īpatnības.

Latvijai atgūstot neatkarību, sākās tās ekonomikas pārveide no administratīvās komandu ekonomikas uz tirgus ekonomiku. Dramatiskākās šī procesa iezīmes ir ickšzemes kopprodukta un ražošanas apjomu strauja samazināšanās tradicionālajās tautsaimniecības nozarēs, iedzīvotāju dzīves līmeņa pazemināšanās. Latvijai nācās saskarties ar tādām pārejas periodam raksturīgām grūtībām kā finansu stāvokļa pasliktināšanos, kas ir saistīta ar nodokļu ieņēmumu samazināšanos, samazinoties ražošanai, un ar

pārejas periodu saistīto izmaksu palielināšanos. (Tā salīdzināmās cenās iekšzemes kopprodukts laikā no 1990.gada līdz 1994. gadam samazinājās par 50%).

Tanī pašā laikā ievērojami samazinājās investīcijas. To turpmākā samazināšanās vai nepietiekamība nozīmētu vēl tālāku Latvijas ekonomikas sabrukumu.

1. tabula

Kapitālieguldījumi Latvijas tautsaimniecībā (milj. Ls, 1996.gada salīdzināmas cenās) [7]

	1990. gads	1991. gads	1992. gads	1993. gads	1994. gads	1995. gads	1996. gads	1997. gads
	1404,7	957,5	440,0	260,5	278,9	302,7	470,6	609,1
procentos pret 1990.g.	100.0	68.1		18.5	19.8	21.5	33.5	43.4

Lai spētu risināt ar tautsaimniecības pārstrukturizāciju saistītās problēmas, kā arī, lai spētu nodrošināt Latvijas valūtas lata stabilitāti, kas bija nepieciešams tolaik pastāvošās inflācijas apkarošanai. Latvijas valdība meklēja iespēju atrisināt šīs problēmas piesaistot ārējos kredīta resursus. Pirmais kredīts tika paņemts 1991.gada 12.decembrī no Company AEG (Vācija) 5,88 milj. Ls apmērā Nacionālās operas remontam. Tomēr visstraujāk ārvalstu kredītu apjoms pieauga laikā no 1992.gada rudens līdz 1994. gada sākumam, kad tika paņemti vairāki kredīti starptautiskajās finansu organizācijās SVF, PB, ERAB, kā arī citās pasaules finansu struktūrās.

Rezultātā uz 1997.gada beigām Latvijas valsts ārējais parāds pēc Valsts statistikas komitejas datiem bija 218,4 milj. Ls.

Kā var redzēt no otrās tabulas, tad salīdzinošie rādītāji par ārējā parāda stāvokli Latvijā pagaidām vēl ir pat ļoti apmierinoši – tā ārējā parāda attiecība pret eksportu Latvijai 1997.gadā bija 22,5%, salīdzinot, piemēram, ar Bulgāriju, kur ārējais parāds pret eksportu 1993.gadā bija 172%, Ungārijā 163%, Polijā 138% [3] (nemas

neņemot vērā tādas valstis kā Meksika – 243% 1992.gadā, Brazīlija 3107%, bet Dienvidkoreja gan tikai 47,2% [1]), tas ir diezgan zems rādītājs. Latvijas ārējais parāds ir tikai 6,6% no IKP, tas ir ļoti zems rādītājs un ir viens no zemākajiem pasaulē.

2. tabula

Iekšzemes kopprodukta, eksporta un ārējā parāda attiecības [7]

	1993. gads	1994. gads	1995. gads	1996. gads	1997. gads
iekšzemes kopprodukts (milj.Ls)	1467,0	1914,1	2349,2	2768,4	3265,0 ¹
eksports (milj.Ls)	675,6	553,4	688,4	795,2	971,7
ārējais parāds, (milj.Ls)	133,84	197,72	216,6	227,3	218,4
ārējais parāds/IKP %	9,12	10,33	9,2	8,2	6,6
ārējais parāds/eksportu%	19,81	35,73	31,46	28,5	22,5

Ja mēs aplūkojam šos saņemtos kredītus, tad varam secināt, ka līdz šim saņemto kredītu vidū lielākā daļa ir izdevīgi ilgtermiņa kredīti. Uz 1997.gada 1.janvāri 71,3 % kredītu bija ar atmaksāšanas laiku virs 12 gadiem [7]. Tie ir ar zemiem procentiem un uz vairākiem gadiem atliktiem pamata maksājumiem. Tie ir saņemti no starptautiskajām finansu organizācijām (Starptautiskā valūtas fonda, Pasaules bankas, Eiropas rekonstrukcijas un attīstības bankas), arī pārējie kredīti lielākoties ir ilgtermiņa, ar relatīvi zemiem procentiem un atliktiem pamata maksājumiem (tanī skaitā G-24). Tādēļ principā var teikt, ka Latvijas saņemtie aizdevumi ir Latvijai izdevīgi, jo ļauj piesaistīt ievērojamus kredīta resursus par zemāku cenu, nekā tos bija iespējams saņemt Latvijā. Vienīgās problēmas, kas varētu rasties ar esošajiem kredītiem to struktūras

¹ Novērtējums [4, 17]

dēļ ir tās, ka uz 2000. gadu lielākajai daļai kredītu sākās pamatmaksājumu atmaksa, kā dēļ būs nepieciešams jau iepriekš paredzēt izdevumus valsts budžetā, vai iespējams pat ņemt jaunus kredītus.

3.tabula

**Latvijas valsts ārējā parādā sadalījums pēc aizdevējiem
(uz 01.01.97.) [7]**

SVF	32%
Pasaules banka	19%
G-24	12%
Nomura International	9%
Japānas Eksporta-importa banka	7%
ERAB	7%
Zviedrijas Eksporta-importa banka	5%
citi	9%

Kredīti tika piešķirti šādiem mērķiem G-24, daļa SVF aizdevuma tika piešķirts maksājuma bilances finansēšanai, enerģijas, izejvielu, iekārtu un tehnoloģijas iegādei pasaules tirgū. Daļa SVF aizdevuma tika piešķirta valūtas stabilizēšanai. Pasaules bankas un Japānas Eksporta importa bankas aizdevumi tika piešķirti tautsaimniecības rehabilitācijai (to skaitā 25 milj. ASV dolāru no Pasaules bankas tika piešķirti lauksaimniecībai), ERAB kredīts tika piešķirts enerģētikas nozares attīstībai. Japāņu vērtspapīru nama NOMURA INTERNATIONAL aizdevums tika paņemts budžeta deficīta segšanai.

Tomēr neskatoties uz to, ka liekas, ka saņemtie kredīti ir izdevīgi un ka tos bija plānots izmantot tur, kur bija nepieciešams, var droši teikt, ka Latvijai ir radušās problēmas ar šo kredītu lietderīgu izmantošanu.

Izņemot kredīta līdzekļu izmantošanu graudu iepirkšanai, ko veiksmīgi notērēja "Lata International", pārējie līdzekļi tika novirzīti tur, kur tie visvairāk bija vajadzīgi – lata stabilizācijai,

maksājuma bilances stabilizēšanai (t.i., eksportspējīgas ražošanas attīstībai) un tautsaimniecības rehabilitācijai. Tomēr neefektīvas ārvalstu kredītu pārdales sistēmas dēļ šie līdzekļi ne vienmēr tika lietderīgi izmantoti.

Tā 1995. gada 2. maijā uzstājoties konferencē "Valsts investīcijas Latvijā", Latvijas Bankas prezidents E.Repše pateica: "Izsniegto G-24 valstu un SVF sistēmiskās pārveides fonda aizdevumu analīze rāda, ka vairāk nekā 40% no izsniegtajiem aizdevumiem nav izmantoti ne investīcijām, ne ražošanas pārstrukturēšanai, ne iekārtu vai tehnoloģijas iepirkšanai, bet gan izlietoti iepriekšējo parādu nomaksai vai tiešam patēriņam" Tālāk viņš uzsvēra, ka liela daļa kredītu tika notērēta energoresursu iegādei, bet nevis investīcijām: "Īpaši satraucoša situācija ir ar enerģētikas nozarei izsniegtajiem kredītiem. Izsniegto ārvalstu aizdevumu summa tikai trim uzņēmumiem "Latvenergo", "Latvijas Gāze", "Latvijas Nafta" – kopā sastāda 27% no visa valsts ārējā parāda" [3].

Diemžēl, bija jākonstatē daudzus krāpniecības gadījumus, kas veikti, lai saņemtu lētos un izdevīgos kredītus. Šādā situācijā komercbankas nevēlējās uzņemties garantēt aizdevumus, tādēļ, piemēram, valdības garantētie kredīti sasniedza vairāk nekā 40% no izsniegto G-24 aizdevumiem.

Neefektīvu kredītu izmantošanu konstatēja Valsts kontrole savā 1996.gada ziņojumā par "Par Latvijas Republikas valsts ārējo parādu", kurā apkopoja savu revīziju rezultātus. Valsts kontrole konstatēja daudzus kredīta izmantošanas noteikumu pārkāpumus no kredītaņēmēju puses, nepamatotu kredītu piešķiršanu, kā arī to, ka Finanšu ministrija vairākos gadījumos nav veikusi pietiekoši aktīvu darbu, lai atgūtu kredītus, kā arī ne vienmēr ir pieprasītas pietiekoši drošas garantijas. Pēc Valsts kontroles atzinuma parādu dzēšanai ārvalstu aizdevējiem pamatsummu un procentu maksājumos vidēji gadā jāatmaksā 42,0 milj. Ls, bet 2000.gadā 93,0 milj. Ls, tanī skaitā bankrotējušo banku un maksātnespējīgo kredītņēmēju parādu dzēšanai no valsts līdzekļiem vidēji gadā būs jāatmaksā 18,0 milj. Ls, bet 2000.gadā – 40,0 milj. Ls [2;11]. Tātad pēc Valsts kontroles

aprēķiniem apmēram 43 procentu veicamo maksājumu tiks maksāti par neefektīvi izmantotiem kredītiem.

Salīdzinoši pie tādiem pašiem secinājumiem nonāca arī 6.Saeimas izveidotā Parlamentārās izmeklēšanas komisija, kas noskaidroja G-24 kredītu piešķiršanas parcizību, to atmaksāšanas iespējas un personiskās atbildības noteikšanas iespējas šo kredītu izsaimniekotājiem.

Par neefektīvu maksājumu bilances uzlabošanai paredzēto kredītu izmantošanu liecina arī pēc Finanšu ministrijas pasūtījuma veikto kredīta lietotāju auditorpārbažu rezultāti. Par drošiem kredītiem auditori atzinuši tikai 8% no pārbaudītajiem kredītiem, konstatēts, ka 30% no pārbaudītajiem kredītiem nav izmantoti biznesa plānos paredzētajiem mērķiem (uz 1997.gada 1.janvāri) [5;15].

Vēl viens aktuāls jautājums ir piešķirto ārvalstu aizdevumu savlaicīga izmantošana. Bija kļuvusi par parastu situācija, ka Latvijas Bankā glabājas nesadalītie un pirms termiņa atmaksātie aizdevumi, kas Latvijas ekonomikai nekādu labumu nenes, taču par to ir jāmaksā procenti aizdevējam. Vidējais ārvalstu kontu atlikums 1994.gada pirmajā pusgadā bija 9,4 milj. ASV dolāru, bet otrajā – 34,6 milj. USD. Uz 1995. gada 1.aprili vidējais visu neizmantoto G-24 un SVF pārveides aizdevuma kontu atlikums bija 41,4 milj. USD (no kopīgās aizdevuma summas 140 milj.USD) – trešā daļa. Līdz galam nebija izlietots ne JEXIM (Japānas Eksporta importa banka), ne Pasaules bankas rehabilitācijas aizdevums. Uz 1997.gada 1.jūliju G-24 un SVF kontu atlikumi Latvijas Bankā bija 18,9 milj.Ls [6].

Tādējādi var secināt, ka šodien Latvijas ārējā parāda stāvokli raksturo tas, ka:

1. Zināma daļa saņemto aizdevumu tika nelietderīgi izmantota, un reāli lielu daļu šo aizdevumu nāksies atmaksāt no valsts budžeta.
2. Saņemtie aizdevumi netiek racionāli izmantoti, liela daļa netiek izdalīta, netiek saņemta ievērojama daļa no aizdevumiem, par kuriem ir noslēgti līgumi, bez tam ir

jautājums, vai bija lietderīgi slēgt jaunus līgumus par jauniem aizdevumiem, ja netiek izmantoti esošie, piemēram, līgums ar JEXIM par vēl 30 milj. USD, kad nebija vēl sadalīts esošais JEXIM aizdevums.

Izvērtējot situāciju, ir jāsecina, ka galvenais iemesls, kādēļ ir radusies šāda situācija ar Latvijas saņemtajiem aizdevumiem, ir gauži vienkāršs ekonomiskās izglītības trūkums visos posmos, kas saistīti ar ārvalstu kredītu izmantošanu.

1. Nav daudz uzņēmēju, kas ir spējīgi radīt un attīstīt kādu patiešām efektīvu uzņēmumu, kas varētu lietderīgi izmantot piešķirtos ārvalstu kredītus.
2. Izglītības trūkums komercbankas darbiniekiem, kā rezultātā netiek reāli novērtēti iesniegtie biznesa plāni (protams, izglītības trūkums varētu būt par pamatu apzinātu krāpniecību veikšanai, ja jau nevar godīgi nopelnīt).
3. Izglītības un pieredzes trūkums, to ierēdņu un valstsvīru vidū, kuri bija saistīti ar kredītu ņemšanu un tālāku sadalīšanu.

Šodien ir grūti vēl novērtēt to devumu, ko Latvijas tautsaimniecībai dos šie kredīti, pārāk mazs laiks ir pagājis, bet tomēr jau var nosaukt reālos guvumus:

1. ir nodrošināta lata stabilitāte;
2. ar ārzemju aizdevumu palīdzību ir segtas energoresursu piegādes no Austrumiem, kas ļāva Latvijai saglabāt savu valstiskumu un stabilitāti (tas ir politisks un sociāls ieguvums, bet ne ekonomisks);
3. neskatoties uz nepilnībām kredītu sadalē, tomēr daļa līdzekļu ir izmantota pēc to nozīmes ražošanas pārstrukturizēšanai, jaunu iekārtu iepirkšanai.

Aplūkojot 1.tabulu, var secināt, ka 1993.gadā bija viszemākais kapitālieguldījumu līmenis visos gados kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas. Tieši 1993.gadā Latvija aktīvi iesaistījās ārvalstu aizdevumu ņemšanā un neapšaubāmi investīciju pieaugums 1994. un

turpmākajos gados lielā mērā ir bijis atkarīgs no ārvalstu kredītiem. Šīs investīcijas ļāva apturēt iekšzemes kopprodukta kritumu un radīja arī tā pieaugumu, ko varam novērot 1996. un 1997. gadā.

Esošā pieredze liecina, ka daļa aizdevumu tomēr netika lietderīgi izmantota, un pastāv jautājums, vai tas pozitīvais, ko deva šo aizdevumu izmantošana, spēj pārsvērt negatīvo maksājuma bilances pasliktināšanos, nepieciešamību lielu budžeta resursu izmantošanu neefektīvo kredītu apmaksai, zagšanas un korupcijas iespēju radīšanu. Un tādēļ ir ļoti būtiski nospraust stingru un pamatotu ārvalstu kredītu piesaistišanas un izmantošanas politiku.

Tomēr, lai nodrošinātu sekmīgu Latvijas tautsaimniecības attīstību, ir nepieciešamas vēl ievērojamas investīcijas Latvijas saimniecībā. Diemžēl, Latvijā vēl ir par maz vietējo finanšu resursu, lai varētu nodrošināt nepieciešamās investīcijas. Raksturīgi Latvijas finanšu sistēmai ir tas, ka lielākā daļā resursu tiek ieguldīta ārpus Latvijas, tikai 1997. gadā ir būtiski palielinājies kredītu apjoms Latvijas tautsaimniecībā [4].

Tādēļ būtisks faktors Latvijas stabilai attīstībai ir ārējo resursu piesaistišana. Pēdējos gados Latvija ir sasniegusi ievērojamus panākumus ārvalstu tiešo investīciju piesaistišanā. 1996. gadā Latvija ar ārvalstu tiešām investīcijām uz 1 iedzīvotāju ierindojās 3. vietā Centrāl un Austrumeiropā, tikai nedaudz atpaliekot no Ungārijas un Polijas un ievērojami apsteidzot Austrumeiropas valstis [8].

4. tabula

Ārvalstu tiešās investīcijas Latvijā reģistrēto uzņēmumu pamatkapitālā (kumulatīvi, gada beigās, tūkst. latu) [7]

Gads	Investīciju apjoms milj. Ls
1992	22,5
1993	50,3
1994	173,3
1995	270,5
1996	375,1
1997. gada 1. oktobris	493,2

Tomēr ir nozares, kur tiešo investīciju piesaistīšana ir problemātiska ceļi, sakaru komunikācijas, veselības un komunālo pakalpojumu nodrošināšana un citas infrastruktūras nozares.

Ir paredzēts, ka ievērojami pieaugs valsts investīciju loma infrastruktūras finansēšanā. Ievērojamu daļu no Valsts investīciju programmas finansēšanas veido un veidos valdības garantētie kredīti.

5.tabula

Valsts investīciju programma 1995.-1998.gadā [4]

	1995	1996	1997(plāns)	1998 (plāns)
VIP (milj. Ls)	28,5	47,4	123,1	172,2
t.sk. kredīti	10,3	12,3	62,5	81,3

Pašreizējā valdība paredz, ka tieši līdzekļu piesaistīšana VIP būs galvenais ārējā parāda pieauguma avots. Vienlaikus tiek plānots, ka tuvākajos gados valsts ārējais parāds samazināsies, jo valsts aizņemsies līdzekļus iekšējā tirgū.

6.tabula

Valdības parāda prognoze laika posmam no 1997.-2002.gadam (milj.Ls) [6]

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Valdības parāds kopā:	495,6	550,3	603,2	650,7	686,0	714,5
Iekšējais parāds	232,7	258,4	295,8	385,0	445,4	500,2
Ārējais parāds	262,8	291,8	307,3	265,6	240,5	214,3

Kā redzams tiek prognozēts, ka valdības ārējo parādu pieauguma lūzuma punkts būs 2000. gads, kad beigsies ievērojamas daļas līdz šim piešķirto aizdevumu termiņš, pēc tam paredzēts patstāvīgs tā samazinājums.

Tomēr, lai tas realizētos, ir nepieciešami vairāki būtiski priekšnoteikumi:

1. valdībai jāturpina stingra fiskālā politika, nepieļaujot budžeta deficītu, lai neatkārtotos 1995.gada situācija, kad budžeta deficīts tika segts uz ārējo aizņēmumu rēķina;
2. ekonomiskajai situācijai Latvijā ir stabili jāuzlabojas, lai rastos vietējā finansu tirgus pietiekoši finansu resursi, ko valsts varētu aizņemties;
3. valsts investīcijām jābūt ekonomiski pamatotām un stingri kontrolētām.

Kopsavilkumā būtu jāatzīmē, ka šodienas situāciju ar Latvijas valdības tiešo ārējo parādu varētu novērtēt kā labu, tā atbilst arī Māstrihtas kritērijiem, tomēr jāatzīmē, ka daļa kredītu tika izmantoti neefektīvi un tie būs jāuzsver no budžeta. Ir veiktas vairākkārtējas dažādu valsts institūciju pārbaudes par kredītu izmantošanu un izvērtētas pieļautās kļūdas. Nākotnē valdība paredz ārējā parāda samazināšanos, lielāku uzmanību pievēršot valsts iekšējo finansu resursu izmantošanai. Tomēr pastāv arī iespējas, ka ārējais parāds varētu pieaugt. Vienlaikus būtu nepieciešama diskusija par to, cik ir pamatota atteikšanās no ārējo aizdevumu izmantošanas, jo ir vēl ievērojamas iespējas piesaistīt ārvalstu finansu resursus.

LITERATŪRA

1. "World Debt Tables" International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank, Washington, 1994.
2. "Ziņojums par Latvijas Republikas valsts ārējo parādu" Latvijas Republikas Valsts kontrole, Rīga, 1996.
3. 1995.gada 2.maija konferences "Valsts investīcijas Latvijā" materiāli.
4. "Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību" Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija, Rīga, 1997.

5. Latvijas Republikas 6.Saeimas izveidotās Parlamentārās izmeklēšanas komisijas ziņojums, lai noskaidrotu G-24 kredītu piešķiršanas pareizību, to atmaksāšanas iespējas un personiskās atbildības noteikšanas iespējas šo kredītu izsaimniekotājiem. Rīga,1997.
6. LR Finanšu ministrijas npublicētie materiāli.
7. LR VSK statistikas krājumi.
8. Latvijas attīstības aģentūras npublicētie materiāli.

NODOKĻU POLITIKAS PROBLĒMAS

ANOTĀCIJA. Balstoties uz pasaules zinātnieku un ekonomistu teorētiskajām atziņām, autors norāda uz nodokļu politikas veidošanas pamatprincipiem, metodēm un ar to izvēli saistītām problēmām. Īpaši analizēti “par” un “pret” nodokļu elementu precizēšanas procesā (maksātājs, bāze, likmes, atvieglojumi), vienlaikus norādot uz nepieciešamību saistīt to ar konkrētiem ekonomiskiem apstākļiem. Pievērsta uzmanība arī ienākumu integrācijas problēmai, norādot, ka valstij ar vāju nodokļu administratīvo aparātu šāda prakse var būt riskanta.

Ekonomisti visā pasaulē ir patērējuši ļoti daudz laika nodokļu būtības studēšanai, jo tie ietekmē tādus procesus kā:

- investēšanu,
- sadali,
- valsts izvēli sociālo un ekonomisko jautājumu risināšanā.

Iedarbojoties uz inflāciju, bezdarbu un makroekonomisko stabilitāti, nodokļi ir nozīmīgs valdības darbības lauks.

Nodokļu politika ir komplicēts jautājums. Ikviens jauns nodoklis, kas tiek iekasēts, lai finansētu valsts pakalpojumus, ietekmē ekonomikas efektivitāti un resursu sadali. Tanī pašā laikā vēlētāji prasa, lai nodokļi savā būtībā būtu godīgi.

Ir sastopams apgalvojums, ka perfekta aplikšana ar nodokļiem ir kā veikls triks, kā rezultātā ir iespējams nodrošināt visu, ko tie spēj dot, panākt maksimālo efektu.

Tāpēc nav pārsteigums, ka pasaules ekonomisti ir gadsimtiem lauzījuši galvas par nodokļiem, un tomēr nodokļi šodien vienlaicīgi ir gan ļoti labi saprotami, gan mīklaini. Tik vienkārši savā būtībā (jēdziens, priekšstats) un tik pretrunīgi un diskutējami savā konkrētajā lietojumā.

Nodokļi ir nepieciešams ļaunums, jo nav iespējams un arī vēlams iegūt valstij nepieciešamos līdzekļus no cenām, patentmaksas un nodevām. Noteiktus pakalpojuma veidus nav iespējams pārdot indivīdiem par noteiktu cenu (aizsardzība, valsts pārvalde u.c.) un tas arī nav vēlams (izglītība, drošība), jo tādā gadījumā tos varēs iegādāties tikai turīgākā sabiedrības daļa.

Ieņēmumi var tikt nodrošināti ar daudzu nodokļu palīdzību. Nodokļi spiež uzņēmējus un patērētājus rēķināties nevis ar pirms, bet ar pēcnodokļu cenām. Tas attiecas arī uz līdzekļu ieguldīšanu. Nav šaubu, ka tas rada novirzes ekonomikā (Tax Policy Handbook).

Pastāv uzskats, ka vienīgie nodokļi, kas neizkropļo tirgu, ir galvas nauda un absolūtā summā noteiktās nodevas. Ņemot vērā, ka valsts bez nodokļiem iztikt nevar, ir jāizvēlas vismazāk ekonomiku ietekmējošie nodokļi.

Konkrēta nodokļu politika un nodokļu veidu izmantošana jāsaista ar katras sabiedrības noteiktajām valsts funkcijām.

Pasaules praksē ir sastopama atšķirīga pieeja šim jautājumam. Arī teorētiskie pētījumi liecina par dažādu problēmas risinājuma ceļu lietošanu. Jautājumā par valsts lomu un nodokļu nepieciešamību populārāki ir divi pretēji viedokļi. Šī darba mērķis nav detalizēti analizēt viedokļu argumentus, bet gan ieskicēt to pamatideju, lai parādītu to saistību ar nodokļu politiku.

Viens no šiem viedokļiem aizstāv ideju par to, ka vislabākā valdība ir tā, kas pie varas ir pēdējā. Šī nostāja iet roku rokā ar uzskatu, ka privātais sektors katrā ziņā spēj paveikt visu efektīvāk nekā valsts. Finanšu teorija šādu nostāju dēvē par valsts "naktssarga" modeli, kas nozīmē, ka valdība praktiski neiejaucas ekonomiskajās norisēs, bet gan aprobežojas ar dzīvības, brīvības un mantas protekciju. Būtiski ir atzīmēt, ka šajā gadījumā valsts neņem dalību ienākumu pārdalē, tādējādi ievērojami samazinot savu funkciju loku.

Šādos apstākļos veidotai nodokļu politikai raksturīga zināma vienkāršība, kas izpaužas nepieciešamībā nodrošināt ar līdzekļiem tikai pašas minimālākās valdības vajadzības. Nodokļu sistēma galvenokārt pilda fiskālo funkciju, tai nav sarežģītas piemērojamo nodokļu likmju un atvieglojumu sistēmas, tā ir vienkārša un saprotama.

Jānorāda, ka valsts “naktssarga” modelim ir nopietni pretinieki, kuru galvenais arguments ir tirgus nespēja atrisināt un noregulēt noteiktu daļu sociāli ekonomisko attiecību, bez kurām sabiedrība nespēj pastāvēt. Piemēram, tiesības uz darbu un materiālu nodrošinājumu vecumā, sabiedrības indivīdu tiesības uz izglītību, tiesības uz veselības aizsardzību un tml. Šī viedokļa piekritēji apgalvo, ka minēto tiesību garantijām jānāk no valsts. Tātad tiek ievērojami paplašinātas valsts funkcijas. Tās tiek attiecinātas uz sadales sfēru. Taču, lai garantētu sadales prasības, valdība ir spiesta iejaukties ražošanā. Šis ir protekcionisma valsts modelis, valsts aktīvas līdzdalības ekonomikā modelis, kura spilgtākais pārstāvis Dž.M.Keinss apgalvoja, ka valdībai jāiejaucas makroekonomisko procesu regulēšanā un kā galvenie jāizmanto fiskālie instrumenti: nodokļu, budžeta un izdevumu politika. Šī teorija nopietni ietekmē sabiedrisko finansu teorētiskus un praktiskus.

Ja valdība ir izvēlējusies protekcionisma modeli, finansu sistēma ir daudzveidīga un sarežģīta. Īpaši tas attiecas uz nodokļu sistēmu un politiku, jo atšķirībā no valsts “naktssarga” modeļa,¹ nodokļu sistēmai ir izvirzīti daudz plašāki mērķi un uzdevumi un arī kopējā iekasējamo nodokļu summa ir ievērojami lielāka, kam par pamatu ir palielinātais valdības funkciju apjoms. Nodokļu sistēmā

Šādai nostājai ir pietiekami daudz apstiprinājumu (skat. F.A.Hayek. The Constitution of Liberty, Chicago: University of Chicago Press, 1960; Robert Nozick, Anarchy, State of Utopia, New York: Basic Books, 1974; Randall Fitzgerald, When Government Goes Private: Successful Alternatives to Public Services, New York: Universe Books, 1988; James T.Bennet and Manuel H.Johnson, Better Government at Half the Price, Ottawa, CarolineHouse Publishers, 1981; Madsen Pirie, Privatization: Theory, Practice and Choice, Aldershot, England: Wildwood House, 1988. u.c.)

jāiestrādā individuālā pieeja maksātājiem, jādiferencē likmes, jāpielieto atvieglojumi, jāpilnveido iekasēšanas mehānisms u.c. Bez šaubām, tas sadārdzina nodokļu administrēšanu, paaugstina prasības kadru kompetencei un atbildībai.

Šī viedokļa kritiķi, savukārt, norāda uz valsts nespēju atrisināt tādas būtiskas problēmas kā sabiedrības progress un preču un pakalpojumu konkurētspēja, jo protekcionisms neveicina šo jautājumu risināšanu un valsts tērētājiem līdzekļiem ir zema efektivitāte.

Šie ir tikai divi viedokļi par valsts lomu ekonomikā. Diskusija ir daudz plašāka un pēdējos gados tā ir īpaši aktivizējusies, uzsverot tādu vai citādu niansi valsts nepieciešamībā un funkcijās. Diskusija ir pazīstama kā valsts (sabiedrības) izvēles teorija, kas atklāj gan tirgus, gan valsts nespēju risināt noteiktas sabiedrības problēmas. Ir izdarīti mēģinājumi dažādi izskaidrot, kāpēc valstij būtu vai nebūtu jāiejaucas ekonomiskajās aktivitātēs.

Autors īpaši uzsver, ka no valdības nostājas šajos jautājumos ir atkarīga finansu sistēma, nodokļu politika un tās realizācijas metodes. Pasaules prakse to apstiprina. Tā, piemēram, Dānija un Zviedrija, kuras mēdz apzīmēt kā sociālā tirgus ekonomikas valstis, ir pazīstamas ar ļoti sarežģītām nodokļu sistēmām, lielu nodokļu skaitu, izteikti diferencētu pieeju maksātājam un arī ar vienu no augstākajām nodokļu slodzēm pasaulē.

Nav noslēpums, ka šajās valstīs valdība ir uzņēmusies augstu sociālo garantiju nodrošināšanu iedzīvotājiem, i.e. aktīvu līdzdalību ienākumu sadalē un pārdalē.

Turpretī cita tipa nodokļu sistēmas ir ASV, Japānā, Turcijā.

Taču pārejas perioda valstīs ar nestabilu ekonomiku ir īpatnības, kurām nodokļu politikas veidotājiem jāpievērš īpaša uzmanība.

Autora viedoklis ir, ka valsts finansu organizācijā primārais ir valsts izvēle par tās lomu ekonomikā, valsts funkciju un atbildības skaidra formulēšana. Nodokļu sistēma ir sekundāra, jo tai jānodrošina šo funkciju veikšana. Pārceļot šo domu uz valsts budžetu, tas nozīmētu, ka budžets tiek plānots no izdevumu puses. Šāda

taktika nestabilā pārejas perioda ekonomikā var izrādīties bīstama vai vienkārši nereāla. Nereāla tāpēc, ka nodokļu maksātāji nav spējīgi izturēt valdības noteikto nodokļu slodzi un budžetā nenokļūst ienākumi, kas būtu nepieciešami valsts funkciju veikšanai.

Šī pieeja ir bīstama arī tāpēc, ka ekonomikā un sabiedrībā var rasties nevēlamas tendences un sociālā spriedze. Tas var veicināt neformālas (ēnu) ekonomikas veidošanos, daļas iedzīvotāju grimšanu nabadzībā, bezdarba palielināšanos un tml.

Turpretī attīstīto pasaules valstu praksē ir sastopama šāda pieeja, kad nodokļu politika ir pakārtota valdības politikai, jo tā balstās uz juridisko un fizisko personu augsto maksātspēju.

Nestabilas un vāji attīstītas ekonomikas apstākļos valdībai vispirms dziļi jāanalizē nodokļu maksātāju maksātspēja, jānosaka iespējamā nodokļos iekasējamā summa un, uz to balstoties, jāievieš ekonomiskā stratēģija. Tas nereti prasa atteikties no visu valsts problēmu risināšanas īsā laika periodā, jo tam vienkārši pietrūkst finanšu resursu. Tādos gadījumos valdībai, balstoties uz dziļu ekonomisko analīzi, jānosaka prioritārās problēmas, kuru risināšanai finanšu resursi tiks mobilizēti pirmām kārtām. Vienlaikus jārēķinās ar to, ka sabiedrībā tas varētu tikt uztverts kā valdības nevēlēšanās pievērsties arī citām problēmām, kas rada iepriekšminētās sekas.

Pasaules valstu vēsture rāda, ka šādā situācijā, dažkārt, valdība, lai saglabātu savu autoritāti, cenšas risināt samilzušas problēmas uz citu līdzekļu rēķina, piemēram, naudu aizņemoties vai to emitējot. Taču šāda rīcība izraisa jaunas problēmas: inflāciju, valsts parādu slogu un tml.

Pārejas perioda apstākļos īpaši svarīgi ir strādāt ar sabiedrību: izskaidrot problēmu būtību, to risināšanas iespējamus ceļus un konkrēto valdības rīcību. Taču jebkuros apstākļos valdībai jānodrošina noteiktas nodokļu summas iekasēšanu budžetā. Tas ir viens no valdības funkcionēšanas pamatnosacījumiem. Sākumā autors jau norādīja, ka nodokļi nav populāri un tos negrib maksāt

---

(Par šiem jautājumiem skatīt: Norman Gemmel, *The Growth of the Public Sector. Theories and International Evidence*; Milton and Rose Friedman, *Free to Choose*, 1980; Joseph E. Stiglitz, *Whither Socialism?* The MIT Press Cambridge,

neviens. Tādēļ ir ļoti svarīgi izvēlēties tādas metodes, kurām ir mazāka pretestība sabiedrībā, ar kurām samierinās.

Viena no nodokļu politikas problēmām ir pareiza nodokļu maksātāju izvēle. Kā zināms par nodokļu maksātāju var būt gan fiziskas, gan juridiskas personas. Problēma ir, kā sadalīt iekasējamo nodokļu summu starp šīm grupām. Kas būs galvenie maksātāji? Atbilde uz šo jautājumu ir ar nopietnām ekonomiskām, sociālām un politiskām sekām.

Izvēloties fiziskas personas kā galveno maksātāju grupu, jāatceras, ka tam var sekot spriedze un neapmierinātība sabiedrībā, neapmierinātība ar valdību. Ekonomiski tas var izpausties pirkjspējas krišanās, iedzīvotāju ienākumu samazināšanās. Bez tam iedzīvotāji dalās dažādās sociālās grupās: strādājošs, bezdarbnieks, pensionārs, students, invalīds un tml. Kā šādā situācijā noteikt maksātājus? Kas ir svarīgāk – ienākumu forma un apjoms vai piederība pie konkrētas sociālās grupas. Kā būtu taisnīgāk? Bez visdziļākās iedzīvotāju ienākumu analīzes pareiza atbilde nav iespējama.

Savukārt, ja par galvenajiem maksātājiem nosaka juridiskas personas, jāatceras, ka valdība riskē zaudēt autoritāti, jo uzņēmēji apgalvos, ka nodokļu politika grauj uzņēmējdarbību, neļauj attīstīties ekonomikai. Taču arī šajā gadījumā ir iespējams rīkoties dažādi, proti, juridiskās personas var tikt sadalītas pēc uzņēmējdarbības veidiem vai citiem rādītājiem. Tālāk valdībai jānosaka prioritārās nozares un tām var noteikt atvieglojumus. Taču pārējie ar to noteikti nebūs apmierināti un tiks izdarīts spiediens uz valdību, lai kārtība tiktu mainīta.

Lai pieņemtu galīgo lēmumu par nodokļu slodzes sadalījumu starp fiziskām un juridiskām personām, ir rūpīgi jāanalīzē reālā situācija valstī, pasaules pieredze un prakse. Nedrīkst vienkārši pārņemt kādas attīstītas valsts kārtību. Pārejas perioda valstis tam vēl

---

Massachusetts London. England. 1994; Michael Veseth, Public Finance. 1984; Harvey S. Rosen Public Finance. Princeton University, 1988; Vito Tanzi. Fiscal Policies in Economies in Transition, IMF, Washington, 1995; Richard Goode, Government Finance in Developing Countries. The Brookings Institution. Washington, 1984; u.c.)

nav nedz ekonomiski, nedz sociāli, nedz arī no administrēšanas viedokļa sagatavotas.

Pasaules attīstīto valstu vidū pārsvarā dominē tāda pieeja, ka galvenie ir fizisko personu maksājumi, jo sabiedrības labklājības pamatā ir ekonomiskā attīstība. Taču paši nodokļi un to īpatsvars ir atšķirīgi.

Nodokļu maksātāji kā nodokļu elements var veiksmīgi tikt izmantoti kopīgās nodokļu politikas realizācijā arī no cita viedokļa. Ja radusies nepieciešamība palielināt budžeta ieņēmumus kādu konkrētu izdevumu segšanai, bet valdība solījusi nepaaugstināt esošos nodokļus, kā arī neievieš jaunus, tad ir iespējams palielināt maksātāju skaitu. Var tikt pieņemts lēmums, ar kuru par atsevišķu nodokļu maksātājiem tiek noteiktas tās fiziskās un juridiskās personas, kas līdz tam no nodokļiem bija atbrīvotas. Tādā veidā valdība ir saglabājusi savu solījumu un vienlaikus panākusi budžeta ieņēmumu palielināšanu. Bez šaubām, šādu pasākumu nevar veikt bez iepriekšējas dziļas analīzes. Var gadīties, ka pasākums neattiecinās.

Nākamā nopietnā nodokļu politikas problēma ir pareiza nodokļu bāzes jeb aplikamā objekta izvēle.

Nodokļu bāze ir plaša un daudzveidīga. Apvienojot pēc viendabīgām pazīmēm visus nodokļu objektus, var izdalīt to trīs galvenās grupas:

1. ienākumi;
2. īpašums;
3. izdevumi jeb patēriņš.

Teorētiski ienākumu aplikšana šķiet samērā vienkārša, taču praktiski ir grūti noteikt, kas ir un kas nav ienākums nodokļu aplikšanas izpratnē.

Ienākumi ir ļoti komplicēts nodokļu bāzes veids. Teorētiskajā literatūrā var sastapt vairākas definīcijas taču neviena no tām nav sasniegusi tādu līmeni, lai to varētu izmantot kā universālu, t.i. piemērojamu visiem mērķiem. Taču tādas definīcijas nepieciešamība ir acīmredzama, jo pretējā gadījumā ienākumu jēdziens ir atšķirīgs nodokļu iekasēšanas mērķiem, akciju turētājiem, valsts sociālajiem

mērķiem un tml. Vienkāršotas universālas ienākumu definīcijas trūkums ir par iemeslu tam, ka atsevišķiem mērķiem domātu ienākumu definīcijas nereti ir savstarpēji pretrunīgas. Šāda situācija sarežģī nodokļu likumdošanu un administrēšanu.

Nodokļu aplikšanas praksē parasti nodala fizisko un juridisko personu ienākumus. Ir sastopamas divas pieejas fizisko personu ienākumu aplikšanā:

1. par pamatu ņemot visu ienākumu kopsummu;
2. atsevišķi aplikot dažādus ienākumu veidus.

Pirmo pieeju pārsvarā ir izvēlējušās industriāli attīstītās valstis. Turpretī vairāk piemērota mazāk attīstītajām valstīm ir otrā pieeja. Tas izskaidrojams ar zemāk attīstītu ienākumu uzskaites un kontroles sistēmu un vāju nodokļu administrēšanu. Taču jānorāda, ka otrā metode nav tikai neattīstītas administrēšanas pazīme. Tai ir arī priekšrocības. Ir iespējams realizēt diferencētu nodokļu attieksmi pret dažādiem ienākumiem, piemēram:

- biznesa ienākumi,
- kapitāla ienākumi,
- hobija ienākumi,
- sociālie ienākumi un tml.

Valdība tādā veidā pastiprina kontroli pār nodokļu maksātājiem. Arī attīstīto valstu vidū sastopama dažādu ienākumu veidu diferencēta aplikšana.

Par ienākumu kopsummā aplikšanas galveno priekšrocību tiek uzskatīta vertikālā taisnīguma nodrošināšanas iespēja, kas šeit parādās pilnīgāk. Vēl jānorāda, ka arī nodokļu maksātājiem šī metode var likties ērtāka, jo jāiesniedz tikai viena ienākumu deklarācija par kopējiem ienākumiem.

Izvēloties fizisko personu ienākumu nodokļu bāzi, pamata nostādne ir tāda, ka visi ienākumi ir nodokļu objekts. Taču parastā prakse, savukārt, ir tāda, ka atsevišķi ienākumu veidi no aplikamās bāzes tiek izslēgti: dāvinājumi, miršanas un slimības pabalsti, bezdarba pabalsti.

Īpašs diskusiju temats ir darba devēju pabalsti (fringe benefits). Pie tiem pieder firmas automobiļu izmantošana, privātā auto degvielas apmaksa, pusdienu taloni, vai iespēja subsidētās ēdnīcās lētāk nopirkt uzņēmuma produkciju, veselības apdrošināšana uz uzņēmuma rēķina, ceļa zīmju apmaksa, dāvanas uz Ziemassvētkiem u.c.

Pasaulē ir sastopama visdažādākā nodokļu attieksme pret šiem ienākumiem. Ir valstis, kas neapliek ar nodokļiem minētos ienākumus, bet ir valstis, kas apliek. Atsevišķos gadījumos šīs summas apliek kā fizisko personu ienākumus, atsevišķos gadījumos kā juridisko personu ienākumus. Ir valstis, kas apliek tikai zināmu daļu no šiem ienākumiem.

Nopietna problēma ir šo darba devēju segto pakalpojumu vērtības noteikšana: vai pēc tirgus vērtības, vai zināmā proporcijā no darbinieka algas.

Ja darba devēju pabalstus neapliek ar nodokļiem, tad valdība ir ievērojami sašaurinājusi nodokļu bāzi un līdz ar to budžeta ieņēmumus. Bez tam tiek veicināta šo pabalstu tālāka attīstība, lai samazinātu nodokļus, jo samazinās pirmsnodokļu ienākumi.

Mazāk attīstītās valstis parasti no aplikamās bāzes izslēdz arī daļu kapitāla ienākumu: dividendes, procentu no depozīt noguldījumiem. Tas tiek veikts ar mērķi veicināt uzkrājumus un investīcijas. Tomēr šāda prakse var radīt nodokļu slodzes samazināšanos tām augstu ienākumu fiziskām personām, kas saņem lielākos kapitāla ienākumus. Kapitāla ienākumi ir tā sfēra, kas rada ievērojamus ienākumu aplikšanas sarežģījumus, un tādēļ bieži neattīstītās valstis to nepraktizē.

Apliekamie ienākumi parasti tiek noteikti kā visu ienākumu un atvieglojumu starpība. Ienākumu nodokļu sistēmas pasaulē atšķiras tieši ar konkrētu aplikamo ienākumu noteikšanas kārtību un attieksmi pret atvieglojumiem. Nodokļu atvieglojumiem var būt visdažādākās formas: likmes samazinājums, atbrīvojums vispār, kredīti un tml. Atvieglojumi parasti ir vienādi pieejami visiem nodokļu maksātājiem. Taču ir nodokļu sistēmas, kas dod izvēles iespēju pieņemt to vai citu atvieglojumu sistēmu. Atvieglojumi

parasti attiecas gan uz nodokļu maksātāju, gan uz ienākumiem. Ir iespējami arī citi varianti (piem., mērķa atvieglojumi izglītībā, veselības aizsardzībā). Pasaules praksē ir vērojama visdažādākā attieksme pret atvieglojumu daudzumu, mērķiem un lielumu. Pieņemot konkrētu lēmumu atvieglojumu sakarā, jārēķinās, ka tie samazina apliekamo ienākumu summu.

Juridisko personu ienākumu aplikšana arī ir ļoti sarežģīts process. Pamata problēma, kā jau sākumā minēts, ir apliekamo biznesa ienākumu noteikšana. Uz to lielumu ietekmi atstāj vesela rinda dažādu faktoru. Pasaules valstu prakse un ekonomiskā teorija galvenokārt norāda uz sekojošām problēmu grupām:

- pamatfondu amortizācijas noteikšana,
- iekārtu novērtēšana un pārcenošana,
- (intangible assets) izdevumu noteikšana reklāmai, zinātniskajiem pētījumiem un tml., citiem vārdiem, izdevumi, kas saistīti ar ienākumiem nākotnē (nākamo periodu izmaksas),
- ja uzņēmuma ir norēķini ārvalstu valūtā, nepieciešams rēķināties ar zaudējumiem, kas rodas valūtas kursa starpības rezultātā,
- inflācijas svārstības, kas ietekmē cenu līmeni,
- izsniegtie bezcerīgie kredīti.

Protams, tās nav visas problēmas, kas saistās ar juridisko personu apliekamo ienākumu noteikšanu. Katrai valstij atkarībā no reāliem apstākļiem var būt arī citas problēmas.

Arī juridisko personu ienākumiem ir vairāki veidi: realizācijas ienākumi, īres maksa, kredītprocenti, dividendes un tml. Turklāt, nosakot apliekamo ienākumu, jārēķinās ar uzņēmuma attīstības perspektīvu, kā arī ar valsts interesēm.

Pasaulē ir sastopama prakse, kad fizisko un juridisko personu ienākumi tiek apvienoti vienā nodokļu likumā un vienādi vērsas pret abu kategoriju nodokļu maksātājiem. No ekonomiskā viedokļa par labu šādai praksei liecina arguments, ka tādējādi var novērst vienu un

to pašu ienākumu divreizēju (dubultu) aplikšanu, piemēram, dividendes; precīzāk noteikt izmaksas.

Fizisko un juridisko personu ienākumu integrētā aplikšana ar nodokļiem pasaulē tiek diskutēta un analizēta. Tiek norādīts, ka uzņēmumu ienākumi patiesībā ir arī fizisko personu ienākumi, jo viņi ir uzņēmuma īpašnieki. To pašu var teikt arī par izmaksām un citām finansu kategorijām. Ir viedoklis, ka ienākumu integrācija var būt dažādā līmenī, tā var attiekties tikai uz atsevišķiem nodokļa elementiem.

Absolūtas ienākumu integrācijas koncepcija balstās uz diviem pamata pieņēmumiem.

1. Nodokļiem vajadzētu balstīties uz maksātspējas principu vai fiskālo taisnīgumu, ko nosaka ienākumu lielums.
2. Uzņēmumiem nepiemīt nodokļu maksātspējas, tie kalpo kā "cauruļvads" pa kuru ienākumi nonāk pie indivīdiem, kas ir patiesie to īpašnieki.

Tātad koncepcija paredz, ka uzņēmumu ienākumi jāapliek ar fizisko personu starpniecību, uz ko tie patiesībā arī attiecas. Nodokļa lielumam jābūt atkarīgam no kopējās ienākumu summas.

Daudzi ekonomisti uzskatīja, ka šī koncepcija ir praktiski ideāla. Taču to mēģinot ieviest, atklājās vairākas ar to saistītas problēmas. galvenais secinājums bija, ka pilnīgi integrēta ienākumu sistēma ir praktiski nepārvaldāma, to nav iespējams vadīt un administrēt:

1. Informācijas apjoma dēļ. Jebkurā valstī, jebkurai firmai var būt ļoti liels īpašnieku skaits, kuriem taksācijas periodā piederušo akciju skaits var vairākkārt mainīties.
2. Ļoti sarežģīta konkrētu ienākumu noteikšana un attiecināšana uz katru īpašnieku, jo tie pieder pie atšķirīgām vērtspapīru turētāju grupām (parastās, privilģētās u.c. akcijas).
3. Daudzu kompāniju akcijas pieder citām kompānijām, kas vēl vairāk sarežģī vienas kompānijas īpašnieku apzināšanu.

4. Ja integrēto ienākumu nodokļi jāiekasē no akciju īpašniekiem, var rasties situācija, kad maksātājam jāmaksā liela nodokļu summa, nesāņemot skaidras naudas ienākumus.

Līdz ar to gandrīz neviena valsts pasaulē nepraktizē pilnīgu fizisko un juridisko personu integrēšanu. Taču daudzas valstis to dara itin veiksmīgi attiecībā uz nelielām firmām ar ierobežotu īpašnieku skaitu. Piemēram, ASV limits ir 35 akciju turētāji. Citas valstis tādu pašu efektu panāk atļaujot nelielām firmām visu aplikamo ienākumu izmaksāt akciju turētājiem. Ir sastopamas arī citas daļējas ienākumu integrācijas metodes.

Pirms uzsākt šādu pasākumu, dziļi jāanalizē situācija, jāprognozē iespējamās sekas.

Šeit apskatītas tikai pamata problēmas ienākumu kā nodokļu bāzes noteikšanā. Katra valsts lēmumu pieņem vadoties pēc reālās situācijas.

Nodokļu politiku uzdevums ir noteikt, kuri no visiem ienākumu veidiem būs ar nodokļiem aplikamie ienākumi. Valstīs ar zemiem un nestabiliem ienākumiem, kur valdībai jārisina asas mazturīgo problēmas, un tanī pašā laikā daļa iedzīvotāju ir ļoti turīgi, aplikamo ienākumu noteikšana ir īpaša problēma.

Valdība var noteikt, ka visi ienākumi ir nodokļu objekts, kā arī neapliekamā ienākumu minimuma jēdzienu. Var piešķirt atlaides un atvieglojumus, diferencētas likmes.

Jānorāda, ka ekonomiskā teorija nekad nav apgalvojusi, ka kādu no ienākumu veidiem nedrīkst aplikēt ar nodokli. To nav apliecinājusi arī pasaules prakse. Katrai valstij pašai, vadoties pēc reālās situācijas, jāredz kādus ienākumus aplikēt nav vēlams, vai nav lietderīgi. Ir jāredz, ka aplikot visus ienākumus, budžetā pieaugs izdevumi sociālajiem pabalstiem, saasināsies daļas iedzīvotāju sociālekonomiskais stāvoklis. Tātad vienmēr jāpatur prātā nodokļu sekas, to iedarbība uz iedzīvotāju dzīves līmeni, kas galu galā nav izdevīgi arī valdībai. Pasaules attīstītajās valstīs praktiski tiek aplikti visi iedzīvotāju ienākumi. Visi ienākumi ir nodokļu bāze. Bet kā jau norādīts, pārejas perioda valstīs šādas kārtības pārņemšana var būt

nevēlama, pat bīstama. Ja grib veicināt uzkrājumu veidošanos, tad neapliek depozītprocentus, dividendes. Taču rodas situācija, kādā tas vairs nav izdevīgi.

Tāpat jārisina jautājums par juridisko personu ienākumu aplikšanu ar nodokli. Arī firmām ir daudzveidīgi ienākumi: peļņa, īres maksa, procenti par izsniegto kredītu, ienākumi no vērtspapīriem un tml. Valstij, kurai nepieciešams attīstīt ražošanu, jāatceras, ka attīstīto valstu pašreizējā nodokļu prakse ir šīs valsts perspektīva.

Kopumā jāsecina, ka nodokļu politika ir stūrakmens valsts finansu politikā un bez rūpīgas apstākļu analīzes tā nebūs efektīva, pat otrādi, traucēs valdības mērķu realizācijai.

Šajā publikācijā ir apskatītas tikai dažas no nodokļu politikas problēmām. Citām autors pievērsīsies turpmākajos pētījumos.

LITERATŪRA

1. Improving Tax Administration in Developing Countries. Richard M. Bird, Milka Casanegra, IMF, 1992.
2. Modernizing Tax Administration. Milka Casanegra, Carlos Silvani. IMF.
3. Tax Policy Handbook. Parthasarathi Shome, IMF, 1995.
4. Fiscal Policies in Economies in Transition. Vito Tanzi, IMF, 1995.
5. Transition to Market. Vito Tanzi, IMF, 1993.

LATVIJAS VĒRTSPAPĪRU TIRGUS UZRAUDZĪBA PAŠREIZĒJĀ LAIKA POSMĀ

ANOTĀCIJA. Darbā dots pārskats par Vērtspapīru tirgus komisijas izveidi un sākotnējā darbības perioda aktualitātēm Latvijā. Tiek akcentēta nepieciešamība pēc tiesiski sakārtotas, ieguldītāju intereses nodrošinošas ekonomiskās vides valstī. Līdz ar to pašreizējie uzdevumi ir saistīti ne tikai ar uzraudzības un regulēšanas funkcijām, bet arī ar pilnvērtīgas tirgus infrastruktūras radīšanu, tirgus dalībnieku profesionālo apmācību, aktīvu iesaistīšanos starptautiskajos finansu procesos.

Decentralizētas ekonomikas apstākļos kapitāla tirgus ieņem būtisku vietu, jo ikvienas uzņēmējdarbības izveide, funkcionēšana un turpmāka izaugsme ir neiespējama bez dažādu kapitāla tirgus instrumentu pielietojuma.

Latvijas vērtspapīru tirgum pašreizējais laika posms ir īpaši izšķirošs. Panāktā stabilizācija valsts ekonomiskajā virzībā, zināma sakārtotība finansu likumdošanā, ierobežotā inflācija – tas viss ir uzskatāms par optimālu priekšnoteikumu kopumu turpmākai attīstībai.

Līdz ar to acīmredzama kļūst nepieciešamība pēc aktīva vērtspapīru tirgus valstī, lai:

1. mobilizētu vietējo uzkrāto kapitālu un piesaistītu to Latvijas uzņēmumiem;
2. radītu plašākas un efektīvākas ieguldījumu iespējas kā Latvijas iedzīvotājiem, tā arī uzņēmumiem;
3. piesaistītu ārzemju investīcijas;
4. palīdzētu noteikt uzņēmumu tirgus vērtību;

5. veicinātu uzņēmumu vadības efektivitāti;
6. kalpotu par valsts ekonomikas indikatoru;
7. veicinātu Latvijas integrācijas procesu Eiropas finansu apritē;
8. stimulētu atklātu un ekonomiski pamatotu atlikušo valsts monopoluzņēmumu privatizāciju.

Nemot vērā iepriekšnorādīto, kā arī to, ka Latvijas tirgus ir salīdzinoši neliels, tam ir jābūt atklātam, atbilstoši regulētam, gatavam piesaistīt ilgtermiņa ārvalstu kapitālu un nodrošināt ieguldītāju interešu aizsardzību.

Tā varētu būt atbilde uz jautājumiem: “Kāpēc ir vajadzīga Vērtspapīru tirgus komisija? Kādi ir tās galvenie uzdevumi pašreizējā laika posmā?”

Sagatavotā referāta mērķis ir pamatot vērtspapīru tirgus uzturēšanas nepieciešamību Latvijā un atklāt jaunākās tendences, veidojot šādas institūcijas attīstītos tirgos. Neapšaubāmi, ka tirgus dalībniekiem un sabiedrībai ir nepieciešams efektīvi darbotiespējīgs tirgus regulators. Lai to sasniegtu, jāizpildās vairākiem priekšnosacījumiem, kuru esamības izvērtējums tiek dots šīnī darbā.

1. Pamatot vērtspapīru tirgus izveidošanos un pāreju organizēta fondu tirgus stadijā;
2. Atklāt Latvijas Vērtspapīru tirgus komisijas darba sākumposmu un dot pārskatu par minētās institūcijas paveikto pastāvošās likumdošanas kontekstā.

Objektīvi priekšnoteikumi vērtspapīru tirgus izveidei Latvijā radās 90.gadu sākumā. Jau 1991.gadā tādas uzņēmēj sabiedrības kā Bonus Inc. Baltijas Vērtspapīru nams, Baltijas Fondu birža u.c. piedāvāja starpniecības pakalpojumus vērtspapīru darījumos, kā arī tirgoja pašu emitētus vērtspapīrus – akcijas, vekselus, sertifikātus. Tajā laikā minēto firmu darbība saistījās ar piesaistīto naudas resursu izvietojumu gan Rietumvalstu, gan bijušo PSRS valsts finansu tirgus instrumentos. Tomēr jāatzīst, ka pastāvošo vērtspapīru tirgu nevarēja uzskatīt par organizētu un regulētu. Tam nebija ne izstrādātas juridiskās bāzes, ne tirgus dalībnieku profesionālās

pieredzes. Tas ir uzskatāms par galveno iemeslu gandrīz visu šāda darbības virziena firmu pazušanai no tirgus arēnas 1995.gadā. Šo organizāciju maksātnešpēja un bankrots uzrādīja gan pārejas perioda ekonomikas negācijas, gan akcentēja turpmākos neatliekami veicamos soļus kapitāla tirgus sakārtošanā. Katrā gadījumā tiesībsargājošajām struktūrām un sabiedrībai kļuva skaidrs, ka ir nepieļaujama neregulēta finanšu starpniekinstitūciju darbība. Piemēram, Baltijas Vērtspapīru nams centās apvienot brokeru un dileru funkcijas, būt emitents, veikt valūtas apmaiņas kantora darbību, uzsākt pensiju fonda pārvaldi un saņemt atļauju būt par valsts nacionālo depozitāriju.

Tāpat ir jākomentē tā saucamo biržu (Latvijas Universālā birža, Latvijas birža, Baltijas Starptautiskā birža) aktivitātes. Tās drīzāk pildīja brokeru sabiedrībām, nevis biržai raksturīgus uzdevumus. Diemžēl, valsts pārvaldes institūciju pārejas perioda liberālisms un nesakārtotā likumdošana daļēji diskreditēja Latvijas kapitāla tirgu investoru acīs, tādējādi bremzējot iespējamo vērtspapīru tirgus izaugsmi.

Viss iepriekšminētais, kā arī 1995.gada banku krīzes sekas nostādīja gan vērtspapīru tirgus dalībniekus un profesionāļus, gan valdību izvēles priekšā – neatliekami jāveido civilizēts fondu tirgus, kurā būtiskas tirgus uzraudzības un regulatora funkcijas nododamas institūcijai – Vērtspapīru tirgus komisijai.

Ministru kabineta 1994.gada decembrī akceptētā Vērtspapīru tirgus attīstības koncepcija [1;3,4] ir jāuzskata par Latvijas vērtspapīru tirgus valstiskas regulēšanas pirmo soli. Dokumentu, balstoties uz Rietumeiropas un ASV fondu tirgus analīzi, Austrumeiropas jaunizveidoto tirgu pētījumiem, kā arī starptautisko ekspertu ieteikumiem, izstrādāja Finanšu ministrijas Vērtspapīru departaments sadarbībā ar ekspertiem no Rīgas Fondu biržas (RFB), komercbankām un brokeru sabiedrībām.

Koncepcija noteica Latvijas vērtspapīru tirgus struktūru, prasības tā profesionālajiem dalībniekiem, tirgus informācijas atklāšanas principus un garantētu pieeju informācijai. Autoru

kolektīvs M.Kubli vadībā pamatoja arī koncepcijas realizācijas iespējamus variantus un mehānismus.

Kapitāla tirgus struktūra [1;4]saskaņā ar minēto dokumentu tika balstīta uz trīs pamatinstitūcijām: viena nacionālā fondu birža, Latvijas Centrālais depozitārijs (LCD) dematerializētiem vērtspapīriem un neatkarīga vērtspapīru tirgus uzraudzības komisija.

Izstrāde paredzēja, ka Rīgas Fondu birža darbosies kā vienīgā tirgus vieta publiskas apgrozības vērtspapīriem. RFB tika izveidota 1993.gada decembrī kā bezpeļņas institūcija. RFB centrālo lomu tajā laikā nodrošināja divi faktori:

1. Latvijas Privatizācijas aģentūra (LPA) bija noteikusi biržu par savu aģentu [2], lai ar tās starpniecību piedāvātu privatizējamo uzņēmumu akcijas sabiedrībai;
2. RFB bija vienīgā birža, kas pieprasīja licenci biržu darbībai.

Bez tam pamatojums zināmai vērtspapīru tirgus centralizācijai bija nepieciešamība nodrošināt saprotamu un atklātu vērtspapīru cenas noteikšanas mehānismu. Arī nepilnīga likumdošanas bāze, neattīstīta sakaru un komunikāciju sistēma, nelielais vietējo ieguldītāju skaits, pieredzējušu tirgus dalībnieku trūkums deva atbalstu vienai fondu tirdzniecības vietai. Līdz ar to bija skaidrs, ka birža nevar būt komercstruktūra, jo tā ir svarīga visas ekonomikas infrastruktūras sastāvdaļa, tai ir jāveic unikāls uzdevums valsts ekonomikā, nodrošinot veiksmīgu kapitāla tirgus darbību un efektīvu investīciju izmantošanu [2;15].

Jāatzīmē, ka Rīgas Fondu biržas pirmā tirdzniecības sesija notika 1995.gada 25.jūlijā.

Tādam organizētam kapitāla tirgum nepieciešamā institūcija kā Latvijas Centrālais depozitārijs tika izvēlēta Finanšu ministrijas 1995.gada aprīlī rīkotajā konkursā par nacionālā depozitārija izveidošanu. Kā šīs organizācijas dibinātāji piedalījās RFB, LPA un Latvijas Krājbanka. LCD uzdevums ir pildīt centrālās bankas funkcijas vērtspapīriem. Šī institūcija iegrāmato, uzskaita un glabā visus Latvijā publiski izplatītos vērtspapīrus. Tas nodrošina šo vērtspapīru precīzu uzskaiti un darījumu drošību un neatsaucamību.

Latvijas vērtspapīru tirgus attīstības koncepcija noteica, ka Vērtspapīru tirgus komisija būs neatkarīga valsts izpildvaras institūcija, kas atbilstoši savai kompetencei darbojas Latvijas Republikas vārdā, regulējot vērtspapīru tirgus dalībnieku un kontrolējot vērtspapīru publisko apgrozību. Paralēli sagatavotais likumprojekts "Par vērtspapīru tirgus komisiju" atklāja, ka komisijas mērķis ir tirgus attīstības un stabilitātes veicināšana, ieguldītāja interešu aizsardzība un vienlīdzīgu konkurences iespēju nodrošināšana vērtspapīru tirgū.

1995. gada 24. augustā LR Sacimā pieņemtajā [3;5,6,7,8] Komisijas galvenie uzdevumi ir definēti šādi:

1. likuma "Par vērtspapīriem" un vērtspapīru tirgu regulējošo faktoru aktu izpildes kontrole;
2. vērtspapīru emisijas un apgrozības kārtības regulēšana;
3. kvalifikācijas prasību noteikšana vērtspapīru tirgus profesionālajiem speciālistiem;
4. vērtspapīru tirgus dalībnieku licencēšanas mehānisma izveide, vērtspapīru tirgus dalībnieku licencēšana un kontrole;
5. vērtspapīru tirgus dalībnieku kvalifikācijas celšanas un apmācības koordinēšana;
6. likumos paredzētās vērtspapīru tirgus dalībnieku atbildības noteikšana un sankciju piemērošana;
7. vērtspapīru tirgus dalībnieku ētikas kodeksa izstrādāšana un tā ievērošanas kontrole;
8. konsultāciju sniegšana par vērtspapīru tirgu regulējošo normatīvo aktu piemērošanu un komisijas izdotajiem normatīvajiem aktiem;
9. ar vērtspapīru tirgu saistītās informācijas (datu) vākšana, analīze un publicēšana;
10. ar vērtspapīru tirgus profesionālo speciālistu darbību saistīto strīdu izskatīšana.

1995.gada augustā Saeimas pieņemtie likumi "Par vērtspapīriem" (pieņemts LR Sacimā 1995.gada 23.augustā) un "Par vērtspapīru tirgus komisiju"(pieņemts LR Saeimā 1995.gada

24.augustā) ir uzskatāms par izšķirošo soli, lai izveidotu regulētu vērtspapīru tirgu Latvijā. Šie normatīvie dokumenti noteica galvenos iespējamās fondu tirgus attīstības virzienus. Radītā likumdošana ļāva sekmīgi risināt tādus vietējam kapitāla tirgum vitālus jautājumus kā vērtspapīru tirgus institūciju veids, tirgus uzraudzības principi un struktūra, tirgus dalībnieku ietekme uz publisku akciju sabiedrību vadību un Latvijas spēju piesaistīt ārvalstu investorus.

1995.gada beigās un tam sekojošais gads ir uzskatāmi par izšķirošajiem valsts un pašvaldību īpašuma privatizācijas programmā. Tā kā īpašuma transformācijas procesā būtiska loma tika piešķirta kapitāla tirgum un to veidojošajai infrastruktūrai kā atsevišķu privatizācijas tehnisko elementu nodrošinātājai, reālā Vērtspapīru tirgus komisijas izveide kļuva neatliekama.

1996.gada 28.novembris, kad Latvijas Republikas Saeima iecel V.Gustsonu komisijas priekšsēdētāja amatā, ir uzskatāms par Vērtspapīru tirgus komisijas (VTK) izveides etapu, kas noslēdzās 1997. gada 18. jūnijā, kad Saeima iecēla septīto komisijas padomes locekli un bija nokomplektēts komisijas darbinieku sastāvs.

VTK dibināšanas sākumperiodā bija svarīgi noteikt optimālo institūciju uzbūves modeli. To darot, tika ņemts vērā, ka komisijas darbības – regulēšana, uzraudzība un kontrole – sfērā ietilpst šādi tirgus dalībnieki (vērtspapīru tirgus darbību subjekti):

1. emitenti publiskas akciju sabiedrības, uzņēmēj sabiedrības (emitējot saistību parāda dokumentus), pašvaldības, valsts;
2. vērtspapīru tirgus profesionālie dalībnieki brokeri, brokeru sabiedrības, bankas, ieguldījumu sabiedrības, ieguldījumu konsultanti, Rīgas Fondu birža (fondu biržas), Latvijas Centrālais depozitārijs, vērtspapīru kontu turētāji.

Pasaules kapitāla tirgus pieredze rāda plašu komisijas funkciju spektru, no kurām galvenās ir:

1. Tirgus regulēšana:

- emisijas atļaujas saņemšana un vērtspapīru reģistrācija;

- profesionālo vērtspapīru tirgus dalībnieku (brokeru, ieguldījumu konsultantu) licencēšana;
- vērtspapīru tirgus institucionālo starpnieku (brokeru sabiedrību, banku, ieguldījumu sabiedrību, vērtspapīru kontu turētāju) licencēšana;
- Latvijas Centrālā depozitārija darbības regulēšana;
- fondu biržas licencēšana;
- vērtspapīru tirgus regulējošās likumdošanas priekšlikumu, normatīvo aktu projektu izstrāde, licencēšanas noteikumu izstrāde.

2. Tirgus uzraudzība un kontrole:

- normatīvajos aktos noteiktās publiski pieejamās informācijas nodrošināšana;
- akciju paketes iegādes vai pārdošanas uzraudzība;
- uzņēmuma kontrolpaketes iegādes vai pārdošanas procesa uzraudzība;
- uzņēmuma saplūšana un apvienošanās procesa uzraudzība;
- pilnvarojuma vērtspapīru darījumos noteikumu izpildes uzraudzība;
- fondu biržas uzraudzība;
- Latvijas Centrālā depozitārija uzraudzība;
- vērtspapīru tirgus profesionālo starpnieku un institucionālo starpnieku uzraudzība;
- vispārējas likumdošanas normu ievērošanas uzraudzība.

3. Normatīvo aktu izpildes nodrošināšana t.i., izmeklēšanas veikšana, soda sankciju noteikšana un piemērošana, komisijas interešu pārstāvniecība tiesā un citās tiesību aizsardzības iestādēs.

4. Informācijas un analīzes nodrošināšana.

Nemot vērā, ka komisijas mērķis ir vērtspapīru tirgus attīstības un stabilitātes veicināšana, ieguldītāju interešu aizsardzība un vienlīdzīgu konkurences iespēju nodrošināšana vērtspapīru tirgū, kā arī, izvērtējot iespējamus darbības virzienus un funkcijas. Vērtspapīru tirgus komisijas struktūra tika noteikta pēc pārraugamā

Nemot vērā, ka komisijas mērķis ir vērtspapīru tirgus attīstības un stabilitātes veicināšana, ieguldītāju interešu aizsardzība un vienlīdzīgu konkurences iespēju nodrošināšana vērtspapīru tirgū, kā arī, izvērtējot iespējamās darbības virzienus un funkcijas. Vērtspapīru tirgus komisijas struktūra tika noteikta pēc pārraugāmā kapitāla tirgus subjekta. Tādējādi komisijas izpildstrukturvienības ir atbilstošas pārvaldes Emitentu regulēšanas un uzraudzības pārvalde, Vērtspapīru tirgus dalībnieku regulēšanas un uzraudzības pārvalde un Normatīvo aktu izpildes nodrošinājuma pārvalde.

Likums "Par vērtspapīru tirgus komisiju" paredzēja, ka pārejas posmā līdz komisijas izveidei, tirgus regulatora un uzrauga funkcijas veic Finanšu ministrijas Vērtspapīru departaments.

Laikā no minētā likuma pieņemšanas līdz faktiskajai Vērtspapīru tirgus komisijas izveidei 1997.gadā tika izstrādāti 24 dažādi normatīvie akti, neskaitot Rīgas Fondu biržas un Latvijas Centrālā depozitārija instrukcijas un noteikumus un instrukcijas.

Īpaši aktīvs darbs likumdošanas jomā izvērtās līdz ar Vērtspapīru tirgus komisijas oficiālu izveidi. Gada laikā komisija ir sagatavojusi vairākus grozījumu un papildinājumu priekšlikumus jau esošajos likumos, piedalījies likuma "Par ieguldījumu sabiedrībām" (pieņemts Saeimā 1997.gada 18.decembrī, stāsies spēkā 1998.gada 1.jūlijā) izstrādē, pieņēmusi virkni citu normatīvo aktu vai to grozījumu.

Par apsveicamu iezīmi ir uzskatāms fakts, ka visi pašreiz spēkā esošie normatīvie akti ir saskaņoti ar Eiropas Savienības iekšējo tirgu regulējošām normām.

Protams, sakārtotība likumdošanā ir viens no būtiskākajiem organizēta kapitāla tirgus nodrošināšanas priekšnoteikumiem. Tomēr praksē apstiprinās, ka darbs ar normatīvu dokumentu izstrādi un pilnveidošanu nevar tikt pārtraukts. To pieprasa gan Latvijas kapitāla tirgus profesionālā attīstība solī pa solim, gan nenovēršamā saistība ar starptautiskajiem fondu tirgiem.

Saskaņā ar Latvijas likumdošanu Vērtspapīru sākotnējā izvietošana un laišana publiskajā apgrozībā gan attiecībā uz vietējiem, gan ārvalstu emitentiem ir atļauta tikai tad, ja vērtspapīri

ir reģistrēti Vērtspapīru tirgus komisijā un ir saņemta komisijas atļauja. Vērtspapīru reģistrācija notiek saskaņā ar Likumu “Par vērtspapīriem” un noteikumiem “Par vērtspapīru reģistrāciju un atļaujas saņemšanu vērtspapīru publiskajai emisijai un laišanai publiskajā apgrozībā” Komisija lēmumu par emisijas reģistrāciju pieņem uz emitenta iesniegto dokumentu pamata. 1997.gadā Vērtspapīru tirgus komisija ir izsniegusi 34 emisijas apliecības (pavisam laikā no 1995.gada izsniegtas 92), tai skaitā 21 uzņēmuma akcijas ir reģistrētas pēc privatizācijas procesa. Komisijā reģistrēto vērtspapīru kopējais apjoms pēc to nominālvērtības sastāda 77 148 516 Ls, tanī skaitā obligācijas – 1 000 000 Ls, ieguldījumu apliecības 496 272 Ls.

Likuma “Par vērtspapīru tirgus komisiju” 6.pants nosaka komisijas galvenos uzdevumus attiecībā uz vērtspapīru tirgus dalībnieku – profesionālo starpnieku regulēšanu un uzraudzību:

- likuma “Par vērtspapīriem” un vērtspapīru tirgu regulējošo normatīvo aktu izpildes kontrole;
- kvalifikācijas prasību noteikšana vērtspapīru tirgus profesionālajiem speciālistiem;
- vērtspapīru tirgus dalībnieku licencēšanas mehānisma izveide, vērtspapīru tirgus dalībnieku licencēšana un kontrole;
- vērtspapīru tirgus dalībnieku kvalifikācijas celšana un apmācības koordinēšana.

No likuma “Par vērtspapīriem” un vērtspapīru tirgus attīstības koncepcijas izriet, ka tirgus profesionālie starpnieki ir brokeri, ieguldījumu konsultanti, brokeru sabiedrības, bankas, ieguldījumu sabiedrības, kā arī fondu biržas un Latvijas Centrālais depozitārijs.

Fondu birža ir organizēta, reglamentēta un centralizēta vērtspapīru tirdzniecības vieta, kurā vērtspapīrus (akcijas, obligācijas, atvasinātos vērtspapīrus tā sauktos derivātinstrumentus) tirgo biržas dalībnieki.

Fondu birža ir svarīgs tirgus ekonomikas komponents, kas ļauj noteikt tās sarakstos kotēto uzņēmumu patieso vērtību un kalpo kā

otrrreizējā publiskā apgrozība. Latvijā pašreiz darbojas viena likumā noteiktajā kārtībā licencēta fondu birža – Rīgas Fondu birža, kas ir izveidota atbilstoši Kontinentālās Eiropas biržu uzbūves koncepcijai. Līdzīgas institūcijas ir radītas Polijā, Čehijā, Lietuvā.

Likums “Par vērtspapīriem” nosaka, ka fondu birža kalpo visiem vērtspapīru tirgus dalībniekiem kā atklāta un pieejama organizācija, kurai jāveicina sabiedrības ekonomiskā stabilitāte un drošība [4;9].

Latvijas Centrālais depozitārijs ir bezpeļņas akciju sabiedrība, kas iegrāmato, uzskaita un glabā visus Latvijas Republikā publiskajā apgrozībā izlaistos un esošos vērtspapīrus, kā arī nodrošina norēķinus fondu biržas tirgus darījumiem ar vērtspapīriem. LCD ir dibināts ar mērķi atvērt kontu turētājiem vērtspapīru kontus, iegrāmatot un uzskaitīt vērtspapīrus, kā arī veikt operācijas starp vērtspapīru kontiem, lai nodrošinātu norēķinus vērtspapīru publiskās apgrozības darījumos.

Vērtspapīru tirgus nav iedomājams bez institucionālajiem starpniekiem – brokeru sabiedrībām un bankām, kas veic darījumus ar vērtspapīriem savā un klienta uzdevumā, nodarbojas ar vērtspapīru kontu atvēršanu un apkalpošanu.

Lai uzsāktu starpniekdarbību, brokeru sabiedrībām un bankām jāsaņem licence starpniekdarbībai vērtspapīru publiskajā apgrozībā. Licences tiek izsniegtas šādiem darbības veidiem:

1. starpniecības darījumiem ar vērtspapīriem, kas tiek veikti savā vārdā un citu personu uzdevumā par šo personu līdzekļiem;
2. kontu turēšanai – klientu vērtspapīru kontu atvēršana, turēšana un apkalpošana;
3. starpniekdarbībai vērtspapīru publiskajā apgrozībā abām iepriekšminētajām darbībām starpniecības darījumiem ar vērtspapīriem un kontu turēšanai.

Ar licenču piešķiršanu saistītos jautājumus izlemj Licencēšanas komisija, kuras izveides principus, uzdevumus un funkcijas nosaka Komisijas noteikumi “Par juridisko personu licencēšanu

licencēšanu starpniekdarbībai vērtspapīru publiskajā apgrozībā” (apstiprināti 1997.gada 19.decembrī).

1997.gada beigās Latvijā darbojās 34 licencētas starpniekdarbības – 13 brokeru sabiedrības un 21 komercbanka. Pēdējais gads ir raksturīgs ar zīmīgu brokeru akciju sabiedrību skaita pieaugumu no 4 līdz 13. Jāatzīmē, ka Latvijā ir savu darbību uzsākušas citu Baltijas valstu uzņēmējstruktūru kontrolētas brokeru sabiedrības igauņu “Hansa Investments Latvia”, “Tallina Pank Securities Latvia” un lietuviešu “VB Financial Markets”

Uzskaitē liecina, ka uz 1998.gada sākumu fondu tirgū praktiski strādā 776 licencēti vērtspapīru tirgus speciālisti. Pavisam, sākot ar 1993.gada jūliju ir piešķirtas 1238 licences, 462 no kurām ir anulētas par licenču nesāņemšanu noteiktajā termiņā, par savlaicīgu dokumentu neiesniegšanu licences pārreģistrācijai jeb par citiem pārkāpumiem. Minētajā laikā ir notikuši 52 kvalifikācijas eksāmeni, kuros pavisam ir piedalījušies apmēram 1800 dalībnieku.

Līdz ar VTK izveidi ir uzsākta aktīva darbība, lai nodrošinātu normatīvajos aktos noteiktā ievērošanu un izpildi. Pēdējā gada laikā komisija ir veikusi regulāras tirgus dalībnieku pārbaudes, kā arī atsevišķas inspekcijas. Tas rezultējies vairākos rīkojumos par sodiem. Sasniegtais gan likumdošanā, gan fondu tirgus infrastruktūrā, kā arī vērtspapīru tirgu kvantitatīvi raksturojošie indikatori ļauj secināt, ka programmatiski noteiktā koncepcijas [1;17] realizācija uzskatāma par pabeigtu. Līdz ar to aktuāls kļūst jautājums par darba programmu turpmākajam laikam. Likumā [3;5] noteiktie Vērtspapīru tirgus komisijas mērķi ir vērtspapīru tirgus attīstības un stabilitātes veicināšana, ieguldītāju interešu aizsardzība un vienlīdzīgu konkurenci iespēju nodrošināšana. Iepriekšminētais pieprasa apzināties un izprast šodienas procesus starptautiskajos fondu tirgos – kapitāla tirgus globalizācija un internacionalizācija, aizvien pieaugoša informācijas tehnoloģiju un telekomunikāciju nozīme ikvienā ar finansēm saistītā jautājumā. Tādējādi Vērtspapīru tirgus komisijai pašreiz ir svarīgi izvērtēt sasniegto un, balstoties uz profesionālu analīzi, noteikt turpmāko rīcības programmu. Pašreiz valstī ir vērojama ekonomiskās situācijas pakāpeniska uzlabošanās

programmu. Pašreiz valstī ir vērojama ekonomiskās situācijas pakāpeniska uzlabošanās un to apstiprina oficiālās statistikas dati. Ir pieaudzis iekšzemes kopprodukts un ārvalstu tiešās investīcijas, ir panākts lūzums tautsaimniecības kreditēšanā. Inflācijas līmenis samazinās, un tas Latvijā jau vairākus gadus ir zemākais Baltijas valstīs. Neatkarīgo starptautisko aģentūru Standard&Poor's un Mood'y noteiktie Latvijas kredītreitīngi ir vieni no augstākajiem Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu vidū, un tie atbilst tā sauktajai investīciju pakāpei. Tas nozīmē, ka Latvija ir valsts, kurai finansu institūcijas naudu var aizdot ar prognozējamu un samērīgu risku.

Tomēr ekonomiskās reformas vēl nav pabeigtas. Satrauc pieaugošais maksājumu bilances tekošā konta deficīts, bezdarba augstais līmenis. Iedzīvotāju dzīves līmenis, salīdzinot ar attīstīto valstu standartiem, ir zems.

Valdība deklarācijā par Ministru kabineta iecerēto darbību ir apņēmusies līdz 1998.gada 1.maijam izstrādāt valsts ekonomiskās attīstības stratēģiju, kas ietvertu valsts institūciju koordinētu pasākumu kopumu ekonomiskās izaugsmes aktivizācijai. Līdz ar to ir konkretizējušies aktuālie Vērtspapīru tirgus komisijas uzdevumi. Bez jau uzsāktās tirgus regulatora darbības, ir jāpieņem vērtspapīru tirgus turpmāko izaugsmi nodrošinoša stratēģiskās rīcības programma.

Kā būtiskāko komisijas stratēģisko mērķi, manuprāt, varētu definēt šādi:

“Nodrošināt priekšnoteikumus Rīgas izveidei par starptautisku finansu tirgus centru tuvāko 2 – 3 gadu laikā, ieviešot Eiropas Savienības prasībām atbilstošus ieguldītāju mehānismus un veicinot nacionālā kapitāla tirgus attīstību un iesaistīšanos tirgus globalizācijas procesos”

Lai to īstenotu, Vērtspapīru tirgus komisijas galvenās prioritātes ir:

1. attīstīt finansu tirgus politiku, stimulējot nacionālā vērtspapīru tirgus attīstību;

2. izveidot atbilstošu regulējošos vidi un nodrošināt likumdošanas normu ievērošanu vērtspapīru publiskajā apgrozībā;
3. veicināt starptautiski konkurētspējīgas un tehnoloģiski modernas vērtspapīru tirgus infrastruktūras izveidi valstī;
4. garantēt normatīvajos aktos noteiktās informācijas pieejamību visiem tirgus dalībniekiem uz līdzvērtīgiem noteikumiem atbilstoši Eiropas Savienības standartiem;
5. stimulēt nacionālā fondu tirgus iekļaušanos starptautiskajā aprītē;
6. pilnveidot tiesību aktus un iekļauties finansu institūtu uzraudzības centralizācijas un labākas koordinācijas principu izstrādē.

Vērtspapīru tirgus komisijas pirmā darba gada rezultāti un profesionālā pieeja, risinot sev noteiktos uzdevumus fondu tirgū, ir iespējams prognozēt optimistisku rezultātu arī komisijas turpmākajā virzībā. Tas ir īpaši svarīgi laikā, kad Latvijas Republika gatavojas sarunām par iestāšanos Eiropas Savienībā. Bez tam konsekventa, uz vispārpieņemtiem starptautiski atzītiem principiem veidota kapitāltirgus uzraudzība ir garants jaunu investīciju icnākšanai valstī un līdz ar to vispārējo ekonomisko attīstību veicinošs faktors.

LITERATŪRA

1. Latvijas vērtspapīru tirgus attīstības koncepcija, Finanšu ministrija, Rīga, 1994.
2. 21 jautājums un atbildes par Latvijas vērtspapīru tirgu, Rīgas Fondu birža, Rīga, 1995.
3. Likums "Par 'Vērtspapīru tirgus komisiju", pieņemts Latvijas Republikas Saeimā 1995. gada 24. augustā.
4. Likums "Par vērtspapīriem", pieņemts Latvijas Republikas Saeimā 1995. gada 23. augustā.

KOMERCBANKU EFEKTIVITĀTES NOVĒRTĒŠANA

ANOTĀCIJA. Rakstā apskatītas komercbanku darbības efektivitātes novērtēšanas metodes, kas balstās uz firmas vērtības palielināšanas principu: vispārējā bankas darbības rentabilitātes analīze un bankas darbības struktūras vai faktoru analīze.

Darba gaitā ir parādīts, kādā veidā komercbanku darbības efektivitātes novērtēšanas metodes varētu tikt pielietotas praksē, vērtējot Latvijas banku sistēmas attīstību, salīdzinājumā ar ASV banku sistēmu. Minētās metodes dod iespēju vērtēt gan atsevišķas bankas, gan arī banku sistēmas attīstības tendences, kā arī var kalpot kā plānošanas, lēmumu pieņemšanas un kontroles analītiskais nodrošinājums.

Latvijas banku sistēmā 1995. gada krīze spilgti izgaismoja līdz tam vēl praksē neizjūtamam aksiomu – bankas nevar attīstīties stihiski. Attīstītās pasaules valstīs par šīs domas attīstības rezultātu kļuva bankas menedžmenta rašanās kā zinātnes par uzņēmuma optimālo vadīšanu. Pēdējā laikā īpašu popularitāti ieguva t.s. uz ienākumiem orientēts menedžments, kura pamatā ir bankas efektivitātes analīze un vadīšana.

Darba mērķis ir dot ieskatu pamatmetodēs, kuras tiek izmantotas bankas efektivitātes novērtēšanai, kā arī ilustrēt kādā veidā šīs metodes varētu atspoguļot komercbanku darbības veiksmīgumu.

Bankas funkcionēšanas laikā tās augstākā vadība sastopas ar vairākām interesēm, kas nosaka bankas darbības mērķus. Kā zināms, banka pieder akcionāriem, kuri ir ieinteresēti dividenžu saņemšanā,

kā arī tiem piederošo akciju tirgus cenas palielināšanā vai, citiem vārdiem, viņiem piederošā kapitāla vērtības pieaugumā. Finanšu literatūrā šo principu sauc par firmas vērtības maksimizēšanas principu.

Neapšaubāmi, labākais bankas darbības efektivitātes novērtēšanas veids ir tās akciju cenas dinamika tirgū, taču praksē to var ietekmēt arī ārējie faktori. (piemēram, spekulatīvie), kas rada analīzes neprecizitāti. Tāpēc, analizējot bankas efektivitāti, bieži lieto aizstājējus - rentabilitātes rādītājus.

Banku praksē to rentabilitātes novērtēšanai lieto relatīvus rādītājus, starp kuriem svarīgākie ir:

$$1. \text{ Pašu kapitāla rentabilitāte (ROE}^1) = \frac{\text{Tīrā peļņa}}{\text{Vidējais pašu kapitāls}}$$

$$2. \text{ Aktīvu rentabilitāte (ROA}^2) = \frac{\text{Tīrā peļņa}}{\text{Vidējie aktīvi}}$$

Pašu kapitāla rentabilitāte (ROE) raksturo bankas akcionāru ienesīgumu no ieguldīšanas bankas akcijās tīro peļņu uz akcionāriem piederošā pašu kapitāla 1 Ls.

Aktīvu rentabilitāte (ROA) ir bankas vadības darba efektivitātes mērs, kas parāda, cik efektīvi bankas vadība gūst peļņu no bankas aktīvu pārvaldīšanas.

Minēto rādītāju īpatnība ir tāda, ka starp tiem pastāv ciešā sakarība, kuru izsaka šāda formula³:

$$\text{ROE} = \text{ROA} \times \text{EM}, \text{ kur}$$

ROE – pašu kapitāla rentabilitāte;
ROA – aktīvu rentabilitāte;

¹ [2:129.lpp.]

² turpat

³ [2:133.lpp.]

EM pašu kapitāla multiplikators (vidējo aktīvu un vidējā pašu kapitāla attiecība).

Minētā identitāte raksturo faktu, ka bankas akcionāru interešu ievērošana ir atkarīga no tā, no kādiem avotiem tiek formēti bankas resursi: no pašu vai aizņemtiem līdzekļiem. Acīmredzot, ka banka, pat nepalielinot savu operāciju efektivitāti, var sasniegt pietiekamu ROE līmeni, vairāk izmantojot aizņemtos resursus un mazāk pašu kapitālu.

Piemērs: Bankas "A" ROE analīze

Gads	ROE	=	ROA	×	EM
1997	15%	=	1,3%	×	11,5
1996	10%		1,3%	×	7,7

Piemēra saturs. Banka "A" 1996. gadā sasniedza šādus rentabilitātes rādītājus: ROE = 10%, ROA = 1,3%, EM = 7,7. Banka ir iecerējusi 1997. gadā palielināt ROE līdz 15%, nepalielinot savas operāciju darbības efektivitāti, proti, paliekot ROA 1,3% līmenī. No tabulas ir redzams, ka mērķis būs sasniegts, ja bankai izdosies panākt situāciju, kad tās aktīvi pārsniegs pašu kapitālu 11,5 reizes.

Taču, ir jāņem vērā, ka minēta efekta izmantošana palielina bankas riskus, jo pašu kapitālam ir aizsargājošā funkcija tas adsorbē bankas zaudējumus. Kad pašu kapitāls tiek izsmelts, banku uzskata par maksātnespējīgu. Kaut gan, optimālā pašu kapitāla līmeņa saglabāšana ir viens no bankas vadības riska vadīšanas objektiem, kapitāla pietiekamībai īpašu uzmanību pievērš uzraudzības institūcijas.

Savukārt, ROA arī var sadalīt 2 faktoros, izmantojot šādu formulu [1]:

$$ROA = NPM \times AU, \text{ kur}$$

ROA – aktīvu rentabilitāte;

NPM – bankas tīrā peļņas marža;

AU – aktīvu izmantošanas koeficients.

$$NMP = \frac{\text{Tirā peļņa}}{\text{Operāciju ienākumi}}$$

$$AU = \frac{\text{Operāciju ienākumi}}{\text{Vidējie aktīvi}}$$

Savācot kopā visas iepriekšminētās identitātes, mēs varam uzrakstīt kopējo bankas rentabilitātes formulu uz ROE bāzes¹:

ROE = NPM × AU × EM, kur

ROE – pašu kapitāla rentabilitāte;

NPM – bankas tirā peļņas marža;

AU – aktīvu izmantošanas koeficients;

EM – pašu kapitāla multiplikators.

Bankas tirā peļņas marža (NPM) parāda kāda kopējo daļa ienākumu no operācijām paliek bankas rīcībā pēc izdevumu segšanas. Rādītājs dod iespēju novērtēt, cik veiksmīgi banka var kontrolēt savu izdevumu pieaugumu, salīdzinot ar ienākumu pieaugumu. Bez tam šis rādītājs parāda, cik efektīvi banka ir spējīga vadīt neprocentu darbību, to-starp noteikt savu pakalpojumu cenas un tarifus.

Aktīvu izmantošanas koeficients (AU) koeficients parāda, cik veiksmīgi banka var ģenerēt peļņu no savu aktīvu izmantošanas vai, citiem vārdiem, bankas aktīvu portfeļa vadīšanas efektivitāti. Šī rādītāja lielumu ietekmē peļņu nesošo aktīvu īpatsvars kopējos aktīvos un peļņu nesošo aktīvu struktūra.

Tādējādi formulu ROE var uzrakstīt tādā veidā, kas parāda galveno bankas efektivitātes analīzes un vadīšanas virzienus:

	Izdevumu	Aktīvu	Resursu
ROE	kontroles	× vadīšanas	× vadīšanas
	efektivitāte	efektivitāte	efektivitāte

¹ [2:134.lpp.]

Kā mēs varam redzēt, bankas vispārējās rentabilitātes rādītāju analīze dod labus rezultātus, taču, ja mēs gribam dziļāk izpētīt bankas rentabilitāti ietekmējošus faktoros, ir nepieciešams veikt t.s. struktūras vai faktoru analīzi. Tās mērķis ir noteikt, kādi ROE ietekmējošie faktori visvairāk ietekmē bankas vispārējo rentabilitāti, kā arī, kurus no tiem var ietekmēt, lai palielinātu bankas kopējo efektivitāti.

Metode paredz speciālo relatīvo koeficientu izmantošanu, kuru pamatā ir bankas peļņas-zaudējuma rādītāji. Šo rādītāju sistēmu iegūst, dalot minētos rādītājus ar vidējiem peļņu nesošiem aktīviem.

1. tabula

Latvijas komercbanku rentabilitāti raksturojošie rādītāji

Nr. p.k.		Latvijas komercbanka		Vidējā ASV banka
		1995.gads	1996.gads	
1.	Aktīvu ienesīgums	14,7 - 23%	9 - 17%	9 - 12%
2.	Līdzekļu izmaksu koeficients	2,4 - 5%	2 - 6%	7 - 8%
3.	Tīrā procentu marža	11 - 18%	4,7 - 15,9%	4 - 6%
4.	Uzkrājumu nedrošiem parādiem koeficients	3 - 13%	0,4 - 5,3%	0,3 - 0,7%
5.	Neprocentu ienākumu koeficients	4 - 15%	4,4 - 15,2%	0,9 - 7%
6.	Neprocentu izdevumu koeficients	10 - 12%	5,9 - 12,5%	1,8 - 7,3%
7.	Administratīvo izdevumu tīrais koeficients	-3,3 - 7%	0,4 - 18,25%	0,15 - 2,6%
8.	Peļņa pirms nodokļiem	4 - 9%	0,4 - 18,2%	0,15 - 2,6%
9.	ROA	0,7 - 7,6%	0,2 - 15%	0,6 - 1%
10.	ROE	6 - 61%	1,8 - 46%	13 - 15%

Pēc 1.tabulas var redzēt, kā minētā metode varētu tikt lietota praksē, vērtējot Latvijas banku sistēmas attīstību 1995. un 1996.

gadā. Par salīdzinājuma bāzi kalpo ASV vidējie komercbankas efektivitātes rādītāji.

No 1.tabulā minēto rādītāju analīzes izriet šādi secinājumi:

1. Kopumā veiksmīgāko Latvijas komercbanku rentabilitāte ir lielāka nekā ASV bankām, jo:

- Latvijas komercbankas operē ar mazākiem aktīvu un pašu kapitāla apjomiem;
- Procentu likmes Latvijā vēl joprojām ir augstākas nekā ASV;
- Latvijas komercbankām vēl pastāv iespēja strādāt tādos citu valstu finanšu tirgos, kuros var panākt pietiekami augstu procentu un neprocentu darbības ienesīgumu (piemēram, strādājot citu valstu vērtspapīru tirgos).

2. Latvijas komercbankām ir lielāks aktīvu ienesīgums, salīdzinot ar ASV bankām, sakarā ar augstākām kredītu procentu likmēm un iespējām investēt līdzekļus citu valstu valdības obligācijās, kuru ienesīgums 1996.gadā vēl bija pietiekami augsts. Tomēr ir vērojama tendence Latvijas komercbanku aktīvu ienesīguma krišanai sakarā ar kredītu procentu likmju samazināšanu Latvijas komercbanku tirgū, kā arī ieguldījumu ārvalstu vērtspapīros ienesīguma samazināšanu.

3. Latvijas komercbanku resursu izmaksas ir krietni zemākas nekā ASV bankās un tās praktiski neizmainījās, salīdzinot ar 1995.gadu. Tas ir izskaidrojams ar to, ka 80% no Latvijas komercbanku resursiem veido noguldījumi uz pieprasījumu. Komercbankām, veicot pasākumus savas resursu bāzes pagarināšanā (piemēram, aizņemoties no ārzemju finanšu institūcijām), līdzekļu izmaksas noteikti pieaugs, kas ar aktīvu ienesīguma samazināšanos radīs tīrās procentu maržas krišanos. Iespējamā izeja ir vai nu mēģināt palielināt to ar apjoma faktoru (ir nepieciešama stingra risku īpaši procentu riska kontrole) vai mēģināt aktivizēt neprocentu darbību.

4. Latvijas komercbankām raksturīgs pietiekami augsts neprocentu ienākumu koeficients (gandrīz 2 reizes pārsniedz ASC līmeni) un neprocentu izdevumu koeficients. Neprocentu darbības

popularitāte Latvijas komercbankās ir izskaidrojama ar to, ka bankas cenšas palielināt pakalpojumu kvalitāti, diversificējot savu darbību sakarā ar kredītēšanas risku, kas ir ārējās vides nesakārtotības rezultāts. Savukārt, neprocentu izdevumu samērā lielais relatīvais rādītājs visdrīzāk izskaidrojams ar salīdzinoši nelieliem aktīvu apjomiem, ar kuriem operē Latvijas komercbankas.

Pēc autora domām, minētā analīze ļauj pietiekami vienkārši un uzskatāmi analizēt kā atsevišķas bankas darbību, tā arī valsts banku sistēmas attīstības tendences. Līdz ar to komercbankas darbības faktoru analīze varētu tikt lietota kā komercbanku, tā arī to regulējošo institūciju ikdienas praksē. Komercbankās metožu lietošana varētu būt ļoti plaša: tā var kalpot kā plānošanas, lēmumu pieņemšanas un bankas darbības kontroles analītiskais nodrošinājums.

LITERATŪRA

1. Оценка прибыльности банковской деятельности. Материал семинара RMS training.
2. Питер С.Роуз. Банковский менеджмент. М., "Дело ЛТД" 1995. – 768 стр.
3. Рид Э. и др. Коммерческие банки. М.. СП "Космополис", 1991. – 480 стр.
4. Синки Дж. Управление финансами в коммерческих банках. М.. Catalahy, 1994. – 820 стр.
5. Ширинская Е. Операции коммерческих банков и зарубежный опыт. – М.. Финансы и статистика, 1993. – 138 стр.

VAI MŪSU LATU SAGAIDA ĀZIJAS VALŪTU LIKTENIS?

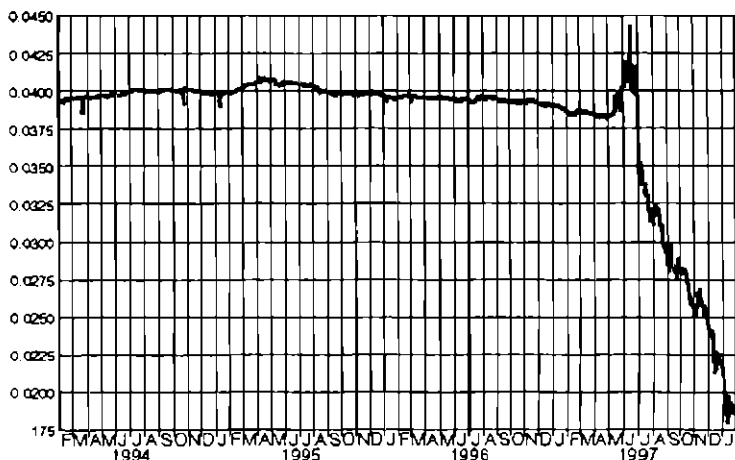
ANOTĀCIJA. Autors pētī tirā ienesīguma prognozi jaunattīstības valstu parādzīmju tirgos, veicot valūtas kursu prognozēšanu un nonāk pie secinājuma, ka latam jābūt brīvi vai daļēji brīvi peldošam un nevis piesaistītam valūtu grozam, kā tas ir pašlaik.

Šajā izklāstā tiek apspriestas valūtas kursa noteikšanas teorijas un idejas, kas ir lietojamas prognožu modeļos. Āzijas valūtu pašreizēja krīze atstāj iespaidu uz to valstu valūtām, kuras ir piesaistītas citu valstu valūtām. Latvijā, kur nacionālā valūta ir piesaistīta SDR, ir jāpāriet uz brīvi peldošu vai daļēji peldošu lata kursu.

Visas Āziju valstu valūtas ir piedzīvojušas labākus laikus. Gadu atpakaļ Taizemes stabilā nacionālā valūta baht sāka kristies vērtībā. Tad nāca informācija, ka Taizeme, pasaules ekonomikas zvaigzne kopš 1980. gada, augoša vairāk nekā 10% gadā, ir sākusi slīdēt lejup.

Āzijas valstis tieši tagad atrodas attīstības stadijā, kad tām ir jāpieņem patstāvīgi lēmumi, bet Āzijas valstu valdības neatzīst šo faktu, un viņu novecojušais vadības stils, lietojot politiku, kas pieļauj, ka viņu nauda tiek pārvērtēta. Tas tirgum piesaistīja pēc vieglas peļņas tīkojošus spekulantus. Sakarā ar Āzijas ietekmi uz pasaules ekonomiku, Latvijas ekonomika arī izjutīs Āzijas ekonomikas krīzi. Kaut gan mēs neesam sasnieguši tik augstu līmeni kā Āzijas ekonomika, atbalsis izsauks Lietuvas lita devalvāciju, kam sekos negaidītā lata pāreja uz peldošu kursu pret citām valūtām.

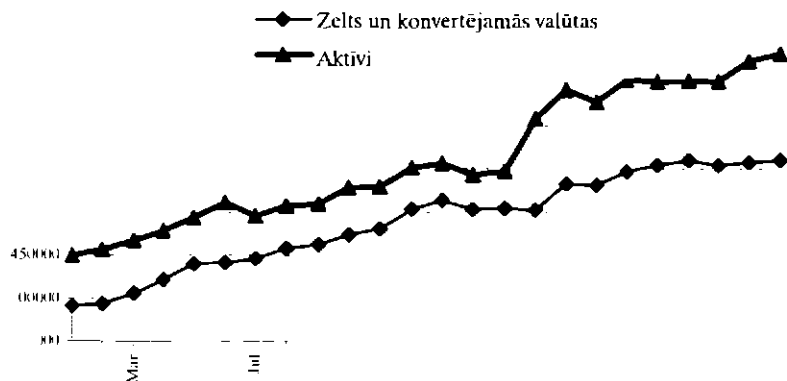
Valūtas kursa izmaiņas: Amerikas dolārs pret Taizemes Bahtu

©1998. profesors Verners Antveilers, Britu Kolumbijas universitāte, Vankuvera, Kanāda. Grafiku drīkst publicēt ar noteikumu, ka tiek minēts avots un autortiesības

PĀRĀK ILGI FIKSĒTA VALŪTAS KURSA REZULTĀTA GRAUJOŠĀ IETEKME.

1986. gadā Penati un Penači [15] aprakstīja spekulācijas ar centrālās bankas ārzemju valūtas rezervēm, ko var uzskatīt par investoru normālu uzvedību. Šo spekulāciju rezultātā Centrālajai bankai bija jāatsakās no fiksēta valūtas kursa. Šajā gadījumā vainīga ir Centrālā banka, kas bija noteikusi pārāk augstu nacionālās valūtas kursu pret SDR, kas, savukārt bija pretrunā ar valsts iekšējo kredītpolitiku.

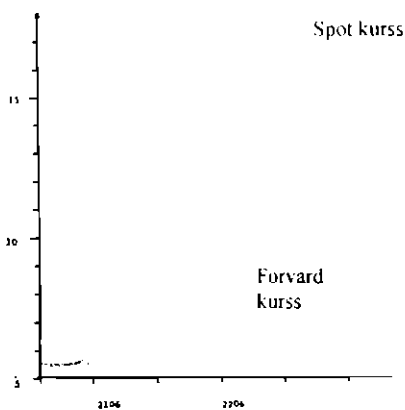
LATVIJAS BANKAS REZERVES

TEORIJA UN MODEĻI

Autora pētījuma mērķis ir tirā ienesīguma prognoze jaunattīstības valsts parādzīmju tirgos. Viena no šīs prognozes sastāvdaļām ir valūtas kursu prognozēšana. Tālāk ir apskatīti tie jautājumi, kas attiecas tikai uz ārzemju valūtu kursiem, apkopojot teorijas un prakses sniegtās zināšanas. Valdībām veicot aizņēmumus citu valstu valūtā, firmām pārdodot preces ārpus savas valsts robežām, importējot preces no citām valstīm, izdarot investīcijas citās valstīs, ir jāzina sagaidāmie valūtu kursi. Ja grib izvairīties no valūtas riska, aizsargpasākumi (hedžšana) neeksistē vai arī ir pārāk dārgi, lai tos veiktu. Tādēļ prognozēm ir būtiska nozīme. Džeks Glens 1989. gadā atklāja, ka valūtas kursu ikmēneša svārstības nav nejaušas. Maiņas kurss ir nacionālo valūtu salīdzinošas cenas, kas ir atkarīgas no pieprasījuma un piedāvājuma ārvalstu valūtas tirgos. Maiņas kurss ir atkarīgs no maksājumu bilances plūsmu līdzsvara, tekošā konta izmaiņām, atkarībā no valsts konkurētspējas pasaules tirgos [18].

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija ir izdarījusi sekojošus atzinumus par maiņas kursus ietekmējošiem faktoriem:

1. pastāv stingras saites starp monetāro politiku un maiņas kursu, kur vissvarīgākie faktori ir procentu likmju atšķirības, salīdzinošās cenas un gaidāmā inflācija
2. ja monetārā politika veicina naudas ieplūšanu valstī, paaugstinot valsts konkurētspēju, tad valūtas kursa izmaiņas ir lielākas nekā paredzēts;
3. nosakot maiņas kursu ilgam laika periodam, liela nozīme ir pirktspējas paritātei;
4. uzkrājumu apmaiņa starp valstīm, kurām ir dažādas priekšrocības,
5. ekonometriskās prognozes nav precīzas, jo nav pietiekoši daudz datu par maiņas kursiem;
6. īstermiņa kursa stabilitāte daļēji ir atkarīga no sagaidāmās maiņas kursa stabilitātes.

Spot un forvard kursi. Mainīgie lielumi logaritmos.

SPOT IZMAIŅAS UN FORWARD KURSI VAR NEBŪT LĪDZSVARĀ ILGĀ LAIKA PERIODĀ, TĀDĒJĀDI DOD IESPĒJU PELNĪT UZ KURSU ATŠKIRĪBĀM.

Kandels, Ofers, Sarigs 1995. gadā atklāja apgrieztu sakarību procentu likmi [10], ievērojot kursa svārstības un sagaidāmo inflāciju. Procentu likmē tiek iekļauta sagaidāmās inflācijas riska prēmija.

Šodien prognozējot valūtu kursus, tiek ņemti vērā gan valsts ekonomika, politika, informācija par tirgu, starptautiskās monetārās politikas ietekme, tendences (virzības noteikšana) un intuīcija. Pirkjspējas paritāti pielieto vidēja termiņa un ilgtermiņa maiņas kursu noteikšanā. Džeks Glens 1990. gadā atklāja, ka valūtas kurss atgriezīsies pie pirkjspējas cenu paritātes noteiktā kursa 16 līdz 32 mēnešu laikā [8].

Viens no ekonomiku ietekmējošiem faktoriem ir inflācija. Visbiežāk inflāciju raksturo kā cenu kāpumu valstī vai arī kā iekšēju nacionālās valūtas vērtības krišanos. Atšķirības starp nacionālās valūtas iekšējās vērtības krišanos un vērtības ārējām izmaiņām ir jābūt vienādām, ja iekšējās cenas nenosaka kursu, kas ir savādāks nekā tekošais. Nacionālās valūtas augsts kurss sekmē eksporta samazinājumu un importa pieaugumu. Augsta inflācija parasti iet kopsolī ar lielu budžeta deficītu, naudas emisiju, izsniegto banku kredītu pieaugumu, naudas uzkrājumu strauju samazināšanos, valdības īstermiņa aizņēmumu pieaugumu un augošām algām. Aris Protopapadakis 1980. gadā, izmantojot datus par Vācijas ekonomiku pēc Otrā pasaules kara, atklāja, ka hiperinflāciju izraisīja monetārā politika [16].

Aris Protopapadakis un Džeremis Sigels 1984. gadā nonāca pie secinājuma, ka valsts parādu pieaugums neizraisa tūlītēju naudas daudzuma pieaugumu vai inflāciju [17]. Autors nepiekrīt, ka šī sakarība ir spēcīgā jaunattīstības valstīs. Penati 1985. gadā atklāja, ka Eiropas valstu izdevumu pieaugums nav saistīts ar valūtas devalvāciju. Penati Eiropas rūpniecības lejupslīdē vaino to, ka nenotiek valūtas devalvācija, kas ir vienāda ar izdevumu pieaugumu. Henings Bons 1988. gadā teica, ka vismaz daļai valsts aizņēmuma ir jābūt ārvalstu valūtā. Aizņēmumi ārvalstu valūtā ir izdevīgāki, hedēšanas dēļ, ja valstu iekšzemes kopprodukta pieaugumi ir līdzīgi, bet aizņēmējvalsts inflācija ir grūti paredzama [1].

Citi ekonomiskie faktori ir maksājumu bilance, ārzemju valūtas rezerves un procentu likmes. Maksājumu bilances stāvoklis ir reālais rezultāts valūtas plūsmai pāri valsts robežai norādītajā laika periodā. Īstenībā pārpalikums vai deficīts ir mazāk svarīgi nekā tendences. Pastāvīgs maksājumu bilances deficīts norāda uz devalvācijas nepieciešamību un pastāvīgs pārpalikums norāda uz revalvācijas nepieciešamību. Japāna, Vācija un Latvija deviņdesmito gadu vidū ir piemēri valstīm, kuras ir piedzīvojušas savu valūtu revalvāciju pret tirdzniecības partneru valstu valūtām. Eksporta pieauguma samazinājums vai importa ievērojams pieaugums parasti izraisa nacionālās valūtas vērtības kritumu. Savukārt eksporta pieaugums, kā arī importa samazinājums, izraisa pretēju rezultātu. Daudzās zemēs bilance tiek atspoguļota ar iekšzemes kopprodukta pieauguma skaitļiem, kā tas ir Taizemes gadījumā. Aprēķinos jākorrigē vienreizēji darījumi, piemēram, vienreizēja aizsardzības iekārtu pārdošana vai sezonāla rakstura darījumi, tādi kā laba vai slikta raža, tāpat kā izmaiņas maksājumu kārtībā.

Maksājumu bilance sastāvdaļa ir kapitāla konts, kapitāla plūsma pāri robežai. Valstis ar spēcīgu banku un finanšu sektoru, piemēram, Šveicē un arī Latvijā, kapitāla plūsmas ietekme ir spēcīgāka. Nesenais straujais akciju cenu kritums Igaunijā izsauca to, ka Igaunijas investori atbrīvojās arī no Latvijā publiski kotētām akcijām. Savukārt, politiskās situācijas nenoteiktība Krievijā divus gadus atpakaļ pirms Borisa Jeļcina ievēlēšanas, izsauca strauju Krievijas kapitāla aizplūšanu no valsts, un daļa no šī kapitāla nonāca Latvijā. Kapitāla aizplūšana no valsts parasti ir saistīta ar bailēm no devalvācijas, valūtas maiņas aizliegumu, politisko nestabilitāti un nelabvēlīgu likumdošanu.

Ārzemju valūtas rezervju norma ir vienāda ar importa apjomu trīs mēnešos. Ja pieaug ārzemju valūtas rezerves, tad nenotiek tūlītēja valūtas revalvācija, kā vēstures gaitā ir pierādījies Japānā, Vācijā, Ķīnā un Taivānā. Savukārt, ja ārzemju valūtas rezerves samazinās, notiek tūlītēja valūtas devalvācija. Procentu likmes atšķirības dažādās valstīs ir nozīmīgs faktors, kas nosaka kapitāla plūsmas izmaiņas. Rezultāts sakrītis ar valūtas kursa vērtības

kritumu vai pieaugumu. Lai valsts ekonomika varētu pielāgoties straujām ekonomiskām izmaiņām, ir jābūt brīvi peldošam valūtas kursam un peldošai procentu likmei. Veins Fersons 1983. gadā atzina šo faktu un teica, ka ar to var sasniegt optimālo patēriņu, investīcijas un preču un pakalpojumu daudzumu [5].

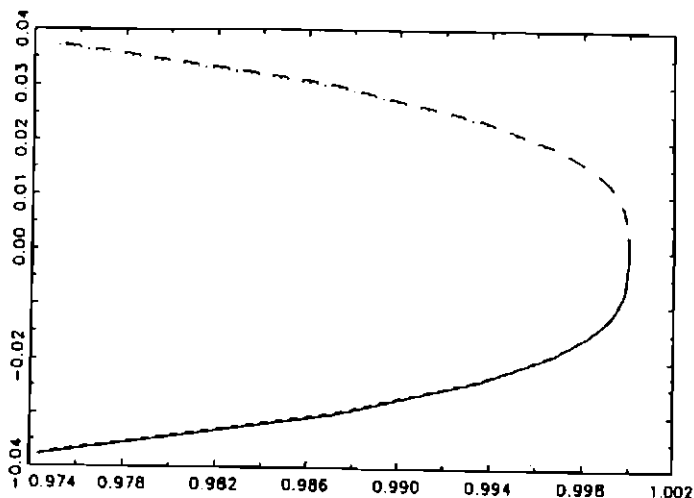
Valūtas novērtēšanā nozīme ir arī politiskajam faktoram. Politiskā riska novērtējums parasti ir saistīts ar esošās un nākošo valdību brīvā tirgus politikas ievērošanas stabilitāti un nemainīgumu. Daži līderi saista savu politiku ar valūtas piesaistīšanu ārvalstu valūtai, atsakoties no kursa nepieciešamās koriģēšanas. Tas kavē valsts ekonomisko izaugsmi un tādējādi iedzīvotāju iespējamo labklājību. Tā, piemēram, 1995. gadā Baltkrievijas prezidents piesaistīja Baltkrievijas rubli ASV dolāram. Neveiksmīgi plānotā likumdošana, ar kuru A.Lukašenko mēģināja noslēpt nepilnības savā naudas politikā, bija smags trieciens valstij. Izveidojās divi nacionālās valūtas kursi un divas ekonomikas, oficiālais tirgus un melnais tirgus, kas arī izraisīja neseno banku sistēmas sabrukumu, milzīgus zaudējumus, neiekasējot nodokļus, kapitāla aizplūšanu un uzņēmējdarbības pārceļšanu uz citām valstīm, neatgriezeniskus zaudējumus eksportpreču ražotājiem. Lai gan Baltkrievijā 18 mēnešus bija nosacīta stabilitāte un īslaicīga ekonomikas augšupeja, 1997. gadā valūta zaudēja vērtību un valstī ir pārlicība, ka ekonomiskā situācija ir vēl smagāka nekā bija pirms trīs gadiem. Džeks Glens 1988. gadā teica, ka melnais tirgus rodas valsts politikas rezultātā. Melnajā tirgū darījumiem ir prēmijas (starpība starp pirkšanas un pārdošanas cenu ir lielāka nekā brīvajā tirgū) [7]. Rihards Marstons 1980. gadā secināja, ka Eiropas valūtas savienība nav izdevīga vairākām valstīm. Autors domā, ka R.Marstons nav apskatījis visus ieguvumus un zaudējumus [12]. Ja tiktu izanalizēti visi "par" un "pret", secinājums liecinātu par labu Eiropas valstu savienībai.

Sociālie faktori ietekmē valūtas ilgtermiņa vērtību. Kā līderus var minēt tādas nācijas kā japāņi, ķīnieši un vācieši: strādīgas, taupīgas un disciplinētas tautas, kas sasniedza sekmes tautsaimniecībā un salīdzinoši augstu valūtas vērtību, savas

ekonomikas pārejas un attīstības periodā. Bet par to liecina nevis skaitļi, bet slava.

Pēdējos gados ir pastiprinājusies kapitāla plūsmu kustība starp pasaules tirgiem. Tā rezultātā globālās tendences kļūst arvien svarīgākas vietējos tirgos. Āzijas krīzei pagātnē būtu bijis ievērojami mazāks iespaids uz Eiropas fondu tirgiem, nekā tas ir šodien. Valūtas kursu tendences ir svarīgas. Kursam, kas ilgu laika periodu turas pie valūtas koridora vienas robežas, parasti ir nepieciešama pārvērtēšana. Ja te notiek valūtas devalvācija vai revalvācija, tad kursa izmaiņas ir pārāk lielas. Valūtām, kurām nav līdzsvara cena, notiek izmaiņas tirdzniecības plūsmā un palielināšanās starp pirkšanas un pārdošanas cenu.

Darījumu izmaksu ietekme.

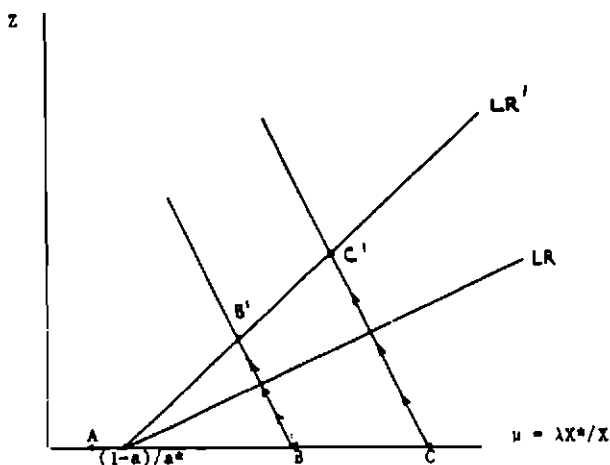

Darījumu izmaksu kritērijs "s"

MONETĀRĀS UN BIROKRĀTISKĀS IZMAKSAS SPĒCĪGI
IETEKMĒ VALŪTAS KURSU IZMAIŅAS.

Jebkurai valūtas kursu prognozei vajadzētu paredzēt valūtas kursu noteiktā nākotnes datumā un prognozes precizitāti. Prognozēt kursu var pret jebkuru valūtu, bet prognozes pret ASV dolāru ir visizplatītākās. Prognozējot valūtas kursus atšķirīgiem periodiem, vienai nedēļai, sešiem mēnešiem, pieciem gadiem, ir jāatceras tas, ka atkarībā no apskatāmā perioda ilguma prognozi ietekmējošo faktoru nozīme ir dažāda, un ir nepieciešama mazliet atšķirīga informācija. Francisko Džiavazi un Čarls Viploš ir teikuši, ka valūtas kursa novērtēšanas modelim ir vajadzīga kapitāla brīva plūsma un nepārtraukti darījumi [6]. Šajā modelī ir jābūt vairākiem līdzsvara punktiem, kurus nosaka nolīdzsvarošanās ātrums.

Daudzos pētījumos ir atklāts, ka dažreiz tirgū var nebūt līdzsvars. Džins Krokets 1995. gadā atklāja, ka Fama 1975. gadā izvirzīja teoriju par pastāvīgu saistību starp inflācijas un ienesīguma likni [11]. Tālāk viņš noliedza saistību starp procentu likmi un sagaidāmo inflāciju. Citiem vārdiem sakot, augsta procentu likme nenorāda uz augstu inflāciju un valūtas devalvāciju.

ILGTERMIŅA EKONOMISKĀS IZMAIŅAS, IESKAITOT BEZDARBA LĪMENI, IR SAISTĪTAS AR VALŪTAS KURSA LĪDZSVARU.

Francisko Delgado ir teicis, ka divas bezriskas procentu likmes var atšķirties pēc procentu likmju līmeņa. Tas nozīmē, ka diviem vienādiem finansu instrumentiem (ar risku) var būt liela atšķirība. Karens Luiss 1992. gadā ir teicis, ka mazas atšķirības sagaidāmajos tirgus faktoros var radīt lielas ienesīguma atšķirības. Šīs atšķirības var paredzēt, analizējot aktīvu cenas [4].

Mēneša ienesīgums (No 1982.g.janvāra līdz 1987.g.decembrim)

Portfelis	Geo- metriski vidējais (procentuāli)	Arit- mētiski vidējais (procentuāli)	Stan- darta novir- zes (procentuāli)	Pirmā piepra- sījuma auto- korelā- cija	Korelācijas starp ienesīguma indeksiem		
					Augstas kredit- kvali- tātes	Ilgter- miņa Val- dības	S un P500
B-K Lower- Grade Bonds	1.26	1.29	2.32	0.31	0.71	0.61	0.53
High-Grade Bonds	1.41	1.46	3.23	0.13		0.92	0.29
Long-Term Government Treasury Bills	1.33	1.39	3.64	0.04			0.31
S&P 500	0.65	0.65					
	1.34	1.47	5.20	0.06			

ZEMĀKAS KREDĪTKVALITĀTES OBLIGĀCIJU IENESĪGUMS, SALĪDZINOT IENESĪGUMA SVĀRSTĪBAS, IR PIEVILCĪGĀKS NEKĀ AUGSTAS KREDĪTKVALITĀTES OBLIGĀCIJĀM UN GANDRĪZ DIVAS REIZES PIEVILCĪGĀKS NEKĀ AKCIJĀM.

Latvijai ir jāatbrīvo lats. Kāda Latvija ir salīdzinājumā ar citām jauno tirgu valstīm? Latvijas valūtas risks, pēc "Economist Intelligence Unit", ir 9 pēc 12 iedaļu skalas. Tas ir mazliet zem 10, šāds vērtējums bija Meksikai pirms valūtas sabrukuma 1994. gadā, un virs 7, kāds bija Taizemei pirms tās lejupslīdes 1996. gadā. Lats ir augstu novērtēts pret vācu marku, pēc kursa, kurš ekvivalents tās kursam Igaunijā, kur ir ievērojami augstāka ekonomiskā izaugsme, nekā arī augstāk kā Polijā, Čehijā, Ungārijā un Slovākijā. Naudas piedāvājums pēdējos divpadsmit mēnešos ir pieaudzis vairāk nekā citās valstīs, izņemot vienu, un ārvalstu valūtas rezerves Centrālajā

Bankā sasniedz tikai vidējo līmeni, salīdzinot astoņas Centrāleiropas valstis. Ārzemju valūtas rezerves tiek salīdzinātas pret viena mēneša importa apjomu. Latvija ir ar grūtībām sasniegusi pieņemamo trīs mēnešu līmeni. 1997. gadā tekošā konta deficīts Latvijā procentos no iekšzemes kopprodukta ir 9,5%, tas ir augstāks nekā bija Meksikā 7% un Taizemē 8% pirms krīzes. Kā pozitīvs fakts ir jāmin tas, ka budžeta deficīts ir tuvu 0% no iekšzemes kopprodukta. Tas nozīmē, ka Latvija netērē vairāk nekā ir saņēmusi nodokļos un maksājumos, kas ir ļoti slavējams apstāklis, kuru gan neatzīst pārējās Eiropas jauno tirgu valstis. Šajās valstīs budžeta deficīts ir robežās no 1,9% Lietuvā līdz 6,1% Ukrainā. Eiropas monetārās Savienības normas prasa, lai budžeta deficīts nepārsniegtu 3%.

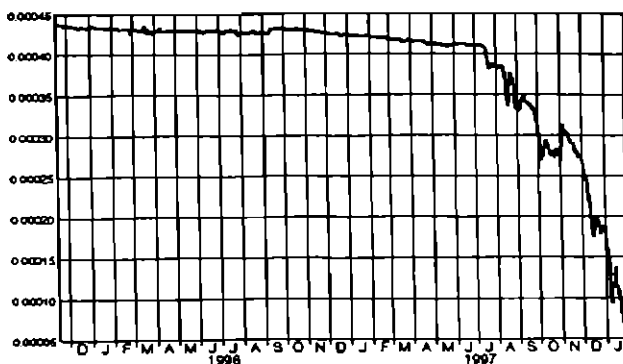
Autors nepiekrīt "Economist Intelligence Unit" secinājumam, jo pirktspējas paritāte pēc šī paša žurnāla datiem parāda, ka lats ir novērtēts par zemu. Latvijas Bankas rezervju grafiks parāda, ka Āzijas krīzes laikā Latvijas Bankas rezerves ir stabilas, bet strauji pieaug aktīvi. Tas nozīmē, ka Latvijas Banka lietoja ārvalstu valūtas rezerves, lai saglabātu lata stabilitāti. Situācija nav kritiska un šodien latu nesagaida devalvācija.

Latvijas Banka pārcieta gandrīz nāvējošo "Bankas Baltija" gadījumu. Latvijas Bankas kļūdas, lēnā rīcība banku sistēmas kontrolēšanā šajā periodā tika kompensētas vienīgi ar stingro monetāro politiku. Līdz ar to, ka Latvijā ir lēnāka ekonomikas attīstība un spēja veikt tirgus pārkārtošanu no paša sākuma, valsts spēja izturēt vieglu ietekmi. Nav šaubu, satraukums Āzijā ir stingri ietekmējis investoru intereses, kā rezultātā nokritās Rīgas Fondu biržas indekss un pēdējos mēnešos bija nepieciešams veikt intervences.

Tomēr par spīti Latvijas priekšrocībām, Latvijas nacionālā valūtas vērtība kļūs pārāk augsta, ja netiks mainīts līdzšinējais vadišanas stils. Pašreizējās metodes, cenšoties noturēt lata kursu līmeni, kas drīz neatbildīs Latvijas ekonomiskajai situācijai, var radīt Centrālās Bankas valūtas rezervju izsīkumu, kā tas notika nesenās Āzijas krīzes laikā. Fiksētais lata kurss samazina Latvijas eksportu (mazsvarīgāks faktors Latvijā salīdzinoši ar citām valstīm), samazina

ārzemju investīcijas Latvijā, kuru rezultātā palielinātos jaunu darba vietu skaits, un kavē Latvijas ekonomikas optimizāciju. Fiksēts valūtas kurss neļauj pietiekami elastīgi reaģēt uz eko-nomisko triecienu. Alesandro Penati 1984. gadā teica, ka ar fik-sētas naudas plūsmas pieaugumu, nevar stabilizēt cenas un sama-zināt bezdarbu valstī. Monetārajai politikai ir jāreaģē uz ekonomiskajām izmaiņām [13].

Klusā okeāna reģiona valūtas kursu dienests Valūtas kursu izmaiņas:
Amerikas dolārs pret Dienvidkorejas Rūpiju

©1998. profesors Verners Antveilers, Britu Kolumbijas universitāte, Vankuvera, Kanāda. Grafiku drīkst publicēt ar noteikumu, ka tiek minēts avots un autortiesības

ĀZIJAS VALŪTAS KURSU KRĪZE DIENVIDKOREJĀ,
FILIPĪNĀS UN INDONĒZIJĀ.

Autors piekrīt viedoklim, ka latam ir jābūt brīvi vai daļēji brīvi peldošam un nevis piesaistītam valūtu grozam, kā tas ir pašlaik. Latvija ir izgājusi caur sākotnējam stabilizācijas periodam, pēc neatkarības atgūšanas, un veica to lieliski. Šobrīd Latvijai ir jāļauj latam attīstīties tālāk. To varētu sekmīgi panākt, ļaujot Latam

svārstīties, izdarot intervences tikai ārkārtējos gadījumos. Autors domā, ka to vajadzētu izdarīt pirms beidzas esošā Centrālās Bankas prezidenta pilnvaras. Autors prognozē, ka pirmā Baltijas valūta, kas cietīs neveiksmi būs Lietuvas lits. Tas atstās spēcīgu ietekmi uz latu, piespiežot Lata kursam svārstīties. Tāpēc labāk būtu jau tagad veikt savlaicīgu pāreju uz brīvi vai daļēji peldošu lata kursu. Pāreju var veikt bez straujām kursa izmaiņām, ja tas tiks darīts ātri un mērķtiecīgi. Penati un Penači 1986. gadā atklāja, ka ar iepriekšminēto pāreju saistītie Centrālās Bankas rezervju zaudējumi aprobežosies ar to samazinājumu, kas radies pirms pārejas [15].

LITERATŪRA

1. OECD Organisation for Economic Co-Operation and Development, Economics and Statistics Department Working Papers 15 681, 1983.
2. Business International, Management Monographs, date reference unknown.
3. Glen, Jack D., The Real Exchange in the Short, Medium and Long Run, Wharton School of the University of Pennsylvania April 1988, revised June 1990.
4. Glen, Jack D., Variance Ratio Tests of a Random Walk in Real Exchange Rates, Wharton School of the University of Pennsylvania April 1988, revised July 1989.
5. Crockett, Jean A., On the Econometrics of Predicting Inflation from the Nominal Interest Rate, Wharton School of the University of Pennsylvania April 1989.
6. Crockett, Jean A., Rational Expectations, Inflation and the Nominal Interest Rate, Wharton School of the University of Pennsylvania 1995.
7. Failure of Fama 1975 theory that uses regressions of inflation differentials of the yield curve to predict future inflation.

8. Kandel, Shmuel, Ofer, Aharon R., Sarig, Oded, Real Interest Rates and Inflation: An Ex-Ante Empirical Analysis, Tel Aviv University January 1995.
9. Bohn, Henning, A Positive Theory of Foreign Currency Debt, Wharton School of the University of Pennsylvania, February 1988, revised August 1988.
10. Kaminsky, Graciela L., Lewis, Karen K., Variance Ratio Tests of a Random Walk in Real Exchange Rates, Wharton School of the University of Pennsylvania April 1988, revised July 1989.
11. Penati, Alessandro, Government Spending and the Real Exchange Rate, Wharton School of the University of Pennsylvania, July 1985, revised September 1985.
12. Protopapadakis, Aris, Siegel, Jeremy, Government Debt, the Money Supply and Inflation: Theory and Evidence for Seven Industrialized Economies, Wharton School of the University of Pennsylvania, August 1984.
13. Penati, Alessandro, Monetary Targets, Real Exchange Rates and Macroeconomic Stability, International Seminar on Macroeconomics, Perugia, Italy, June 1984.
14. Ferson, Wayne, Expectations of Real Interest Rates and Aggregate Consumption: Synthesis and Tests, Wharton School of the University of Pennsylvania, 1983.
15. Giavazzi, Francesco, Wyplosz, Charles, The Real Exchange Rate, The Current Account and the Speed of Adjustment, University of Essex, Università di Venezia, INSEAD, April 1982.
16. Protopapadakis, Aris, Expectations, Exchange Rates and Monetary Theory The Case of German Hyperinflation, Wharton School of the University of Pennsylvania, 1980/ Money Prices and Exchange Rates, University of Chicago.
17. Marston, Richard C. Exchange Rate Unions and the Volatility of the Dollar, Wharton School of the University of Pennsylvania, 1980.

18. Evans, Martin, Lewis, Karen, Trends in Expected Returns in Currency and Bond Markets, New York University, May, 1992.
19. Ethier, Wilfred, An Analysis of Devaluation, Wharton School of the University of Pennsylvania, 1973.
20. Glen, Jack, Black Markets for Foreign Currencies, Wharton School of the University of Pennsylvania, 1988.
21. Penati, Alessandro, Pennacchi, George, Optimal Portfolio Choice and the Collapse of a Fixed Exchange Rate Regime, Wharton School of the University of Pennsylvania, 1986.
22. Delgado, Francisco, How Far Apart Can Two Riskless Interest Rates Be?, Duke University, 1994

FIZISKO PERSONU IENĀKUMU DEKLARĒŠANAS PROBLĒMAS

ANOTĀCIJA. Autors izseko fizisko personu ienākumu gūšanas avotiem pēc tam, kad Latvija atguva neatkarību, un valdības politiku attiecībā uz šo ienākumu aplikumu ar iedzīvotāju ienākuma nodokli.

Nemot vērā ārvalstu praksi fizisko personu ienākumu aplikšanai ar iedzīvotāju ienākuma nodokli no gada kopējiem ienākumiem, rakstā izanalizēta šīs prakses ieviešana Latvijā.

Pamatojoties uz analīzes rezultātiem, autors devis novērtējumu un priekšlikumus par iedzīvotāju ienākuma nodokļa ņemšanas pilnveidošanu.

Pēc tam, kad Latvija atguva neatkarību, valstī sāka realizēt ekonomiskās reformas, kuru rezultātā tika pārkārtota tautsaimniecība. Valstī ir nodrošināta privātīpašuma kā institūta pastāvēšana. Privatizācija ir ļāvusi kardināli izmainīt īpašuma struktūru.

Liela nozīme tautsaimniecības attīstībā bija likumam “Par uzņēmējdarbību” un “Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu, zemnieku saimniecību un individuālo darbu” [1;2].

Šie un citi likumi atļāva veidot dažādus uzņēmumus, sabiedrības un saimniecības pēc īpašuma veida, nodarbības mērķa, organizatoriskās formas, kā arī fiziskām personām nodarboties ar individuālo saimniecisko darbību. Tika atcelti daudzi ierobežojumi attiecībā uz individuālo darbu un darbu, apvienojot nodarbību ar vairākiem darba devējiem.

Tā rezultātā fiziskām personām veidojās ienākumi no dažādiem ienākuma avotiem un vairākās vietās. Aktuāls kļuva jautājums par iedzīvotāju ienākuma nodokļa ņemšanu, lai nodrošinātu taisnīgumu un iekasēšanas pilnību.

Nodokļa ņemšanas taisnīguma principa ievērošanu daļēji nodrošināja progresējošo nodokļu likmju piemērošana, palielinoties ar nodokli apliekamajam ienākumam, palielinājās nodokļa apmēra īpatsvars.

Līdz 1994.gadam pastāvēja nodokļa likmju ievērojama progresija no 15% līdz 35%. Tādējādi ar nodokļa ņemšanu tika regulēti fizisko personu ienākumi.

1994.gadā nodokļa ņemšanai tika noteikta procentuālā likme – 25 procenti, un tikai par gada ienākumu virs 4000 latiem noteikta vēl papildlikme 10 procenti [3]. Turpmāk likmju sistēmā notika izmaiņas katru gadu, bet no 1997.gada 1.janvāra piemēro tikai procentuālo likmi 25 neatkarīgi no apliekamā ienākuma. Līdz ar to taisnīguma princips nodokļa ņemšanā pārstāja eksistēt un nodokli neizmantoja, lai regulētu fizisko personu ienākumus.

Nodokļa ņemšanas pilnību nodrošina, uzdodot darba devējiem par pienākumu aprēķināt, ieturēt un pārskaitīt (iemaksāt) budžetā algas nodokli. Šāda kārtība nodrošina aprēķinātā un ieturētā nodokļa ātrāku un regulārāku ieplūšanu budžetā, jo tas ir jāizdara vienu reizi mēnesī.

Neoficiālā informācija liecina par to, ka ne visi darba devēji izpilda savus pienākumus attiecībā uz algas nodokļa ņemšanu. Dažkārt darbiniekiem darba algu un citus maksājumus izmaksā bez uzskaitīšanas grāmatvedības uzskaitē un algas nodokļa aprēķināšanas un ieturēšanas.

Pozitīvi jānovērtē algas nodokļa un valsts obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksu administrēšanas apvienošana un nodošana Valsts ieņēmumu dienesta pārziņā. Nosakot nodoklim un iemaksām vienu apliekamo objektu, katrs darbinieks būs ieinteresēts, lai iemaksa tiktu aprēķināta no faktiskās izpeļņas, jo no tās būs atkarīgs valsts pensijas apmērs, līdz ar to arī algas nodoklis tiks aprēķināts un ieturēts no faktiskās izpeļņas.

Nodokli par individuālās saimnieciskās darbības ienākumiem aprēķina paši ienākuma guvēji. Valsts ieņēmumu dienests kontrolē nodokļa pareizu aprēķināšanu un pilnīgu un savlaicīgu nomaksāšanu. Lai šo uzdevumu veiktu, ir nepieciešams nodrošināt pilnīgu fizisko personu uzskaiti, kuri nodarbojas ar individuālo saimniecisko darbību. Operatīvā informācija liecina par to, ka ne visi ienākumu guvēji ir uzskaitīti un līdz ar to kontrole nav pilnīga.

Nodokļu maksātāju reģistrācija netika savienota ar Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju reģistru. Līdz ar to no kontroles izpalika tās fiziskās personas, kuras neregistrējās Valsts ieņēmumu dienestā, bet varēja būt ar nodokli apliekamo ienākumu guvēji, ņemot vērā iespēju noslēpt ienākumu gūšanu.

Augstākā Padome, pieņemot likumu "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli", cerēja šo problēmu atrisināt, nosakot nodokļa maksātāju obligātu reģistrāciju Valsts ieņēmumu dienestā, izsniedzot algas nodokļa grāmatiņu vai karti. Darba devējs nedrīkst pieņemt darbā darbinieku bez šo dokumentu iesniegšanas. Šo prasību ievēro valsts un pašvaldības uzņēmumi, iestādes un organizācijas, kur ir stingra grāmatvedības uzskaitē. Turpretī firmas nereti pieņem darbā bez šiem dokumentiem.

Likuma ievērošanu jākontrolē Valsts ieņēmumu dienesta darbiniekiem. Autors uzskata, ka Valsts ieņēmumu dienesta darbinieki nepietiekami veic auditu. Jāpaaugstina darbinieku atbildība par likuma ievērošanas kontroli.

Pilnīga fizisko personu uzskaitē, kuri gūst ienākumus Latvijā, nav iespējama apstākļos, kad nav sakārtota valsts robeža, un līdz ar to valstī uzturas nelikumīgi imigranti. Iepriekšminēto iemeslu dēļ viņi var saņemt ienākumus, par kuriem nodokli nemaksā.

Turpinot nodokļa reformu, tika pētīta iedzīvotāju ienākuma nodokļa ņemšanas prakse pirmās neatkarīgās Latvijas laikā un ārvalstu pašreizējā prakse. Viens no pamatnoteikumiem šai praksei bija un ir – fiziskām personām ienākuma nodokli aprēķina no gada kopējā ienākuma. Līdz ar to var ievērot taisnīguma principu, piemērojot progresējošās likmes par kopējo ienākumu no visiem ienākuma avotiem. Aprēķinot nodokli, var piemērot neapliekamo

minimumu no kopējās summas, un ņemt vērā katras fiziskās personas sociālo stāvokli.

Ar 1994.gada 1.janvāri stājās spēkā jauns likums "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" [3], kurš paredzēja gada laikā nomaksāt avansa maksājumus: algas nodokli katrā ienākuma gūšanas vietā, un ienākuma nodokli vai patentmaksu par individuālās saimnieciskās darbības ienākumiem pastāvīgā dzīves vietā. Bez tam, beidzoties taksācijas gadam, ienākuma guvējam bija jāstāda deklarācija un jāaprēķina nodoklis no kopējiem ienākumiem gadā, jāsalīdzina ar avansa maksājumiem, un jānosaka piemaksa vai nodokļa samazinājums.

Lielus naudas līdzekļus (to apmērs nav publicēts) un darbaspēku prasīja saņemtās informācijas apstrādāšana ar datortehniku, veidojot datu bāzi. Valsts ieņēmumu dienests nebija gatavs apstrādāt šo informāciju un tehnikas trūkuma dēļ, kas šo darbu ievērojami aizkavēja. Valsts ieņēmumu dienestā netika apkopoti dati par šī eksperimenta rezultātiem.

Bija acīmredzams, ka lielākā daļa deklarācijas un paziņojumi netika izmantoti nodokļa ņemšanas jautājumos. Daži oponenti tomēr aizstāvēja principu, ka visām fiziskām personām jādeklarē savi ienākumi Valsts ieņēmumu dienestam, lai nepieciešamības gadījumos datus izmantotu ienākumu pierādīšanai vai to pārbaudei.

Sakarā ar to, ka tika atceltas progresējošās likmes (1996.gadā pat noteica regresējošās likmes), bet algas nodoklis tika pilnīgi aprēķināts un ieturēts darba vietā, par algotā darbā gūtiem ienākumiem nodokļa pārrēķins nebija jāizdara. Nebija vairs nepieciešams sastādīt deklarāciju. Par 1996.gada ienākumiem saņemtas tikai 128736 deklarācijas (Valsts ieņēmumu dienesta nepublicētie dati). Galvenokārt tās saņemtas no fiziskām personām, kurām bija ienākumi no individuālās saimnieciskās darbības, un gadījumos, kad ienākuma gūšanas vietā nav piemērots vai nepilnā apmērā neapliekamais minimums, nav saņemti likumā noteiktie atvieglojumi, vai bijuši izdevumi saistīti ar izglītības iegūšanu un medicīnas pakalpojumiem. Šī kārtība attiecās arī uz 1997.gadu.

Fizisko personu ienākumu deklarēšanas aktualitāte izriet no likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 22.panta 2.daļas noteikuma: "Ja maksātājs iesniegtajā deklarācijā ir uzrādījis ienākumu apjomu, pēc nodokļu inspekcijas novērtējuma, mazāku par viņa izdevuma apjomu, bet, pēc nodokļu inspekcijas novērtējuma, viņa izdevumu līmenis pārsniedz ienākumu apjomu, ...nodokļu inspekcijai ir tiesības noteikt maksātājam nodokļa summu atbilstoši savam vērtējumam par to, cik lielam ienākumu līmenim atbilst analogiska apjoma un rakstura izdevumi" [3].

Praktiski šī panta prasības nevar ievērot, jo taksācijas gada izdevumus var veikt ne tikai par taksācijas gada ieņēmumiem, bet arī ar iepriekšējo taksācijas gadu ieņēmumiem vai naudas uzkrājumiem.

Jau no 1994.gada valdība risina jautājumus par fizisko personu īpašuma deklarēšanu. Pagaidām šī jautājuma risināšana ir tikai projekta līmenī. Iespējams, ka ir personas, kuras nav ieinteresētas atklāt savu īpašumu un ir ieinteresētas novilcināt šī jautājuma atrisināšanu.

Sākumdeklarācijas sastādīšanas mērķis: nodrošināt labāku nodokļu iekasēšanu un novērst personu iespējas iedzīvoties no prettiesiski iegūtiem līdzekļiem.

Masu informācijas līdzekļos pēdējā laikā plaši diskutē par fizisko personu īpašuma sākumdeklarāciju (nulles deklarāciju). Galvenie diskutētie jautājumi ir:

- ko uzskatīt par īpašumu, piemēram, dzīvokļa iekārta;
- vai arī nauda un naudas līdzekļi jādeklarē, kas atrodas bankās ārzemēs, un vai jāuzrāda arī naudas atrašanās vieta;
- naudas un īpašuma minimums, kas nav jādeklarē;
- vai deklarācija jāstāda arī fiziskām personām, kuras nav Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji, vai ārvalstu pilsoņiem ir ienākumi Latvijā;
- kas būs stabilais atskaites punkts īpašuma legalizācijai, tam vajadzēja būt 1998.gada 1.janvāris, bet šis termiņš jau ir nokavēts;

- kādu deklarēšanas formu izvēlēties vienreizēju vai periodisku;
- vai nauda un īpašums, kas ir iegādāti pirms atskaites punkta, uzskatāmi par likumīgi iegādātiem;
- deklarēšanas brīvprātīgais vai obligātais raksturs;
- informācijas konfidencialitāte un uzglabāšana;
- deklarēšanas procedūra.

Par pētījuma rezultātiem autors izdarījis šādus secinājumus:

1. iedzīvotāju ienākuma nodokļa ņemšana par gada kopējiem ienākumiem no visiem tā avotiem pozitīvi novērtējama;
2. algas nodoklis un ienākuma nodoklis kā iepriekšējie maksājumi ienākuma gūšanas vietā nodrošina regulārus budžeta ieņēmumus;
3. jāpilnveido fizisko personu deklarācijas sastādīšanas kārtību, aptverot tajā gan visus ieņēmumus un izdevumus, gan īpašumu un tā izmaiņas;
4. nodokļu maksātāju reģistram jābalstās uz Iedzīvotāju reģistru un Uzņēmumu reģistru, vienlaicīgi nodrošinot to fizisko personu uzskaiti, kuri uzturas Latvijā vai kuriem Latvijā ir ienākumi;
5. jāpaaugstina Valsts ieņēmuma dienesta atbildība par iedzīvotāju ienākuma nodokļa ņemšanu saskaņā ar likumu par šo nodokli;
6. jāsakārto metodiskie materiāli un iedzīvotāji jāapmāca savu ieņēmumu un izdevumu uzskaitīšanai un deklarāciju sastādīšanā.

LITERATŪRA

1. Latvijas Republikas Augstākās Padomes likums "Par uzņēmējdarbību", pieņemts 26.08.1990., Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1990. 42.nr.

2. Latvijas Republikas Augstākās Padomes likums "Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu, zemnieka vai zvejnieka saimniecību un individuālo darbu", pieņemts 08.01.1992. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1992. 6. nr.
3. Latvijas Republikas Augstākās Padomes likums "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli", pieņemts 11.05.1993., Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs 1993. 22. nr.
4. M. Ķirgona. Iedzīvotājiem jādeklarē ienākumi, Dienas bizness, 1998. gada 15. janvārī.
5. G. Libermanis. Valsts ieņēmumu dienests izšķiež budžeta līdzekļus, Dienas Bizness, 1997. gada 3. jūnijā.
6. V. Skreja. Valsts šobrīd nav gatava īpašuma sākumdeklarēšanas ieviešanai, Dienas Bizness, 1998. gada 16. janvārī.
7. Latvijas Valsts ieņēmumu dienesta npublicētie dati.

JĀNIS STRAZDIŅŠ,
EKONOMIKAS DOKTORS, DOCENTS

KREDĪTA POLITIKAS SAISTĪBA AR MONETĀRO POLITIKU UN KREDĪTA POLITIKAS LOMA VALSTS EKONOMISKĀS PATSTĀVĪBAS NODROŠINĀŠANĀ

ANOTĀCIJA. Izvīzīta ideja par īpašas kredīta politikas izstrādāšanas nepieciešamību Latvijā.

Autors argumentē valsts komercbankas vietu valsts kredīta politikā un lomu banku sistēmas stabilitātes nostiprināšanā.

Pēc autora domām, priekšlikumu realizācija ļautu uzlabot uzņēmējdarbības vidi Latvijā, bet tas savukārt radītu priekšnoteikumus eksporta potenciāla palielināšanā, tekošā konta deficīta samazināšanā un pozitīvi ietekmētu iekšējā kopprodukta pieaugumu.

Naudas izlaišana apgrozībā, tanī skaitā latu emitēšana apgrozībai, var notikt trejādi:

1. Sedzot budžeta deficītu, un šis veids pareizi tiek kritizēts, jo izraisa inflāciju;
2. Centrālajai bankai par latiem, tos emitējot, iepērkot konvertējamo valūtu ASV dolārus vai citu konvertējamo valūtu;
3. Izlaižot latus apgrozībā īstermiņa kreditēšanas procesā.

Šis trešais veids, pēc autora uzskata, izriet no kredīta iekšējo likumu darbības un ir īstenais veids kā naudas plūsmi caur ražošanas un pakalpojumu darbības nodrošināšanu normāli cirkulēt tautas saimniecībā.

Latvijas Banka (LB) lata emisijā galvenokārt izmantojusi otro metodi, kura pati par sevi nav slikta. Taču, ja šī metode ņem pārsvaru, tā saistīta ar dažām negatīvām tendencēm ekonomikā:

1. Dolāru piedāvājums var būt stipri svārstīgs;
2. Tas netieši izraisa LB lomas samazināšanos Latvijas valsts ārējā parāda regulēšanā.

Līdz ar to naudas apgrozības process caur ārējo parādu strauju pieaugumu un budžeta deficīta pieaugumu (tie savukārt viens otru stimulē) iegūst zināmā mērā nekontrolējamu raksturu. Pie tam budžeta sabalansēšana, ja tas notiek uz ārējo parādu rēķina, kļūst tīri formāla.

Valsts nezina, kur plūst nauda. Bet tas būtu kontrolējams process. Bez tam otrā metode sekmē to, ka līdzekļi tālāk caur privātajām komercbankām nonāk tādām vajadzībām, ko LB gandrīz nav iespējams kontrolēt. Rezultātā ražošanai un pakalpojumiem nonāk ļoti neliela daļa no kredīta resursiem.

Izveidojot divlīmeņu banku sistēmu Latvijā un likvidējot Latvijas Bankas nodaļas, tas netika ņemts vērā. Tika cerēts, ka pie mums, tāpat kā pārējā pasaulē, kur līdzekļi galvenokārt ieguldīti ražošanā, izveidosies tāda pati kredīta ieguldījumu struktūra, bet tas tā nenotika.

Budžeta deficīta pieaugumu sākotnēji sekmēja tādi ārējā parāda strauja pieauguma negatīvi momenti kā:

- kredīta izmantošana patēriņam nevis ražīgiem mērķiem;
- tur, kur kredīts iet ražošanai, respektīvi ilgtermiņa kredīts, kura termiņiem vajadzētu būt no 20 – 30 gadiem, Latvijas firmām kredīts tika sākotnēji izsniegts uz 2 – 5 gadiem;
- ilgtermiņa kredītu piešķiršana ar neizdevīgiem noteikumiem, noteiktas firmas produkcijas iegādāšanās, parasti ne jaunākās;
- Saeimas noteiktie pārspilēti lielle kredītu galējie limiti un garantiju summas Latvijas valdībai.

Līdz ar to valdībai ir atraisītas rokas līdzekļu netaupīšanā, valsts sāk dzīvot uz ārējā parāda pieauguma rēķina, kas rada briesmas valsts ekonomiskai patstāvībai. Citās valstīs šo metodi pilnīgi tomēr neizslēdz no valsts naudas un kredīta politikas arsenāla, jo, pieļaujot nelielu budžeta deficītu, atsevišķos gadījumos ir iespējams likvidēt izveidojušos sociālo spriedzi, finansējot valsts vajadzības. Tas atbilst arī bankas kredīta aktīcipācijas īpašībai.

Ārējais kredīts it kā emisiju un lata stabilitāti neskar. Taču tā tas nav. Ārējā parāda pieaugums var, piemēram, segt budžeta deficītu. Taču, apmaksājot parādu, pieaug budžeta izdevumi. Bez tam ir svarīgi, kādam mērķim tiek izmantoti ārvalsts aizdevumi. Tāpēc ārējā parāda regulēšanai ir jāvēlta lielāka uzmanība. Pastāv problēma par ārējā parāda pārvaldīšanu. Šinī sakarā var norādīt, ka Latvijas Republikas Finansu ministrija šodien pēc būtības spiesta veikt valsts komercbankas funkcijas. Taču kopējā vadība ārējā parāda regulēšanai vēl nav izveidota. Tāpēc ārējā parāda regulēšanai ir jāvēlta lielāka uzmanība.

Svarīgs kredīta politikas jautājums ir par to, kāpēc tik maz bankas kredīta nonāk ražošanā? Piedāvājumu šeit šodien tieši nenosaka LB, bet gan komercbankas, pie tam galvenokārt nevis valsts komercbankas, bet gan privātās komercbankas.

Šinīs apstākļos ir svarīgi lai LB, kā arī citi ekonomiskā procesa dalībnieki, rūpīgi sekotu kredīta procenta likmju svārstībām un censtos to ietekmēt samazināšanās virzienā. Pie tam vienmēr būs jautājums, kā to darīt.

Uzskats, ka kredīta procenti jāregulē tikai ekonomiskām metodēm un tie samērā ātri iegūs tos lielumus, kas pastāv tirgus ekonomikas valstīs ar stabilu valūtu, neattaisnojās. Daļēji tas izskaidrojams ar to, ka kredīta un procentu politika pašreizējā Latvijas neatkarības republikā no paša sākuma nonāca privātbanku rokās. Sākumā privātbankas Latvijā bija pilnīgi apmierinātas ar valsts piedāvāto liberālo ekonomisko politiku, kad valsts pilnīgi neiejaucās šinī procesā.

Pieprasījuma un piedāvājuma brīva attīstība, kas teorētiski ir pareiza attīstītiem preču naudas apstākļiem, pārejas periodā Latvijai

izrādījās pilnīgi nepiemēroti. Latvijas privātās komercbankas tūlīt uzsāka asu konkurences cīņu par brīvo resursu piesaistišanu, kā rezultātā kredīta resursu cena isā laikā 1992. 1993. gadā jau sasniedza pat 90 – 100% gadā. Dabīgi, ka kredīta procents šinīs apstākļos bija par 20 un vairāk procentu punktiem augstāks.

Protams, ka ne lauksaimniecība, ne rūpniecība nevar normāli pastāvēt pie šādām likmēm, nerunājot par konkurences izturēšanu pasaules tirgū, tāpēc tas lielā mērā sekmēja šo nozaru sabrukumu. Izteikt apmierinājumu, ka sabruka lieli sociālisma periodā uzceltie “monstri” ir par maz. Šodien jākonstatē, ka, piemēram, sabrukusi ir arī tāda Latvijai svarīga nozare, kā gaļas lopkopība. Būtu liels naivums domāt, ka te jāpakļauj viss tikai tirgus instrumentiem, neveidojot savām interesēm atbilstošu naudas un kredīta politiku.

Turpmākā attīstības gaitā procentu likmes samazinājās. Taču, no vienas puses, šis kredīta procenta samazinājums bija pilnīgi nepietiekams, no otras puses, augstās procentu likmes savu melno darbu bija veikušas.

Rezultātā būtiski cieta ne tikai ražošanas nozares, krīzes situācijā nonāca arī pašas komercbankas, kuru rokās bija ielikti šie efektīvie, bet kā tagad redzam – bez valsts pietiekamas uzraudzības – bīstamie ekonomikas instrumenti. Nepateicība ir pasaules alga – LB tika vainota, ka tā ar nodomu nogremdējusi daudzas komercbankas. Analizējot šo situāciju, meklējama atbilde uz jautājumu – kas tad bija galvenais cēlonis banku un finanšu krīzei:

- slikti banku vadītāji?
- noziedzīga banku īpašnieku darbība?
- nesakārtota likumdošana?
- nepietiekami attīstītais preču tirgus?
- privatizācijas nepietiekami ašā gaita?
- LB nepietiekamā kontrole?

Iepriekš minētiem faktoriem ir bijusi svarīga negatīva loma. Taču nepārspīlēsīm katru no tiem atsevišķi. Bez tam, pēc mūsu domām, tie nav vienīgie cēloņi. Viens no galvenajiem cēloņiem, kas nav likvidēts arī šodien, bija superliberālā valsts ekonomiskā politika

Pēc mūsu domām, valstis, kas no sociālisma pāriet uz tirgus ekonomiku, nevar pilnīgi paļauties tikai uz ekonomiskām metodēm, jālieto arī administratīvās. Tad, kad būsīm uzņemti Eiropas Savienībā, mēs, veidojot finansu politiku, nevarēsim domāt par labvēlīgām ievadmutām, dempinga cenām, nodokļu novirzēm vai vietējām kultūras īpatnībām.

Kamēr šajā sakārtotajā sabiedrībā neesam iekļauti, mums ir laiks padomāt, kā sevi sakārtot, jo iepriekšminētie tirgus instrumenti ir mūsu rīcībā.

Pie tam, kamēr vēl neesam piekrituši, vajadzētu pašiem pielocīt savu pūru, domāt, kā pašiem saražot savu eksportspējīgu precī un piedāvāt savu ekoloģiski tīro lauksaimniecības produkciju. Tad pret naftu no Austrumiem vai Rietumiem dosim savu precī, nevis tikai iztapīgo vēlmi dzīvot bagāti un laimīgi.

Superliberālā ekonomiskā politika neapšaubāmi šodien ir cietusi bankrotu, bet vai tāpēc tagad būtu jāmetas vecajā administratīvo metožu grāvī?

Pamatīga mūsu kļūdu analīze ir nepieciešama nevis tāpēc, lai tās sekmētu politisko ambīciju apmierināšanu, bet gan tāpēc, lai no kļūdām mācītos.

Viens no vissvarīgākajiem kredīta politikas jautājumiem ir specifisko faktoru analīze, kas palielina vai samazina maksāšanas līdzekļus valstī. Mūdienu apstākļos, kad vairāki specifiski faktori, kas raksturo Latviju atšķirībā no tādām klasiskām tirgus valstīm kā ASV un Vācija pastāv vairāki faktori, kas pastiprina pieprasījumu pēc papildu maksāšanas līdzekļiem.

Šie papildu specifiskie faktori, kas rada maksāšanas līdzekļu trūkumu Latvijā ir šādi:

1. Privatizācijas straujie tempi, kas, pastāvot citiem vienādiem apstākļiem, prasa papildu maksāšanas līdzekļus. Pie tam maksāšanas līdzekļu trūkums samazina pieprasījumu pēc privatizējamiem objektiem un līdz ar pieprasījuma kritumu samazinās šo objektu cena;
2. Neattīstītais vērtspapīru tirgus;

3. Neattīstītais komerc kredīts ar vekseļu apgrozību;
4. Savstarpējo parādu slogs, kas savā laikā netika atrisināts (autors savā laikā norādīja uz šīs problēmas risināšanas ceļiem, bet šie ieteikumi neradīja atbalsi) [7,1];
5. Nav attīstīta naudas čeku lietošana;
6. Bezskaidras naudas attiecību zināma atpalicība;
7. Naudas aprites ātruma samazināšanās, kas rodas, kad privātpersonas un firmas zaudē uzticību bankām, un kas izpaužas, uzkrājot skaidro naudu “zeķē”;
8. Jo “cietāka” valūta, jo lielāka tieksme to uzkrāt;
9. LB restriktīvā kredīta politika, tā rezultātā mūsu biznesmeņiem jāatdod savas aktivitātes kaimiņu republikām;
10. LB pārlietu lielā centība piemērot stingrus normatīvus privātajām komercbankām.

Svarīga nozīme ir diskusijām par naudas un kredīta teorijas jautājumiem. Kāpēc LB, piemēram, nevarētu organizēt publiskai apspriešanai “Likuma par kredītu” projektu. Lai gan pašlaik pieņem likumu par individuālo noguldījumu apdrošināšanu, bet likuma par kredītu joprojām nav. Ja mēs nopietni esam sākuši domāt par vienu no galvenajiem bankas pasīva posteņiem, vai nebūtu laiks domāt arī par iedarbīgākām aktīva operācijām. Nevar taču ārstēt tikai vienu ķermeņa pusi, bet otru atstāt novārtā.

Nepieņemot civilizētu kredīta likumu, nevarēs saukt pie atbildības ļaunprātīgos kredītu nemaksātājus, kaut arī pastāv mēģinājumi pastiprināt kriminālatbildību par ekonomiskajiem noziegumiem. Apstākļos, kad nav pieņemts kredītlukums, likumsakarīgi, ka savulaik komercbankas pašas sāka rīkoties uz savu roku, organizējot savas parādu piedzinēju brigādes. Tā kā valsts nepalīdz, jāorganizē pašiem savs bruņots dienests, kaut kas līdzīgs legālajam reketam pēc džungļu likumu principiem. To ka ar šādām metodēm mēs varēsim neieiet Eiropā, tas ir skaidrs, tāpēc šī parādība tagad ir mainījusies, taču problēma par ļaunprātīgiem parādu nemaksātājiem paliek.

Nepietiekamā ārzemju investīciju ieplūšana Latvijā tiek saistīta ar nepietiekamu privatizāciju un tml. Taču rodas šaubas vai tie ir galvenie cēloņi. Jāuzskata par naivām cerības, ka, sākot zemes iztirgošanu Rīgas centrā, radīsies daudz ārzemju investoru, kas tad arī balstīs Latvijas ekonomisko neatkarību. Rezultāts gan būs tāds, ka tie zemes gabali, kuri vēlāk būs nepieciešami valstij, būs jāatpērk par trīskāršu un pieckāršu cenu no investoriem, kuri izrādīsies, nebūt nav ārzemnieki.

Mūsuprāt, tieši kredīta likuma trūkums, augstie kredīta procenti, nestabilā politiskā situācija un pastāvošie "džungļu" likumi Latvijā visvairāk atbaida tos ārzemju biznesmeņus, kuri biznesa ētiku tur augstā cieņā.

Valsts kredīta politika, kuras galvenā sastāvdaļa ir Latvijas Bankas kredīta politika, veido būtisku ietekmi uz uzņēmējdarbības vidi.

Jāatzīst, ka uzņēmējdarbības vide Latvijā nav visai labvēlīga. Par to liecina tas, ka tiešās ārzemju investīcijas ir maz izplatītas. Cēlonis tam – dārgi ražošanas apstākļi, sliktas eksporta iespējas. Cietais Latvijas lats piesaista "karsto" kapitālu. Par to liecina komercbanku aktīvu straujš pieaugums 1997.gadā, kā arī Latvijas maksājumu bilances prognoze 1997.gadam.

Tiešās investīcijas tikai par 44,5% sedz negatīvo tekošo kontu, bet, ja aplūkojam kapitāla un finansu kontu kopumā, tad rezultāts ir vēl sliktāks – tas tikai par 30,1% nosedz tekošā konta negatīvo saldo [1, 25].

Taču, acīmredzot, ir biznesa aprindas, kuras pilnīgi apmierina lētais imports. Bet, cik ilgi valsts spēs izturēt, nezaudējot savu ekonomisko patstāvību?

Domājams, ka tuvākajā laikā Starptautiskais Valūtas fonds izvirzīs jaunus noteikumus, lai regulētu valdības ekonomisko darbību. Tāpēc it īpaši ir nepieciešams pārskatīt līdzšinējo kredīta politiku un monetāro politiku, izdarīt tajās dažas korekcijas kā LB, tā arī valdībai un Saeimai.

LB stingrāk jākontrolē privātās komercbankas. Šim nolūkam jāsakārto LB revīzijas dienests, jāizstrādā metodiski noteikumi šim

revīzijām, kā arī tās stingri jāreglamentē. No otras puses, privātajām publiskajām komercbankām un tādā virzienā jāveido privāto komercbanku seja ir jāsniedz daudz jūtama un vispusīga palīdzība no LB puses, ja tās ir izpildījušas visus kontroles nosacījumus un nonākušas likviditātes grūtībās sakarā ar negaidītu noguldījumu aizplūšanu.

Likumdevējiem un izpildvarai ir ciešāk jāsadarbojas ar LB, veidojot procentu politiku, bankrotu procesu un privatizāciju, nevis jāpaļaujas uz stihisku procesa norisi.

Ir jāatzīst, ka liberālā ekonomiskā politika tās galējā variantā Latvijā ir cietusi sakāvi un, to apzinoties, kļūdas ir jāanalizē un jākorģē šī politika. Izlemjot saimnieciskus jautājumus, gan Saeimai, gan valdībai, gan LB jāpicaicina lietpratēji un speciālisti, pie tam ne tikai no ārzemnieku vidus, bet arī no vietējo zinātnieku un praktiķu vidus.

Blakus privātām komercbankām, jābūt spēcīgam Valsts komercbanku tīklam.

Budžeta līdzekļiem ir jāglabājas drošībā un tādu var nodrošināt tikai Valsts banka, vienalga vai tā būtu Latvijas Banka vai arī kāda no valsts komercbankām. Šodien LB daļu no budžeta līdzekļiem koncentrē savos kontos. Bet to racionāla izmantošana nonāk pretrunā ar likuma nosacījumiem, tā ka LB nedrīkst piedalīties komercdarbībā.

Tāpēc daudz racionālāk ir šos lētos valsts resursus turēt valsts komercbankā, kur tos var izmantot uz komercpamatiem, vispirms jau atbalstot tās nozares, kas nodrošina investīcijas un preču ražošanu iekšzemē, līdz ar to, sekmējot labvēlīgāku uzņēmējdarbības vidi visiem investoriem. Tas ļauj sekmīgāk risināt arī sociālās problēmas.

Papildus izlaist naudu apgrozībā vienkārši to aizdodot valdībai, pie tam uz augstiem procentiem, budžeta deficīta segšanai tas nav lietderīgi. Tāpat nav lietderīgi šodien veikt nekavējošu lata devalvāciju. Taču, ņemot vērā specifiskos maksāšanas līdzekļu deficīta cēloņus, kā arī iespēju izmantot pozitīvo kredīta anticipācijas efektu, ir iespējams izstrādāt modeli par iespēju vienreizējai valsts

izdevumu segšanai ar speciālu kases zīmju izlaišanu apgrozībā, kas pēc mūsu uzskata, atrisinās vairākas problēmas, neradot krasu naudas inflāciju. Te mēs varam izmantot pirmās Latvijas brīvvalsts pieredzi.

Jāveido arī jauna bankrotējošo banku administrācija. To viennozīmīgi nevar veikt tikai juristi, kā tas notiek šodien, ne arī tikai ar ārzemju auditu palīdzību. Komercbanku likvidēšanai bankrota gadījumā jāuzdod vislabāk kādai valsts struktūrai – Latvijas bankai, Finanšu ministrijai, vai kā tas bija pirmās brīvvalsts laikā Valsts komercbankai un, protams, bez privātkapitāla līdzdalības.

Bez tam mūsu konkrētie apstākļi izsauc nepieciešamību pēc īpaša Latvijas valsts audita pastāvēšanas. Te var izmantot ASV pieredzi.

Valsts audita trūkums izpaudies, piem., "Lata International" lietas, Brocēnu cementa fabrikas kredīta sakarā u.c. gadījumos. Bez valsts audita nevar slēgt nozīmīgus starptautiskos līgumus, izlemt par nozīmīgu objektu privatizāciju, izvērtējot starptautisko kredītu piedāvājumus u.c. gadījumus. Šāds dienests ir dārgs, bet līdzekļi, kādus tas ictaupa, ir daudz lielāki. Galvenā problēma šeit – veidot un audzināt tiešām kompetentus, godīgus un neatkarīgus speciālistus, un tas ir sasniedzams mērķis.

Darbā izteiktie priekšlikumi par kases zīmju emitēšanu uz tādu laiku un tādā apjomā, kā to nosaka desmit darbā pamatotie faktori, par maksāšanas līdzekļu trūkumu ir aprēķināmi vēl īpaši, taču jau tagad var lēst, ka to lielums var būt ap 50 miljoniem latu. Iedzīvotāju papildus piesaistītos līdzekļus var vērtēt uz 60 – 100 miljoniem latu, bet komercbankām noteikto obligāto rezerves normu būtiska samazināšana dotu rezervi 50 miljonu latu. Tādējādi kopumā tuvākajā laikā var papildus mobilizēt iekšējos valsts resursus 160 – 200 miljoni latu apmērā.

LITERATŪRA

1. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. Rīga 1997. g. decembris, 128 lpp.

2. Latvijas Bankas darbība 10 gadu laikā 1922. – 1932. Rīga, 1993, Latvijas Bankas izdevums, 168 lpp.
3. Latvijas kredītbanka. Darbības pārskats par 1935.g., 1936.g., 1937., 1938.g.
4. Latvijas Bankas 1996.g., 1997. g. bilances
5. A. Grūtups, E. Krastiņš. Īpašuma reforma Latvijā. 7.sadaļa. Banku privatizācija, 175. – 186. lpp.
6. D. Muzikante. A. Kreituss paraksta kredītgarantijas. Dienas Bizness, 1996.29.04., 8 lpp.
7. J. Strazdiņš Kāpēc nav jāprivatizē Universālā banka. NC. 1994.gada 30. novembris.

RIETUMU VALSTU BANKU UZRAUDZĪBAS PIEREDZES IZMANTOŠANAS IESPĒJAS LATVIJAS BANKĀ

ANOTĀCIJA. Autors dalās Rietumu valstu banku pieredzē uzraudzības un regulēšanas jautājumos, lai veicinātu Latvijas banku stabilitāti, drošumu un attīstību.

Rakstā apskatīta kredītiestāžu uzraudzības sistēmas pilnveidošana Latvijā un problēmas, ar kurām saskaras Latvijas Banka, veicot uzraudzības un regulēšanas funkcijas. Galvenais banku uzraudzības mērķis ir radīt stabilu valsts finansu sistēmu un pasargāt noguldītājus no iespējamiem naudas zaudējumiem.

Uzmanība tiek vērsta sakārtotai likumdošanai un normatīviem aktiem, kas reglamentē banku darbību.

Bankas ir ekonomikas un valsts finansu sistēmas neatņemama sastāvdaļa un tām ir ļoti svarīga loma jebkuras valsts tautsaimniecībā, veicot fizisko un juridisko personu līdzekļu uzkrāšanu, valsts maksājumu sistēmas nodrošināšanā, un vienlaikus ir lielākais kredītresursu piedāvātājs tirgū.

Visas banku sistēmas centrālais posms ir centrālā banka, kuras viena no galvenajām funkcijām, bez naudas emisijas un monetārās politikas, ir kredītiestāžu uzraudzība. Saskaņā ar likuma "Par Latvijas Banku" 10.pantu Latvijas Banka veic banku un pārējo kredītiestāžu darbības uzraudzību un revīziju. Viens no galvenajiem kredītiestāžu uzraudzības mērķiem ir veicināt banku stabilitāti, drošumu un attīstību. Taču uzraudzības sistēmas pastāvēšana vien nevar nodrošināt pilnīgu kredītiestāžu drošumu. Uzraudzības mērķis

ir savlaicīgi atklāt potenciālos problēmu cēloņus bankās un pārējās kredītiestādēs un iespēju robežās palīdzēt to novēršanā, kā arī negatīvo ekonomisko seku ierobežošanā.

Lai istenotu šo mērķi, tiek noteiktas banku riska darbību ierobežojošas prasības, tajā pašā laikā iespējami maz ietekmējot kredītiestādes vadības komerciālo lēmumu pieņemšanas brīvību. Kopš Latvijas Bankas atjaunošanas 1991.gadā tā ir veidojusi un attīstījusi kredītiestāžu uzraudzības sistēmu Latvijā. Šajā procesā bija nepieciešams ieviest galvenās Eiropas Savienības direktīvas, Starptautiskā valūtas fonda ieteikumus, Starptautiskos grāmatvedības standartus, kā arī ievērot citu valstu kredītiestāžu uzraudzības pieredzi.

Latvijas Republikas centrālajai bankai Latvijas Bankai ir neliela pieredze šajā jomā un tādēļ ir svarīgi pētīt un izmantot labāko Rietumu banku pieredzi. Tāpēc autors gribētu pievērsties ASV banku pieredzei banku uzraudzības jautājumos, kas ir sena, stabila un pārbaudīta. Banku uzraudzība vienmēr ir bijusi tirgus ekonomikas nopietns faktors, kas virza un ietekmē komerciālo banku lomu un, it īpaši valsts centrālās bankas lomu, ikvienas valsts ekonomikas attīstībā. Veicot banku uzraudzību un regulēšanas funkcijas, ir nepieciešams radīt stabilu valsts finansu sistēmu.

Bankas ir ieņēmušas vadošo lomu finansu tirgos, piesaistot noguldījumus, izsniedzot kredītus fiziskām un juridiskām personām un veicot citas finansu operācijas. Lai attīstītu pastāvošo banku uzraudzības un likumdošanas sistēmu, liela loma ir gan bankām pašām, gan banku uzraudzības veicējiem, gan likumdevējiem. Pastāv daudz iemeslu, lai attīstītu banku regulēšanu un uzraudzību, bet ir divi galvenie, kam ir jāpievērš īpaša uzmanība:

1. ikviens no mums ikdienā veic kādus banku norēķinus, un tāpēc ir ļoti svarīgi, lai mums būtu minimāla zināšanu bagāža, kā strādā banku sistēma;
2. ir svarīgi pārliecināties, ka banku normatīvi un uzraudzība kalpo vienam mērķim lai pasargātu iedzīvotāju noguldījumus un lai radītu veselu un konkurētspējīgu banku sistēmu valstī.

Latvijas Bankas uzraudzības darbā vēl arvien ir zināmi trūkumi, tāpēc ir svarīgi izmantot ārvalstu pieredzi banku regulēšanas un uzraudzības jautājumos.

Zinātniskā raksta autors strādā Latvijas Bankas Kredītiestāžu uzraudzības pārvaldē par uzraudzības speciālistu no 1995.gada, līdz ar to ir radusies interese par problēmām, saistītām ar kredītiestāžu uzraudzību, tās cēloņiem un likumsakarībām.

Zinātniskā raksta mērķis ir raksturot ASV banku uzraudzības sistēmu un analizēt kredītiestāžu uzraudzības sistēmu Latvijā, parādot kredītiestāžu uzraudzību sistēmu, kā arī kritiski novērtēt uzraudzības pilnveidošanas jautājumus, izmantojot ASV valstu pieredzi un uz šī pamata censties izvirzīt dažus priekšlikumus, kas sekmētu uzraudzības sistēmas pilnveidošanu Latvijā.

Lai sasniegtu šo mērķi, darba autors ir izvirzījis 3 galvenos uzdevumus, kuri ir jārisina:

1. jāanalizē uzraudzības sistēma ASV;
2. jāraksturo pastāvošā kredītiestāžu uzraudzības sistēma Latvijā;
3. jāpēta kredītiestāžu uzraudzības sistēmas pilnveidošanas jautājumi Latvijā un jādod priekšlikumi šīs sistēmas tālākai attīstībai.

Zinātniskā raksta pētāmais periods ir kopš Latvijas Bankas izveidošanās – 1991.gada, kaut gan par kredītiestāžu uzraudzību tās īstajā izpratnē var runāt kopš 1995.gada – pēc banku krīzes, kad šajā procesā iestājās pagrieziena punkts. Faktiski tie ir pēdējie trīs gadi, kad pamazām sāk nostabilizēties banku sistēma.

Šajā darbā galvenā uzmanība tiek veltīta ASV pieredzei. Darba autors ir piedalījies dažādos “Barents Group L.L.C.” organizētos semināros un darba grupās. Darbā ir izmantoti semināru materiāli, publikācijas, likumdošanas normatīvi un LB nepublicētie materiāli.

ASV finansu sistēmā bankas ir ieņēmušas svarīgu lomu, pieņemot noguldījumus, izsniedzot kredītus un veicot pārējās banku aktivitātes. Lai gan šī kombinācija vairs nav unikāla banku industrijā, bankas joprojām paliek šādu pakalpojumu galvenie veicēji.

Banku tiesības un drošība, kā arī ierobežojumi tika noteikti 1933. un 1935.gadu "Banku Aktos" Nacionālās bankas drīkst būt par pilnvarotām personām tik ilgi, kamēr šīs aktivitātes ir noteicis valsts likums valsts licencētām bankām. Speciālu atļauju var izdot Valūtas Kontrolieris (*The Controller of the Currency*). Nacionālās bankas ASV ir iekļāvušās arī pārējās aktivitātēs, ko paredz pants "gadījuma iespējas" un valsts bankas ir piedāvājušas līdzīgus pakalpojumus, kad tas ir atļauts. Daži piemēri ir apdrošināšana, saistīta ar kredītēšanu, akreditīvi, aizdevumu tirgi un ierobežoti datu apstrādes pakalpojumi. Pēdējos gados daži ASV štati ir pilnvarojuši valsts bankas iekļauties vēl plašākā aktivitāšu rangā, tādās sfērās kā apdrošināšana un nekustamā īpašuma ieguldījumi un attīstība. Daži citi štati ir pieņēmuši tādu likumdošanu, kas atļauj valsts bankām investēt līdz noteiktam to aktīvu procentam. Valsts banku spēja iekļūt dažās no šīm aktivitātēm nav pilnīgi stingra. Piemēram, ja tādās aktivitātes palielina bankas riska darījumu vai paceļ nacionālās politikas pārējos izdevumus, bankas primārais federālais uzraugs varētu censties kontrolēt aktivitātes vai arī federālā likumdošana varētu aizliegt šādas aktivitātes.

Kā to konstatē ASV ekonomists K.Spongs, pēc to lieluma komerciālās bankas ir lielākā depozitāro institūciju grupa ASV, kas kontrolē apmēram 64% no visiem sabiedrības noguldījumiem. Visām bankām, kuras pieņem noguldījumus no iedzīvotājiem, ir jābūt banku hartai pirms tā uzsāk biznesu. Pamatlietums ir pārliecināties, ka institūcijas, kuras pieņem fondus no sabiedrības, ir kvalificētas un pelna sabiedrības uzticību. Pirms operāciju uzsākšanas gandrīz katrai valsts bankai, kā to nosaka valsts likums, ir jāiegūst federālā noguldījumu apdrošināšana. Šīs bankas var arī izvēlēties kļūt par Federālās rezervju sistēmas FRS (*Federal Reserve System*) locekļiem.

Nacionālajām bankām ASV apdrošināšana un piederība ir automātiska reize ar bankas darbības licences izsniegšanu. Ģenerālās pilnvaras, kādas nacionālās bankas var izmantot, ir noteiktas ar 1864.gada "Nacionālās Bankas Aktu".

Vairums likumu ASV garantē plašas pilnvaras pieņemt noguldījumus un aizdot naudu, bet bankas sastopas arī ar dažādiem aizliegumiem (ierobežojumiem), aizdodot naudu, un pamatā šie ierobežojumi rodas piesardzības faktoru dēļ, vairāk ņemot vērā aizņēmēju kategoriju. Bankas drīkst aizdot naudas līdzekļus plašam aizņēmēju skaitam, ieskaitot biznesa koncernus un patērētājus. Pretēji tam, citām depozitoru institūcijām ir noteikti limiti kādiem noteiktiem aizņēmēju veidiem. Galvenie aizdevumu ierobežojumi, ar kuriem saskaras bankas, ir summas lielums, ko bankas var aizdot jebkuram aizņēmējam, bankas vadībai un īpašniekiem jeb organizācijām, saistītām ar banku. Bez tam, kopš aizdevumi ir svarīgs, banku raksturojošs faktors, uzraudzības personālam periodiski jāizvērtē visas lielākās kredītu līnijas un vispārējā kredītēšanas prakse bankā. Tādas revīzijas paralēli bankas iekšējai kredītu politikai tālāk nostabilizēs kredītēšanas veidus, kuri būs bankai piemēroti.

Banku akcijas sabiedrības ir banku īpašuma forma un tā paredz alternatīvu privātām personām tieši iegūt īpašumā bankas akcijas. Tā ir jebkura sabiedrība, korporācija vai biznesa struktūra, kurai pieder kapitāls bankā, vai arī tā kontrolē bankas darbību ar citiem līdzekļiem. Tādā gadījumā privātajiem investoriem pieder akcijas mātes akciju sabiedrībā. Tās ir kļuvušas par noteicošo banku īpašuma formu pēdējo 25 gadu laikā. Līdz 1990.gadam ASV bija darbojušās gandrīz 6 tūkstoši banku akciju sabiedrības, kas kontrolēja bankas, kurās bija noguldīti pāri par 90% no kopējiem noguldījumiem ASV komercbankās. Tās ir bijušas populāras starp visu lielumu banku organizācijām, kuru galvenais labums ir bijis papildu banku iegūšana, izvēršanās atļautajās nebanku aktivitātēs, labāka piekļūšana līdzekļiem un dažādu funkciju apvienošana, lai panāktu efektīvāku rezultātu. Mazākās akciju sabiedrības bieži tiek veidotas, lai apvienotu nodokļu izdevīgumu, no kontroles vai īpašuma apsvērumiem.

Lai raksturotu sīkāk ASV banku sistēmu, turpmākā raksta daļā autors pievērsīs uzmanību ASV likumdošanai un normatīviem aktiem, kas reglamentē banku darbību.

ASV banku sistēma ir samērā konservatīva, to arvien nosaka 1956.gada "Banku akciju sabiedrību akts" (BASA) un tā 1970.gada labojumi, kas nosaka juridisko pamatu, pēc kura darbojas ASV banku akciju sabiedrības. Saskaņā ar 1956.gada Aktu, ASV kongresam bija padomā daži labojumi, kas tika veikti 1970.gadā, un tie bija:

- kontrolēt banku akciju sabiedrību veidošanos un izvēršanos;
- nošķirt banku akciju sabiedrību biznesu banku vadīšanā un kontrolēšanā no pārējā biznesa;
- veicināt banku sacensību un samazināt briesmas, kas rodas, ja ekonomiskā vara koncentrējas ar centralizētas banku kontroles palīdzību;
- pakļaut banku akciju sabiedrības nacionālās bankas kontrolei un regulēšanai.

Lai izpildītu šos lēmumus, 1956.gada "Banku akciju sabiedrību akts" paplašināja ASV Federālās Rezervju sistēmas pilnvaras regulēt un uzraudzīt visas kompānijas, kurām pieder vai kuras kontrolē divas vai vairākas bankas. Banku akciju sabiedrības, kurām pieder viena banka, tika pakļautas uzraudzībai, kad 1970.gadā ASV Kongress pieņēma labojumus. Šie divi likumdošanas akti kopā tad arī definē ASV banku akciju sabiedrības un nosaka vispārējos standartus jaunu akciju sabiedrību veidošanai, papildus banku iegūšanai un izplešanos nebanku aktivitātēs. "Banku akciju sabiedrību akts" definē ikvienu kompāniju, kurai ir kontrole pār banku kā bankas akciju sabiedrību, un šī kompānija ir tiesīga kontrolēt banku, ja tā:

- tieši vai netieši kontrolē, tai pieder vai tai ir tiesības balsot ar vismaz 25% jebkuras kategorijas balsstiesīgo akciju;
- jebkurā veidā kontrolē lielāko daļu bankas direktoru ievēlēšanu;
- ir tiesīga izrādīt kontrolējošu ietekmi pār bankas vadību vai bankas politiku ar citiem līdzekļiem.

Kompānijas, kurām pieder mazāk nekā 5% bankas balsstiesīgo akciju, nav tiesīgas kontrolēt banku. Akts nosaka, ka uzkrājumus pielieto bankām, kurām ir FDIC apdrošināšana un pārējām institūcijām, kuras apkalpo klientu norēķinu rēķinus un izsniedz komerciālos aizdevumus.

Pirms kompānija kļūst par bankas akciju sabiedrību vai iegūst papildu bankas, tai ir jāvēršas pie Federālās Rezervju sistēmas un jāsaņem apstiprinājums šim priekšlikumam, kas ir saskaņā ar štata likumu. Faktori, kurus *FRS* ņem vērā, ir šādi:

- jebkura priekšlikuma konkurējošie faktori;
- finansu un vadības resursi;
- kompānijas nākotnes perspektīvas;
- ērtums un vajadzība, lai kalpotu sabiedrībai.

“Duglasa Labojumi” “Banku akciju sabiedrību aktam” aizliedz akciju sabiedrībai iegūt banku citā štatā, kamēr konkrētā štata likumdošana nedod šādas tiesības. Tā, štata likumi ietekmē akciju sabiedrības izvēršanos gan štata ietvaros, gan pāri tā robežām.

Lai atdalītu banku biznesu no nebanku aktivitātēm, “Banku akciju sabiedrību akts” aizliedz akciju sabiedrībām iegūt īpašumā vai kontrolēt nebanku intereses, izņemot tās, ko paredz ierobežoti apstākļi. Vissvarīgākais izņēmums šim aizliegumam ir tām aktivitātēm, ko nosaka *FRS* Padomes. Lai ieviestu šī akta lēmumu, Padome ir izveidojusi atļauto nebanku aktivitāšu sarakstu un pārbauda pārējās aktivitātes izlases veidā. Piemēri par nebanku aktivitātēm, kuras vada banku akciju sabiedrība, ir apdrošināšanas, kas ir saistītas ar kreditēšanu, hipotekārie banku darījumi, līzinga operācijas, krājaizdevumu asociāciju operācijas, patērētāju finansu kompānijas un industriālās bankas, limitēti vērtspapīru brokeru darījumi un to aktivitātes, datu bāzes pakalpojumi, kuriem ir finansu, banku biznesa vai ekonomiskas dabas raksturs.

Tikko akciju sabiedrība saņem piekrišanu izveidei vai paplašināšanai, tam sekojošām operācijām ir jāpakļaujas noteiktiem “Banku akciju sabiedrību akta” lēmumiem un pārējiem saistošiem banku likumiem. Sevišķi “Banku akciju sabiedrību akts” dod

Federālās Rezervju sistēmas pilnvaras kontrolēt banku akciju sabiedrības un to filiāles un noteikt, vai akta lēmumi tiek ievēroti un vai tiek sekots banku biznesa norādījumiem.

Ar šo pilnvaru *FRS* periodiski inspicē banku akciju sabiedrības, lai noteiktu, vai kompānijas attiecības vai tās praktiskās darbības ar pakļautām bankām varētu būt izdevīgas. Šādas pārbaudes tiek vērstas uz tādiem aspektiem kā mātes organizācijas un filiāļu stāvoklis, starpkompāniju pārskaitījumi un attiecības, akciju sabiedrības parāds un iespējamās prasības pret banku – meitas uzņēmuma peļņu, saskaņā ar pieņemtajiem likumiem un noteikumiem. Pie kam labojumi *BASA* vispār aizliedz banku akciju sabiedrībām prasīt no pakļautās bankas klientiem pirkt papildu pakalpojumus no jebkuras kompānijas filiāles. Pārējie banku likumi tālāk ierobežo naudas pārskaitījumu summu un veidu starp pakļauto banku un kādu citu akciju sabiedrību, kas ir tai pievienota.

Abu regulētāju aģentūru – gan federālo, gan valsts institūciju klātbūtne ir pakļāvusi gandrīz visas bankas vairāk nekā vienas aģentūras uzraudzības pilnvarām. Visas bankas tiek pakļautas tās instances uzraudzībai, kura tām izsniedz licences, vai tā būtu valsts vai federālā banka. Ja tiek iegūta depozitoru apdrošināšana, un tā tas arī gandrīz vienmēr ir, bankai ir saistoši “Federālā noguldījumu apdrošināšanas akta” Federal Deposit Insurance Corporation (*FDIC*) noteiktie statūti, un gadījumā, ja tās nav štata bankas locekles, tās tiek pakļautas tiešai *FDIC* uzraudzībai. Ja štata banka kļūst par *FRS* locekli, tad *FRS* ir tā primārais federālais uzraugs. Arī banku akciju sabiedrību veidošanās pakļauj bankas un banku organizācijas regulēšanas un uzraudzības papildu līmenim. Regulētājās aģentūras ne tikai uzrauga komerciālo banku iekšējās operācijas, bet arī pieņem lēmumus, kas attiecas uz banku skaitu un to lielumu un atļautajām aktivitātēm. *ASV FDIC* apdrošina noguldījumu kontus tajās bankās, kuras pašas ir apdrošinātas *FDIC*, par summu līdz 100'000 *ASV* dolāru uz vienu noguldītāju. Visas nacionālās un valsts bankas, kuras ir *FRS* biedres, tiek apdrošinātas automātiski, un kā to nosaka federālais likums tās noguldītājiem ir jābūt apdrošinātiem *FDIC*.

Latvijas Bankai nākas saskarties ar vairākām problēmām pārejas apstākļos no plānotās uz tirgus ekonomiku:

- likumdošanas nepilnības (kas, it īpaši pārejas periodā, veicina dažādus blēdības elementus un banku bankrotus);
- ārvalstu auditorfirmu nepietiekama atbildība (šeit ļoti svarīga ir Latvijas Bankas kontroles loma)

Lai gan banku galvenais uzdevums ir strādāt, lai gūtu peļņu, un tām ir tiesības brīvi pieņemt lēmumus ikdienas finansu operāciju veikšanā, banku sistēma vienmēr atrodas iedzīvotāju paaugstinātas intereses lokā. Tādēļ banku darbības regulēšanas un uzraudzības galvenais un primārais uzdevums ir pasargāt noguldītāju naudas līdzekļus no iespējamiem zaudējumiem. Ir ļoti svarīgi ieviest un attīstīt noguldījumu apdrošināšanas sistēmu, kaut gan vienalga nevar iztikt bez riska un zaudējumiem. Šie pūliņi attaisnosies un tas nodrošinās banku sektora stabilitāti, līdz ar to vairos iedzīvotāju uzticību bankām, kas savukārt ir viens no valsts stabilas ekonomikas balstiem, radot veselīgu konkurenci un samazinot līdz minimumam blēdības elementus.

Lai banku regulēšanas un uzraudzības process būtu sekmīgs un pilnīgs, liela loma ir nacionālās bankas aktivitātēm, kas mūsu valstī nav bez kļūdām, ņemot vērā nelielo pieredzi, kā arī zināšanu un profesionālu kadru trūkumu. Taču ļoti svarīgs ir fakts, lai valstī būtu sakārtota likumdošana, kas veicinātu gan valsts ekonomikas, gan banku sektora attīstību. Pašlaik ļoti aktuāla ir problēma kā konsolidēt Latvijas Bankas, Ministru Kabineta un Saeimas normatīvos aktus, lai veidotu valstī vienotu likumdošanu. Kā mēs pārlicinājāmies daudzu banku maksātnespējas un bankrota gadījumos, tieši nepilnīgā likumdošana bija viens no vajākajiem posmiem. Ļoti svarīgi ir izveidot datu bāzi par kredītņēmējiem (it īpaši sliktiem kredītņēmējiem), jo pastāv gadījumi, kad viens un tas pats aizņēmējs ir parādā vairākām bankām, un ar vienas bankas izsniegto kredītu dzēš savu parādu citā bankā, kā arī vairākiem kredītiem var būt viens un tas pats nodrošinājums. Lai izskaustu šīs

situācijas, ir nepieciešama vienota datu bāze, tomēr Latvijas Bankas ne īpaši aktīvi iesaistās šajā projektā.

Mūsu valsts centrālajai bankai ir labi piemēri – ASV un citu Rietumu valstu centrālo banku ciešā saistība ar valsts likumdošanu, jo tikai ciešā sadarbībā ar likumdevēju ir iespējams panākt stabilu banku sistēmu un līdz ar to arī veselu un stabilu valsts ekonomiku.

Pārejas process pēc savas būtības rada problēmas un pretrunas ar kādām ne ASV, ne Rietumu valstu ekonomikas nesaskaras. Latvija un tās banku sistēma šajā ziņā nav izņēmums. Tomēr Latvijas banku sistēmas straujā attīstība pēdējos gados ir acīmredzama, kas ļauj izvirzīt šai finansu sistēmas nozarei vēl stingrākus, starptautiskiem standartiem atbilstošus vērtēšanas kritērijus.

Par to liecina arī kopējais kapitāla un rezervju apjoms komercbankās, kas ir pieaudzis par 56%, 1997.gada 31.decembrī sasniedzot 220 milj. latu. Kopējais noguldījumu apjoms ir palielinājies par 16%, sasniedzot 1,100 milj. latu. Šī pozitīvā tendence un Latvijas Bankas noteiktā stingrā prasība par komercbanku pašu kapitālu palielināšanu līdz 2 milj. latu apmērā līdz 1998.gada 1.aprīlim atspoguļo pieaugošo stabilitāti Latvijas banku sektorā. Cita nozīmīga tendence banku sektorā ir saistīta ar strauju kredītu apjomu pieaugumu, ko komercbankas piešķir fiziskām un juridiskām personām. 1997.gadā minētais skaitlis ir pieaudzis par 74%, tajā pašā laikā kopējais aktīvu apjoms banku sektorā ir pieaudzis par 63%, 1997.gada beigās sasniedzot 1,848 milj. latu.

Latvijas Banka kapitāla prasības, salīdzinot ar Eiropas Savienības prasībām, ir ieviesusi lielāko daļu prasību, pat vairāk Latvijā ir stingrākas prasības attiecībā uz pašu kapitāla apjomu 10%, Eiropas Savienībā – 8% un aktīva posteņu svērtās vērtības aprēķins izmantots ar lielāku pietāti (tirgus risks), bet kā cerību autors vēlētos izteikt, ka tuvākā nākotnē arī Latvijas tirgus tiks vairāk stabilizēts un sakārtots, un tādējādi būs iespējams mīkstināt banku kapitāla pietiekamības prasību apmērus.

Latvijas valdība 1997.gadā izstrādāja likumu “Par noziedzīgā ceļā iegūto naudas līdzekļu legalizācijas novēršanu”, kas stāsies

spēkā ar 1998.gada 1.jūniju. Šis likums ir izstrādāts ar mērķi izveidot efektīvu sistēmu, ar kuras palīdzību ziņot kontrolējošām iestādēm par lieliem un aizdomīgiem darījumiem banku sektorā. Arī tas ir ievērojams un svarīgs solis banku darbības tālākā uzraudzībā un regulēšanā.

ASV centrālās bankas noteiktās obligātās rezerves ir 3.5%, Latvijā Latvijas Bankas noteiktā obligāto rezervju norma ir 8%, kas ir samērā augsts procents pašreizējai situācijai, jo banku krīze jau pieder pagātnei un notiek banku stabilizācijas process valstī. Obligāto rezervju noteikto normu varētu samazināt līdz 4-5%, kā tas ir Rietumu valstīs, kā arī varētu noteikt soda naudu ~ 8 vai 9 % robežās.

Autors turpina šo tēmu padziļināti pētīt, kā arī perspektīvā ir paredzēts papildināt zināšanas šajā jomā, piedaloties seminārā ASV Kredītiestāžu uzraudzība un regulēšana ir arī autora izvēlētā maģistra darba tēma.

LITERATŪRA

1. Schadrack C.Frederic, Korobow Leon. The Elements of Banking Supervision// Federal Reserve Bank of New York. New York City, 1993.
2. Spong Keneth. Banking Reguation, its Purposes, Implementation and Effects// Federal Reserve Bank of Kansas City. Kansas City, 1990.
3. "Banku akciju sabiedrību akts", ASV, 1956.
4. "The Role of National Bank Director", USA, Office of the Controller of the Currency Washington, D.C., 1987.
5. "Global Banking", Peter K.Oppenheim, The American Bankers Association, Washington, USA, 1996.
6. "Money, Banking and Monetary Policy", C.D. Campbell, R.G. Campbell, E.G. Dolan, Moscow – Leningrad, 1991.
7. Federal Deposit Insurance Corporation. Manual of Examination Policies.FDIC.
8. LR likums "Par Latvijas Banku"
9. LR likums "Par akciju sabiedrībām".

10. LR "Kreditistāžu likums", 05.10.1995.
11. Latvijas Banka, Latvijas Bankas 1996.gada pārskats. Rīga, 1997.
12. Latvijas Bankas lēmums "Par kreditistādes rezervju prasībām", lēmums Nr.33/4, 17.05.1996.
13. Eiropas Komisija. Asociēto Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu sagatavošana integrācijai Eiropas Savienības iekšējā tirgū. EKK Brisle, 1995.

INNA ŠTEINBUKA
EKONOMIKAS DOKTORE, PROFESORE
IEVA KODOLIŅA
FINANSU MINISTRIJAS NODAĻAS VADĪTĀJAS VIETNIECE

ĒNU EKONOMIKA UN NEIEKASĒTIE NODOKĻI LATVIJĀ

ANOTĀCIJA. Raksta mērķis ir ilustrēt ēnu ekonomikas iemeslus un lielumu dažādās valstīs, kā arī izvērtēt ēnu ekonomikas fiskālo dimensiju Latvijā.

Rakstā tiek apskatīts, ar kādām metodēm var aptuveni noteikt ēnu ekonomikas apmēru valstī, kādi ir ēnu ekonomikas iemesli un kādas ir ar ēnu ekonomiku saistītās problēmas un sekas tautsaimniecībā.

Tā kā raksta autori strādā Finanšu ministrijā, vislielākā uzmanība rakstā ir pievērsta tematam, cik daudz no potenciāli iespējamiem nodokļu ieņēmumiem aiziet garām valsts kasei.

Postsociālistisko valstu pārejas ekonomika pārstāv īpašu kapitālisma veidu, kuru vēl stipri ietekmē iepriekšējā sistēma. Pārejas perioda valstu ekonomika ir mazāk stabila nekā Rietumeiropas valstīs. Viens no nestabilitātes iemesliem ir slēpto darbību pieaugums, kas ir gan veco sociālistiskā perioda tradīciju, gan jaunu “pagrīdes” ekonomikas sfēru radīšanas sekas.

Ēnu ekonomiku veicinošie faktori pārejas perioda valstīs ir

1. ierobežotais budžets un kredītu trūkums radīja nedrošību valsts uzņēmumos; valsts uzņēmumu reitings kritās;
2. privatizācija vēl vairāk samazināja valsts uzņēmumu nozīmi;

3. zemes un nekustamā īpašuma denacionalizācija radīja “nabadzīgo” īpašnieku loku, kuri nespēja veikt investīcijas, sastādīt biznesa plānus un atrast garantijas kredītu saņemšanai;
4. privatizācija un ekonomikas pārstrukturizācija, kā arī sākotnējais sistemātiskais šoks palielināja gan atklāto, gan slēpto bezdarbu. Savukārt valsts resursi nav pietiekoši, lai varētu sniegt pilnvērtīgu sociālo palīdzību visiem bezdarbniekiem, tāpēc daudzi no tiem pārgāja strādāt nelegālajā biznesā.

Ēnu ekonomikas pieaugums postkomunisma valstīs daļēji ietekmēja slēptās ekonomikas pieaugumu arī Rietumeiropas valstīs.

Raksta **mērķis** ir ilustrēt ēnu ekonomikas iemeslus un lielumu dažādās valstīs, kā arī izvērtēt ēnu ekonomikas fiskālo dimensiju Latvijā.

Vispirms vajadzētu definēt, kas tad īsti ir ēnu ekonomika.

Ēnu jeb neoficiālā ekonomika ir plašs jēdziens un tā aptver visas darbības un aktivitātes, kas dod ienākumus, bet dažādu iemeslu dēļ netiek deklarētas un tiek slēptas no aplikšanas ar nodokļiem, kā arī netiek atspoguļotas statistiskajos pārskatos.

Ēnu ekonomika negatīvi ietekmē valsts finanses, darbaspēka tirgu un nodokļu ieņēmumus, līdz ar to tiek bremzēta valsts ekonomiskā attīstība.

Neoficiālās ekonomikas ietekmes rezultātā statistikā uzrādītais nacionālais kopprodukts un iedzīvotāju ienākumi ir zemāki, salīdzinot ar faktisko līmeni. Arī citi nozīmīgi ekonomiskie rādītāji (tirdzniecības apgrozījums, patēriņa, ražošanas apjoms, nodarbinātība u.c.) ēnu ekonomikas ietekmes rezultātā tiek novērtēti neprecīzi (kaut gan no metodoloģiskā viedokļa aprēķini ir pilnīgi korekti).

Statistisko datu neprecizitāte negatīvi ietekmē lēmumu pieņemšanu valdības līmenī.

Ēnu ekonomiku var *iedalīt*:

1. **neuzvertētā saimnieciskā darbība**, kas būtu jāiekļauj valsts nacionālajos kontos, bet uzņēmuma gadu pārskatu kļūdainas vai neprecīzas sastādīšanas dēļ tajos netiek uzrādīta;
2. **izvairīšanās no nodokļu maksāšanas**: nodokļu likumu pārkāpšana, tīši samazinot faktiski iespējamo nodokļu summu vai vispār neuzrādot ienākumus;
3. **nelikumīga darbība**, kas aizliegta ar likumu, piemēram, tirgošanās ar narkotikām, prostitūcija, rekets, naudas viltošana, zādzības u.tml.;
4. **paralēla darbība**: iedzīvotāju aktivitātes, kuri nodarbojas ar preču ražošanu un pakalpojumu sniegšanu, bet nav reģistrēti kā nodarbinātie, un nemaksā nodokļus. Pie tādām darbībām var pieskaitīt, piemēram, dzīvokļu, automobiļu, sadzīves tehnikas remontdarbus, kā arī šūšanas un mājkalpotāju pakalpojumus.

Ēnu ekonomikas apjomu nevar aprēķināt precīzi. Iespējams tikai novērtēt ēnu ekonomikas lielumu, lietojot dažādas makroekonomiskas metodes.

Lai novērtētu ēnu ekonomikas apjomu pārejas ekonomikas valstīs, plaši tiek lietota **elektroenerģijas patēriņa analīze**. Tiek pieņemts, ka elektroenerģijas patēriņš rūpniecībā ir cieši saistīts ar iekšzemes kopprodukta dinamiku, jo rūpniecības īpatsvars kopproduktā ir relatīvi liels. Salīdzinot elektroenerģijas patēriņu pieauguma tempus ar iekšzemes kopprodukta pieauguma tempiem, var spriest par ēnu ekonomikas apjomu valstī. Analizējot elektrības patēriņu laikā no 1989.gada līdz 1994.gadam, tika aprēķināts, ka Centrālās un Austrumu Eiropas valstīs ēnu ekonomikas īpatsvars iekšzemes kopproduktā pieauga no 18% līdz 22%, bet NVS valstīs no 12% līdz 37% [7,7. lpp.].

Skaidrās naudas daudzumu apgrozībā arī var lietot kā vienu no ekonomiskās aktivitātes indikatoriem. Ēnu ekonomikā darījumus veic, galvenokārt, skaidrā naudā. Ja salīdzina reālo skaidrās naudas

pieāvājumu un iekšzemes kopprodukta (IKP) pieauguma tempus pēc oficiālajiem statistikas datiem, radās aptuvenais priekšstats par ģnu ekonomikas lielumu. Jāņem vērā, ka šis vērtējums ir neprecīzs, jo skaidrā nauda neatspoguļo maksājumus ārzemju valūtā un bartera darījumus.

Bilances metodi lieto, salīdzinot valstī saražoto un ievesto produkcijas daudzumu ar valstī patērēto un no valsts izvesto produkcijas daudzumu. Statistisko starpību daļēji varētu interpretēt kā kontrabandas ceļā ievestās produkcijas daudzumu.

Ar **spoguļstatistikas analīzes metodes** palīdzību, salīdzinot Latvijas statistikā uzrādītās preču plūsmas (eksportu un importu) ar partnervalstu datiem, var aptuveni novērtēt kontrabandas preču dinamiku.

Ģnu ekonomika dažādās pasaules valstīs. Ģnu ekonomika lielākā vai mazākā mērā eksistē visās pasaules valstīs. Pēc atsevišķu publikāciju datiem, valstīs ar attīstītu tirgus ekonomiku ģnu ekonomikas īpatsvars vidēji nepārsniedz 4–15% no oficiāli publicētā IKP. Pārejas perioda valstīs, kurās nodokļu administrēšana vēl nav pietiekami noregulēta, ģnu ekonomikas īpatsvars ir 20–40% [2,1.lpp.]

1.tabula

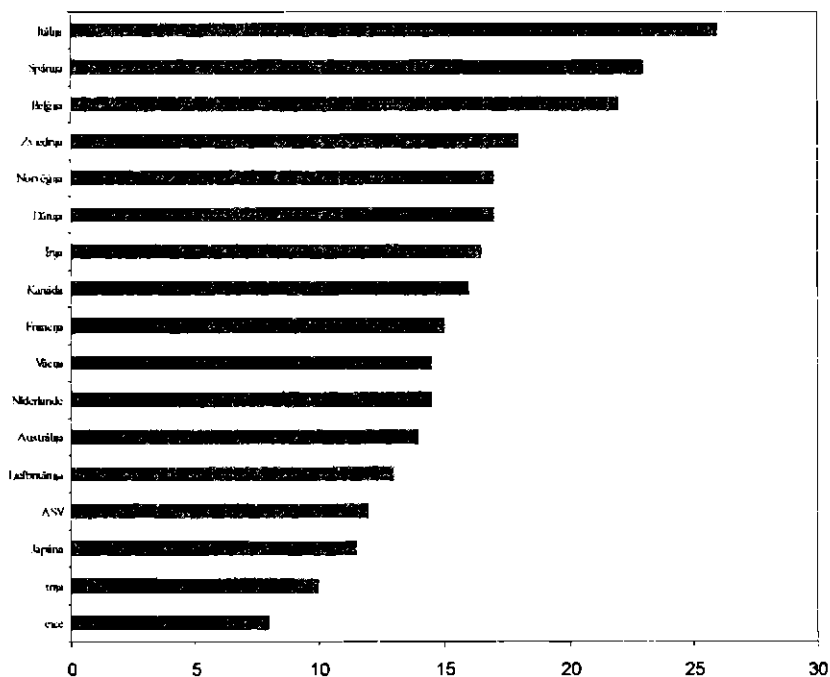
Ģnu ekonomikas apjoms dažādās valstīs 1995.gadā

Valsts	% no IKP	Valsts	% no IKP
Polija	35	Portugāle	16
Ģehija	34	Somija	11
Ungārija	33	Vācija	11
Īrija	21	Anglija	10
Spānija	21	Francija	6
Griekija	20	Norvēģija	5
Itālija	16	Šveice	3

Avots: Starptautiskā valūtas fonda materiāli

Austrijas Lincas universitātes profesors Fridrihs Šneiders mēģināja novērtēt ēnu ekonomikas apjomu 17 attīstītās valstīs, analizējot skaidrās naudas daudzumu apgrozībā [3]. F.Šneidera pētījuma pamatā ir secinājums, ka ēnu ekonomikas darījumi pamatā tiek veikti skaidrā naudā. Tas nozīmē, ka, jo vairāk nelegālu darījumu tiek veikti valstī, jo lielāks pieprasījums pēc skaidrās naudas un, respektīvi, arī skaidrās naudas piedāvājums. Analizējot šo informāciju un ņemot vērā arī citus faktoros, F.Šneiders aprēķināja, ka Vācijā un Francijā ēnu ekonomika veido 1/7 no IKP, Beļģijā, Itālijā un Spānijā – vairāk nekā 1/5 no IKP, bet Itālijā – 26% no IKP

Ēnu ekonomikas apjoms 17 dažādās valstīs 1994.gadā (F.Šneidera pētījums [3,76. lpp.]):

Aprēķināts, ka Ukrainā 1994.gadā ēnu ekonomika veidoja apmēram 50% no IKP, bet Krievijā ēnu ekonomikas apmērs varētu būt pat lielāks, gandrīz kā oficiālās ekonomikas apmērs [8,19.lpp.]

Ēnu ekonomikas iemesli. Lai cīnītos ar ēnu ekonomiku, jāizprot iemesli, kuru dēļ daļa no uzņēmējiem dod priekšroku nelegālai darbībai.

Ēnu ekonomika parasti attīstās valstīs, kur pastāv korupcija, ekonomiskā liberalizācija nav efektīva, tiek pieņemti sarežģīti likumi, noteiktas augstas nodokļu likmes, tas viss kopumā rada nelabvēlīgu vidi uzņēmējdarbības attīstībai. Tātad viens no ēnu ekonomikas iemesliem ir augstas nodokļu likmes. Daudzās Eiropas valstīs augstā nodokļa sloga dēļ ir liela atšķirība starp to, cik firmai izmaksā oficiāli pieņemt darbā darbinieku, un to, cik tas pats darbinieks izmaksātu, ja darbs tiktu veikts mājas apstākļos, nemaksājot par darbinieku nodokļus. Piemēram, Vācijā darbinieks firmai izmaksā 2,3 reizes vairāk nekā, ja tas pats darbs tiek veikts mājās, bet Itālijā un Francijā pat 3 reizes vairāk. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc darba devēji nelegāli pieņem darbā darbiniekus.

Arī sarežģīta nodokļu sistēma ir ēnu ekonomikas attīstības iemesls. Piemēram, Spānijā, kur ēnu ekonomikas īpatsvars ir 21–23%, 1996.gadā pastāvēja 18 dažādi ienākuma nodokļi (1997.gadā to skaits samazināts uz 10). Ukrainas mazo uzņēmumu īpašnieki ir piedzīvojuši 150 dažādas izmaiņas pievienotās vērtības nodokļa likmēs, bet uzņēmumu direktori Ukrainā 36% no sava laika izšķiež nodokļu lietu kārtošanai. Tāpēc nav brīnums, ka no visām postkomunistiskajām valstīm Ukrainā ir viszemākais jauno uzņēmumu veidošanās temps [8,19.lpp.]

Iespējams, ka noteicošais iemesls, kāpēc ēnu ekonomikas apjoms Rietumvalstīs pieaug, ir pārmērīga darbaspēka un preču un pakalpojumu tirgus regulēšana. Piemēram, Vācijā veikaliem ir aizliegts strādāt svētdienās, tādēļ tūkstosiem iedzīvotāju svētdienās dodas uz tirdziņiem, kuros lielākā daļa preču tiek pārdotas par zemākām cenām, nemaksājot nodokļus. Savukārt ASV birokrātiskās prasības attiecībā uz oficiālu auklītes pieņemšanu darbā ir tik

augstas, ka daudzas ģimenes ir spiestas apiet formalitātes, lai izvairītos no laikietilpīga procesa.

Pārejas perioda valstīs, lai izvairītos no nodokļu maksāšanas, kā arī mainīgās likumdošanas, daudzi uzņēmēji sāk strādāt "pagrīdē", kur var nelegāli algot darbiniekus, maksājot tiem darba algu daudz mazāku, nekā to prasa valsts likumdošana, pie tam nemaksājot nodokļus un nenodrošinot tiem nekādas sociālās garantijas (atvaļinājumus, maternitātes un slimību pabalstus u.c.). Bezdarba gadījumā, kas piemeklē lielāko daļu pārejas perioda valstu, darba meklētājiem neatliek nekas cits kā piekrist strādāt šādos apstākļos.

Ēnu ekonomikas radītās problēmas un sekas. Valstīs ar augstu ēnu ekonomikas līmeni pēc oficiāliem statistikas datiem iekšzemes kopprodukts samazinās, kaut gan patiesībā tā patiesais apjoms vienkārši netiek konstatēts. Pagrīdes ekonomika bremzē valsts ekonomisko attīstību, jo uzņēmēji orientējas tikai uz ātrāku peļņas gūšanu, neveicot ilgtermiņa ieguldījumus. Bez tam tiek samazināti valsts ieņēmumi un traucēta brīva uzņēmumu savstarpējā konkurence, jo uzņēmumi, kas preces valstī ievad kontrabandas ceļā, nemaksājot nodokļus, tās var pārdot par zemākām cenām nekā uzņēmumi, kas godīgi maksā nodokļus.

Ēnu ekonomikas darījumi neapšaubāmi samazina valsts ienākumus. Ēnu ekonomikā darba devēji darbiniekus darbā pieņem nelegāli, maksājot tiem skaidrā naudā un līdz ar to izvairoties no nodokļu maksāšanas. Vēl jo vairāk, daudzi ēnu ekonomikā nodarbinātie ne tikai izvairās no nodokļu maksāšanas, bet papildina savus ienākumus ar bezdarbnieka pabalstiem. Tas saasina valsts fiskālās problēmas.

Līdz ar ēnu ekonomikas attīstību neizbēgami rodas vēl viena tirgus ekonomikas attīstību bremzējoša problēma – korupcija, kas vēl piedevām grauj visas valsts reputāciju.

Pateicoties informācijas tehnoloģijām un globalizācijai, mūsdienās uzņēmumiem kļūst arvien vieglāk darboties ēnu ekonomikas ietvaros. Ar informācijas tehnoloģiju palīdzību

darījumus var veikt INTERNETĀ un tos ir grūti izsekot. Savukārt globalizācija apgrūtina nodokļu iekasēšanu, jo daudzi cilvēki saņem ieņēmumus no ārzemju darba vietām vai ieguldījumiem, un nodokļu sistēmu atšķirību dēļ to ir grūti pārbaudīt.

Protams, ēnu ekonomika kopumā ir negatīva parādība. Tomēr ēnu ekonomika savā veidā dod iespēju iekustināt "iestrēgušu" oficiālo ekonomiku. Piemēram, Vācijā līdz brīdim, kad dažādu darbu veikšanai darbā sāka pieņemt nelegālos imigrantus, valdība uzskats, ka darbinieks var darīt tikai savas profesijas darbus (t.i., galdniekam nav jānes cementa maisi, elektriķim nav jāpalīdz santehniķim utt.). Tomēr modernajā celtniecībā ir svarīgi, lai darbinieki strādātu saskaņoti, veicot daudzveidīgus darbus. Tādējādi nelegālie imigranti, kas pildīja dažādus darbus atkarībā no apstākļiem, izkonkurējot vietējos darbiniekus, veicināja šo novecojušo uzskatu mainīšanu.

Ēnu ekonomika Latvijā: fiskālā dimensija. Latvijas Republikas *Centrālā Statistikas pārvalde* sadarbībā ar Lietuvas un Igaunija kolēģiem, Eiropas Savienības Statistikas pārvaldi (Eurostat) un ANO Eiropas ekonomiskās komisijas speciālistiem 1995.gadā uzsāka ēnu ekonomikas izpēti pirmo posmu. Pētījumu rezultāti liecina, kā ēnu ekonomikas īpatsvars iekšzemes kopproduktā 1995.gadā Latvijā bija apmēram 14%. Tomēr šis pētījums tika veikts, pamatojoties uz darbaspēka apsekojumiem, tāpēc var teikt, ka šeit var būt runa tikai par ēnu ekonomikas vienu daļu, proti, neuztverto un paralēlo darbību.

Pēc Finanšu ministrijas ekspertu novērtējuma, ēnu ekonomikas sektors 1991.gadā un 1992.gadā varētu būt ap 30% no IKP, 1994.gadā – 35%, bet 1995.gadā, galvenokārt, banku krīzes rezultātā jau 37% no IKP. 1996.-1997.gadā, ekonomiskajai situācijai uzlabojoties, ēnu ekonomikas apjoms pakāpeniski varēja samazināties līdz 31-32% no IKP*

---

*Novērtējums tika veikts, izmantojot ekonomiskās aktivitātes indeksu, kurš tiek aprēķināts, ņemot vērā noteiktus ekonomiskos rādītājus, tani skaitā arī skaidrās

Šajā rakstā izskatīsim tikai vienu no ēnu ekonomikas dimensijām: fiskālo dimensiju vai neiekasēto nodokļu novērtējumu Latvijā.

1. Neiekasētais sociālais nodoklis un iedzīvotāju ienākuma nodoklis.

Neiekasētā sociālā un iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķini tika balstīti uz pieņēmumiem, ka:

- budžeta iestāžu darbinieki godīgi maksā sociālo un iedzīvotāju ienākuma nodokli, jo izvairīties no šo nodokļu maksājumiem šajās iestādēs ir gandrīz neiespējami;
- teorētiski aprēķināto budžeta iestāžu darbinieku sociālā un iedzīvotāju ienākuma nodokļu īpatsvaru darba samaksas fondā var attiecināt uz tautsaimniecību kopumā (starpība starp šādā veidā aprēķinātajiem potenciālajiem nodokļu ieņēmumiem un faktiskajiem ieņēmumiem ir neiekasētie nodokļi).

Tika aprēķināts, ka neiekasētais sociālais nodoklis attiecībā pret potenciāli iespējamiem šī nodokļa ieņēmumiem 1994.–1996.gadā samazinājās no 31% līdz 28%. Arī pēc Pasaules bankas un Labklājības ministrijas novērtējuma 1996.gadā neiekasētā sociālā nodokļa īpatsvars varētu būt aptuveni 28%. Pēc 1997.gada pirmās puses datiem var spriest, ka neiekasētā sociālā nodokļa attiecība ir saglabājusies 1996.gada līmenī. Šis secinājums principiāli neatšķiras no Pasaules bankas un Labklājības ministrijas novērtējuma.

Neiekasētā iedzīvotāju ienākuma nodokļa attiecība pret potenciāli iespējamiem šī nodokļa ieņēmumiem 1994. 1996.gadā ir zemāka nekā neiekasētā sociālā nodokļa attiecība. 1994. un 1995.gadā neiekasētā iedzīvotāju ienākuma nodokļa attiecība, tāpat kā sociālajam nodoklim, samazinājās no 25% līdz 24%. Mazliet cita situācija izveidojās 1996.gadā kad neiekasētā iedzīvotāju ienākuma

---

naudas daudzumu apgrozībā (skat. Finanšu ministrijas ikmēneša izdevumu "Valsts budžeta apskats").

nodokļa īpatsvars nevis samazinājās kā sociālā nodokļa gadījumā, bet gan pieauga. To varētu izskaidrot ar to, ka 1996.gadā iedzīvotāji arvien vairāk sāktu apzināties, ka ir vērts maksāt sociālo nodokli, lai nodrošinātu pensijas vecumdienām, bet vēl aizvien censtos izvairīties no iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksājumiem. Bremzējošs faktors iedzīvotāju ienākumu nodokļa iekasēšanā ir tas, ka sociālais un iedzīvotāju ienākuma nodoklis tiek administrēts dažādās institūcijās*, kā arī samērā nelielais ar nodokli neapliekamais minimums. 1997.gadā neiekasētais iedzīvotāju ienākuma nodoklis turpināja pieaugt (aptuveni par 4 procenta punktiem, kas liecina, ka ar iedzīvotāju ienākuma nodokli neapliekamā minimuma, kā arī neapliekamā minimuma par apgādībā esošām personām samazināšana 1997.gadā nedeva gaidīto fiskālo efektu un joprojām liela daļa no iedzīvotāju ienākumiem tiek slēpta no nodokļu administrācijas.

2. Neiekasētais akcīzes nodoklis.

Neiekasētā akcīzes nodokļa dinamika ir atšķirīga no sociālā un iedzīvotāju ienākuma nodokļiem. Ja 1994.gadā neiekasētā akcīzes nodokļa īpatsvars bija gandrīz 50% no potenciāli iespējamiem šī nodokļa ieņēmumiem, tad 1995.gadā muitas kontroles punktu darba uzlabošanas rezultātā, kas tika realizēts, sadarbojoties ar angļu kontrabandas apkarošanas grupu *Crown Agents*, šis īpatsvars strauji samazinājās (gandrīz uz pusi). Arī 1996.gadā neiekasētā akcīzes nodokļa īpatsvars turpināja diezgan strauji samazināties un sasniedza vidēji 17% (atkarībā no preču grupas).

Kā liecina aprēķini, 1994.gadā kontrabandas ceļā visvairāk tika ievesta degviela (arī 1994.gada Latvijas preses izdevumos daudzas publikācijas par degvielas kontrabandas skandāliem).

Savukārt par 1995.gadu varētu teikt, ka vissliktākā bija alkoholisko dzērienu un tabakas izstrādājumu administrēšana, kad neiekasētā akcīzes nodokļa īpatsvars bija lielāks par 50% no potenciāli iespējamiem nodokļa ieņēmumiem par alkoholiskajiem

---

*1998.gadā sociālā nodokļa administrēšanu no Sociālās apdrošināšanas fonda pārņēma Valsts ieņēmumu dienests, kas administrē arī iedzīvotāju ienākuma nodokli

dzērieniem un tabakas izstrādājumiem. 1996.gadā, uzlabojot alkoholisko dzērienu marķējumu, neiekasētā akcīzes nodokļa par alkoholiskajiem dzērieniem attiecība pret potenciāli iespējamām šī nodokļa ieņēmumiem samazinājās.

Lai gan par 1996. un 1997. gadu trūkst neiekasētā akcīzes nodokļa par tabakas izstrādājumiem aprēķiniem nepieciešamo datu (Valsts Statistikas komiteja no 1996. gada vairs nepublicē datus par tabakas izstrādājumu patēriņu), tomēr pēc tabakas akcīzes nodokļa ieņēmumu faktiskās izpildes (1996.gadā, salīdzinot ar 1995.gadu, pieaugums bija 294,7%, bet 1997. gadā salīdzinot ar 1996. gadu, par 43,2%) un, ņemot vērā, ka 1996. gadā akcīzes nodokļa likmes tabakai netiks būtiski paaugstinātas, var spriest, ka akcīzes nodokļa par tabakas izstrādājumiem administrēšana ir uzlabojusies.

3. Spoguļstatistikas analīzes metode.

Latvijā robežas, muita un muitas statistika ir izveidotas pavisam nesen. Līdz ar to 1992.-1994.gadā muitas statistika vēl nebija sakārtota. Sākot ar 1995.gadu, situācija uz valsts robežas pamazām uzlabojās, tomēr vēl joprojām Latvijas muitas statistika par preču plūsmām pāri Latvijas robežām ir neprecīza. Tāpēc ir svarīgi iegūt objektīvu informāciju par ārējās tirdzniecības apjomiem ar partnervalstīm.

Pastāv atšķirība starp Latvijas un dažādu valstu deklarētajiem ārējās tirdzniecības datiem. Ja partnervalsts statistika uzrāda, ka uz Latviju ir izvests noteikts produkcijas daudzums, bet Latvijas muitas statistikā no attiecīgās valsts saņemtais produkcijas daudzums ir krietni vien mazāks, tad var secināt, ka daļa* šo preču Latvijā tiek ievestas kontrabandas ceļā un par tām netiek maksāts ne pievienotās vērtības, ne muitas, ne akcīzes nodoklis.

Kā rāda aprēķini, tipiskās kontrabandas preces ir naftas produkti, alkoholiskie dzērieni un tabakas izstrādājumi, ko var izskaidrot ar to, ka par šīm precēm vēl papildus pievienotās vērtības un muitas nodoklim jāmaksā akcīzes nodoklis.

---

*Daļēji datu atšķirība ir izskaidrojama kā reeksports (reimports) un uzskaites metodoloģijas nesakritība.

Lai novērtētu kontrabandas preču apjomu, izlases veidā tika atlasītas 9 valstis - Polija, Vācija, Somija, Francija, Zviedrija, Dānija, Nīderlande, Lielbritānija un ASV ar samērā uzticamu muitas statistiku (statistikas kvalitāte varētu būt zemāka Čehijā un Polijā).

No izlasē izvēlētajām 9 valstīm naftas produktu kontrabanda vislielākā bija 1994.gadā. 1995.gadā naftas produktu kontrabanda samazinājās, bet 1996.gadā nedaudz pieauga.

Alkoholisko dzērienu kontrabandas apjoms vislielākais bija 1995.gadā. 1996.gadā, spriežot pēc datiem, ko sniedza 6 no izlasē atlasītajām 9 valstīm, alkoholisko dzērienu kontrabanda nedaudz samazinās.

2.tabula

Alkoholisko dzērienu ārējā tirdzniecība 1996.gadā, tūkst.Ls

Valsts	Starpība starp partnervalstu uzrādīto eksportu uz Latviju un Latvijas uzrādīto importu no attiecīgās partnervalsts
Polija	275
Čehija	19
Zviedrija	1890
Dānija	1040
Lielbritānija	3518
ASV	11541

Tabakas izstrādājumu kontrabandas apjoms 1994. 1996.gadā katru gadu nedaudz samazinās

Jāņem vērā, ka secinājumi par kontrabandas preču apjomiem Latvijā ir nosacīti un aptuveni, jo pētāmo vienību skaits (9 valstis) izlasē nav pietiekams. Tomēr, ja ņem to vērā, ka bilances metodes rezultātā iegūtie vērtējumi galvenokārt sakrīt ar spoguļstatistikas analīzi, var diezgan pamatoti novērtēt atsevišķu preču kontrabandas dinamiku.

Attiecībā uz neiekasēto nodokļu aprēķiniem sakarā ar izvairīšanos no nodokļu maksāšanas, var secināt, ka Latvijā 1996.gadā, salīdzinot ar 1994.-1995.gadu, uzlabojās akcīzes nodokļa

administrēšana. Pamazām tiek sakārtota arī situācija valsts muitas kontroles punktos, kas veicina akcīzes, pievienotās vērtības un muitas nodokļa labāku iekasēšanu. Aprēķini par neiekasēto sociālo nodokli rāda, ka 1997.gadā neiekasētā nodokļa īpatsvars potenciāli iespējamajos nodokļu ieņēmumos palika aptuveni 1996.gada līmenī. Savukārt neiekasētā iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķini liecina, ka šī neiekasētā nodokļa īpatsvars 1997.gadā nedaudz pieauga, tāpēc nodokļu administrācijai būtu jāpievērš lielāka uzmanība šī nodokļa iekasēšanas stingrākai kontrolei.

LITERATŪRA

1. Latvijas Statistikas ikmēneša biļeteni.- R.:Latvijas Republikas Statistikas komiteja, 1994.-1997.
2. Ziņojums par neiekasētiem nodokļiem. R.:Latvijas Republikas Finanšu ministrija, 1996.
3. Light on the Shadows// *The Economist*. – 1997. – May 3.
4. Nāk nodokļu iekasētājs. Nodokļu sistēmas un postkomunistiskās pārejas posms. Vispārējs pārskats. Grupas *The Project Syndicate* speciāls ziņojums//*Diena*. 1997.– 12.novembris.
5. Not Observed Economy// Second Workshop on Implementation of ESA/SNA in Transition Economies.
6. Notes from the Underground: The Growth and Cost of Unofficial Economies// Liberalization, Stabilization and Growth.
7. The Underground Economy: The Case of Pakistan// International Monetary Fund Working Paper. – 1996. – p.20
8. Thießen U. The Informal Economy in Eastern Europe: The Example of Ukraine. – 1996. – p.19 – 24.
9. Raagmaa G. Hidden Economy in Estonia. – 1996.
10. Finanšu ministrijas npublicētīe materiāli.

EIROPAS VIENOTĀS VALŪTAS IEVIEŠANAS PAMATNOSACĪJUMI, POSMI UN PROBLĒMAS

ANOTĀCIJA. Autors aplūko jautājumus, kas saistīti ar Eiropas vienotās valūtas ieviešanu. Rakstā uzmanība tiek veltīta Eiropas vienotās valūtas ieviešanas pamatnosacījumiem, atsevišķi iztirzājot gan politiska, gan ekonomiska rakstura nosacījumus, kā arī tiek apskatīti posmi, kas atklāj Eiropas vienotās valūtas ieviešanas procedūru un kārtību. Raksta nobeigumā autors pēta Eiropas vienotās valūtas ieviešanas problēmas un Eiropas Savienības un Latvijas ekonomisko kopsakarību veidošanos monetārās politikas jomā.

“Eiro” kā Eiropas Savienības (ES) vienoto valūtu ar likumu noteica ES Ministru Padomes sesija, kas notika 1996.gada decembrī Dublinā. Šāda lēmuma mērķis – papildinot ES vienoto iekšējo tirgu un muitas savienību ar valūtas savienību, sekmēt ES dalībvalstu vienotas naudas politikas izveidošanu.

Kādi ir Eiropas vienotās valūtas (EVV) ieviešanas pamatnosacījumi? Autors, apkopojot ekonomiskajā literatūrā izpētītos EVV ieviešanas pamatnosacījumus, uzskata par nepieciešamu atsevišķi nodalīt un attiecīgi aplūkot politiskos pamatnosacījumus un ekonomiskos pamatnosacījumus. Politiskie pamatnosacījumi paredz, ka:

- ES ir nepieciešama valūta, kas palīdzētu tās politisko īpatsvaru pasaulē noteikt atbilstoši ekonomiskajam potenciālam;
- ES ir vajadzīga valūta, kas būtu līdzvērtīga ASV dolāram un Japānas jēnai;
- ES ir nepieciešama valūta, kas aktivizētu atšķirīgu tautsaimniecības attīstības līmeņu izlīdzināšanos starp ES dalībvalstīm. Politiskie pamatnosacījumi ir pakļauti EVV ieviešanas ekonomiskajiem pamatnosacījumiem un ir atkarīgi no pēdējo pilnvērtīgas realizēšanas. Ekonomiskie pamatnosacījumi norāda, ka:
  - ES ietvaros šobrīd jau ir izveidots un funkcionē vienots preču un pakalpojumu tirgus, kapitāla tirgus un darbaspēka tirgus;
  - tiek formēta vienota ES dalībvalstu budžeta disciplīna un naudas politika;
  - neskatoties uz iepriekšminētiem pamatnosacījumiem, ES ietvaros esošajām valstīm saglabājas atšķirīga kredīta organizācija, norēķinu organizācija un nacionālo valūtu kursu noteikšanas politika;
  - ES ietvaros saglabājas cenu politikas, nodokļu politikas un nacionālo valūtu politikas noteikšanas atšķirīgi pamatprincipi. Līdz ar to autors uzskata, ka EVV ieviešanas politisko un ekonomisko pamatnosacījumu kvintesence izvirza tēzi, ka ES tirgu nevar uzskatīt par pilnvērtīgu, vienotu un pilnasinīgi funkcionētspējīgu līdz tam brīdim, kamēr tas balstās uz dažādām un atšķirīgām atsevišķu valstu naudas sistēmām.

Lai izveidotu vienotu naudas sistēmu, ES ir noteikusi šādus EVV ieviešanas posmus:

- sagatavošanas posmu līdz 1996.gada 1.janvārim;

- organizatorisko posmu līdz 1998.gada 31.decembrim;
- nobeiguma posmu līdz 2002.gada jūlijam.

Pirmajā – EVV sagatavošanas posmā, kas šobrīd ir realizēts, ES dalībvalstis atcēla maksājumu un kapitālu kustības savstarpējos ierobežojumus. Taču pats svarīgākais ir tas, ka ES noteica sekojošus kritērijus, pēc kuriem uzņems valstis Eiropas vienotās monetārās sistēmas (EVMS) pamatsastāvā:

- valsts budžeta deficīts nedrīkst pārsniegt 3% no iekšzemes kopprodukta;
- valsts parāds nedrīkst būt lielāks par 60% no bruto iekšzemes kopprodukta;
- gada inflācija nedrīkst būt augstāka par plus 1,5% punktiem, salīdzinājumā ar vidējo inflācijas līmeni trijās ES valstīs ar visstabilāko cenu līmeni (pēc aprēķiniem – 1996.gadā apmēram 3 – 3,3%);
- vidējā nominālā ilgtermiņa procenta likme nedrīkst būt lielāka par plus 2% punktiem, salīdzinājumā ar šo likmju vidējo līmeni trijās ES valstīs ar visstabilāko cenu līmeni (pēc aprēķiniem – 1996.gadā apmēram 9%);
- jāievēro noteiktās pieļaujamās svārstības ES valūtu maiņas kursu stabilizācijas mehānismā.

Otrajā EVV ieviešanas organizatoriskā posma mērķis ir pabeigt to valstu, kas veidos EVMS pamatsastāvu, finanšu stabilizāciju un veikt monetārās sistēmas tiesiskās un institucionālās bāzes formēšanu. Paredzēts, ka EVMS pamatsastāvā iekļaus tikai tās ES valstis, kas līdz 1998.gada 1.decembrim būs sasniegušas iepriekšminētos kritērijus. Sakarā ar to, ka atsevišķas ES dalībvalstis nespēj sasniegt pamatsastāvam noteiktos finanšu stabilitātes kritērijus, ES Ministru Padomes sesija ieviesa “iepriekšēja brīdinājuma sistēmu” un izstrādāja “piesardzības noteikumus”, kas attiecīgos gadījumos paredz un piemēro konkrētas sankcijas. Piemēram, ES dalībvalstu pienākums ir katra gada martā ES Komisijai iesniegt savus budžeta projektus nākamajam finanšu gadam. ES Finanšu ministru padome iepazīstas ar katras valsts

budžeta projektiem, izdara slēdzienu un izvirza konkrētas rekomendācijas, kas ir obligāti izpildāmas. Ja septembrī, rīkojot pārbaudes, konstatē, ka rekomendācijas netiek pildītas, tad decembrī tām ES dalībvalstīm, kas pieļāvušas pārkāpumus, piemēro sankcijas. ES Komisijas sankcijas ir spēkā līdz nākamā gada aprīlim, kad to piemērošanu – atkarībā no reālās situācijas – pārtrauc vai pagarina. Galvenokārt sankciju piemērošana ir saistīta ar noteiktā 3% budžeta deficīta limita neievērošanu – kā rezultātā valsts, kas to nav ievērojusi, pārskaita piespiedu kārtā ES Komisijai bezprocentu depozītu 0,2% no iekšzemes kopprodukta plus 0,1% par katru procenta punktu, kas pārsniedz budžeta deficīta 3%, bet ne vairāk par 0,5 0,6% no iekšzemes kopprodukta. Pārmērīga budžeta deficīta gadījumā, ja tas saglabājas vairāk nekā 2 gadus, ES Komisija depozītu ietur kā soda naudu.

Trešais – EVV ieviešanas nobeiguma posms ietver trīs apakšposmus: “A”, “B” un “C” “A” apakšposmā paredzēts:

- noskaidrot un nosaukt tās valstis, kurām dota priekšroka veidot EVMS pamatsastāvu;
- noskaidrot un fiksēt pamatsastāva valstu valūtu kursu attiecībā pret “Eiro”;
- izstrādāt uzņēmumu saimnieciskās darbības uzskaites pamatnoteikumus un finansu atskaišu standartus;
- uzsākt Eiropas Centrālās bankas darbu. “B” apakšposmā iepilnots:
  - EVMS pamatsastāva visus aktīvus, pasīvus un to saimnieciskos subjektus rēķinus, kontraktus, vērtspapīrus un tml. pārrēķināt atbilstoši jaunajam valūtas ekvivalentam;
  - veikt visu finansu instrumentu cenu divkāršu marķēšanu;
  - sekmēt arī bezskaidrā naudas apgrozījuma pāreju uz “Eiro”;
  - drukāt “Eiro” banknotes un kalt “Eiro” monētas. Savukārt “C” apakšposmā ES paredz nodrošināt to, lai: pirmkārt, visi saimniecisko darījumu un

norēķinu veidi tiktu izteikti jaunajā valūtā; otrkārt, veiktu visu ES dalībvalstu nacionālo naudas zīmju izņemšanu no apgrozības un apmaiņu pret jaunajām "Eiro" naudas zīmēm; treškārt, panāktu, ka EVV no ieceres kļūtu par reālu faktu.

Kā ES dalībvalstis ievēro kritērijus, kas tām dod tiesības iekļūt EVMS pamatsastāvā? Lai atbildētu uz izvirzīto jautājumu, vispirms aplūkosim 1.tabulu.

1.tabula

Rādītāju, kas dod tiesības iekļūt EVMS pamatsastāvā līdz 1999.gada 1.janvārim, ievērošana [5]

Valsts	Valsts budžeta deficīts (% pret iekšzemes kopproduktu)			Valsts parāds (% pret iekšzemes kopproduktu)			Inflācijas temps (%)		Procentu likme 1996 (%)
	1994	1996	1997 plāns	1994	1996	1997 plāns	1994-1995	1995-1996	
Austrija	4,4	4,3	3,0	65,1	71,7	72,2	2,0	2,0	7,2
Beļģija	4,1	3,3	2,9	135	130,6	127,0	1,2	2,0	7,5
Vācija	2,4	4,0	2,9	50,4	60,8	61,9	1,8	1,4	6,8
Holande	3,4	2,6	2,5	77,4	78,7	76,8	1,5	2,0	6,9
Spānija	6,3	4,4	3,0	63,1	67,8	67,1	4,4	3,5	11,3
Itālija	9,0	6,6	3,3	126	123	122	5,6	3,4	11,8
Īrija	1,7	1,6	0,9	87,9	74,7	70,0	2,5	1,4	8,3
Luksemburga	+2,6	+0,9	+0,5	5,7	7,8	7,8	1,6	1,3	7,2
Portugāle	5,8	4,0	2,9	69,6	71,7	69,0	4,0	3,4	11,8
Somija	6,2	3,3	2,2	59,5	61,3	61,5	0,4	0,5	8,8
Francija	5,6	4,0	3,0	48,4	56,4	58,1	2,0	1,6	7,6
Griekija	12,1	7,9	6,5	110	111	109	8,4	8,5	20,0
Lielbritānija	6,8	4,6	3,5	50,4	52,2	57,0	3,9	2,1	8,2
Dānija	3,5	1,4	0,3	76,0	70,2	76,8	2,1	2,3	8,3
Zviedrija	10,8	3,9	2,9	79,3	78,1	77,6	2,5	0,2	10,3

Izpētot 1.tabulu, var secināt, ka līdz 1997.gadam vairumam dalībvalstu finansu rādītājiem ir raksturīga tendence – tikai tuvoties ES noteiktajiem pamatsastāva kritērijiem. Turklāt vērojama arī nacionālo finansu pamatrādītāju tuvināšanās. Pēc Beļģijas “Generale Bank” ekspertu viedokļa inflācija nacionālajos līmeņos ES samazinājusies no 25% punktiem 80. gados līdz 8% punktiem 1995.gadā. No 1992.gada līdz 1995.gadam ES valstis iekšzemes kopprodukta pieauguma tempu atšķirības iekļāvās 1 – 2,5% ietvaros, turklāt, tuvinājās arī procentu nominālās un reālās likmes [3].

Šobrīd ES Komisijas eksperti, pamatojoties uz ES valstu 1998.gada 27.februārī iesniegtajiem ziņojumiem par gatavību pievienoties EVMS, uzskata, ka no 16 ES valstīm 11 valstu ekonomika atbilst EVMS pamatsastāvam izvirzītajiem kritērijiem. Par šo vienpadsmit valstu reālo iespēju veidot EVMS vēl tikai lems ES valstu valdības vadītāji šā gada 2.maijā Briselē. Taču jau šobrīd pozitīvi vērtējams fakts, ka gandrīz visas dalībvalstis varēja ES Komisijai iesniegt vērā ņemamas bilances par 1997.gadu. Budžeta deficīta ziņā Itālija, Portugāle un Spānija, kurām bija zināmas problēmas šajā jomā, šobrīd atrodas pat labākā stāvoklī nekā Vācija. Francijas un arī Vācijas līdzdalība monetārajā savienībā ik pa laikam tiek apdraudēta sakarā ar budžeta deficīta bīstamo tuvošanos magiskajai 3% robežai. Skaidri zināms arī tas, ka Grieķijas ekonomikas rādītāji ir pārāk zemi, lai tā varētu reāli cerēt uz līdzdalību EVMS.

Kādas ir EVV ieviešanas problēmas? Autors, apkopojot EVV ieviešanas problēmas, uzskata par nepieciešamu tās iedalīt: politiska rakstura problēmās un ekonomiska rakstura problēmās.

Politiska rakstura problēmas. Pirmkārt, ES ietvaros ir valstis, kuras nevēlas iekļauties EVMS. Kas raksturīgs to valstu pozīcijai, kuras nepievienojas EVMS? Zviedrija, piemēram, uzskata par svarīgāku vispirms sagaidīt 1998.gada vēlēšanu rezultātus. Lielbritānija, savukārt, “Eiro” variantu uzskata par iejaukšanos savā finansu saimniecībā. Grieķija nav gatava līdzdalībai, bet Dānija ir satraukusies par EVV atsevišķiem juridiskiem aspektiem. Dīvainākais ir tas, ka neviena no valstīm atklāti neiebilst pret EVMS

kā tādu, bet piekopj neitrāli nogaidošu attieksmi. Otra politiska rakstura problēma ir saistīta ar Londonas un Frankfurtes opozīciju. Ja Lielbritānija pieņems lēmumu nepievienoties EVMS, tad Londona zaudēs Eiropas kopējā finansu centra lomu par labu Frankfurtei, kur jau šobrīd izvietojusies Eiropas Centrālā banka un izveidota sistēma "Target" Šādu iespēju apstiprina arī 60% no 500 lielāko korporāciju finansu direktoriem, kas izteica savu viedokli "Financial Times" rīkotajā aptaujā [4].

Ekonomiska rakstura problēmas.

- galvenā no problēmām, kuru atzīst arī ES finansu eksperti, ka atsevišķas ES dalībvalstis mēģina sasniegt EVMS pamatsastāvam noteiktos kritērijus nevis ar pastāvīgiem finansu rādītājiem, bet, pamatojoties uz vienreizēju 1998.gada atskaites bāzi. Piemēram, lai līdz 1998.gada 1.decembrim izpildītu pamatsastāva kritērijus un tādējādi iekļūtu EVMS pamatsastāvā – budžeta deficītu un valsts parādu Francija un Beļģija dzēs ar vienreizējiem ienākumiem no privatizācijas, Itālija – ar pārmērīgu "europeisku nodokli", bet Īrija – ar īslaicīgām atlaidēm. Turklāt tiek pieņemta arī liekuļota statistika, kas piedāvā iekšzemes kopproduktā ieskaitīt ienākumus no ēnu ekonomikas, ko politiķi un statistiķi novērtē kā 12–13% no iekšzemes kopprodukta[2].

- no vairāku valstu puses palielinās spiediens mīkstināt EVMS pamatsastāvam noteiktos kritērijus. Piemēram, ES institūcijas, kā arī Luksemburga, Holande, Vācija, Īrija, Portugāle atbalsta to tūlītēju izpildi, bet Itālija, Francija, Austrija, Spānija un Beļģija uzskata par būtiskāku tikai tuvošanos tiem, ja šim procesam ir dinamisks un stabils raksturs. Beidzamās no minētajām valstīm piešķir būtisku nozīmi šādai niansei, jo Itālijai pirmais variants nozīmētu budžeta papildu ekonomiju – 26 triljonus liru, Francijai – atteikšanos no franka devalvācijas, bet Beļģijai zelta krājumu realizāciju [8].

- EVMS izveidošana saistīta ar lieliem materiāliem zaudējumiem. Vislielākos zaudējumus cietīs bankas. Piemēram, neizdarot komisijas maksājumus, vecās naudas nomainīšana ar "Eiro" veidos 8–10 miljardus dolāru papildu izdevumu, bet kopumā

pāreja uz "Eiro" izmaksās: austriešu "Kredit anstalt" 46 milj. dolāru, vāciešu "Bayrisches Verein" – 98 milj. dolāru, holandiešu "ING Bank" – 117 milj. dolāru, angļu "Barclay" – 501 milj. dolāru. Tehniski, pēc Eiropas banku federācijas vērtējuma, šie izdevumi procentuāli sadalīsies šādi: pēc pakalpojumu veidiem naudas automātu pārveidošanai 6%, operācijām naudas tirgos 8%, plastikāta kartiņu operācijām 9%, depozītu, trasta un kredīta operācijām 10%, valūtas mainai 12%, maksājumu sistēmu pārveidošanai – 54%, citiem pakalpojumiem – 8%; pēc funkcijām – uzskaitē 3%, auditam – 3%, juridiskajam nodrošinājumam – 4%, kancelejas izdevumiem – 6%, personāla apmācībai – 10%, tirgus un saiknes ar sabiedrību izpētei – 15%, jaunu informācijas tehnoloģiju apgūšanai – 54%, citām – 5% [10]. Bankām nāksies atteikties arī no operācijām, kas saistītas ar nacionālajiem naudas instrumentiem. Piemēram, starptautisko valūtas pārvedumu izzušana (ES ietvaros) bankām samazinās komisijas maksājumus apmēram par 5 miljardiem dolāru gadā [9]. Lielus zaudējumus radīs arī daļēja atteikšanās no valūtas arbitražas un valūtas risku apdrošināšanas. Eiropiešu mazumtirgotājiem jaunās valūtas adoptācijai – divkārtšās preču zīmes, kases aparātu un datoru pielāgošana, jaunie uzskaites standarti un tml. – būs nepieciešams apmēram 21 miljards ekiju vai 2% no gada apgrozījuma [7]. Zaudējumus cietīs arī ES picrobežu tirdzniecība "duty free"

- EVMS veidojas savdabīgi "vāciešu" un "vidusjūras" virzieni. Problēmas saturu veido strīds par to, kādai jābūt EVV "stiprai" vai "elastīgai" valūtai (tas ir, par tās saprātīgu kursu attiecībā pret ASV dolāru un Japānas jēnu). Piemēram, Holande, Īrija un Vācija uzskata, ja atsakās no jau esošajām nacionālajām valūtām, tad "Eiro" jābūt salīdzinājumā ar tām ne mazāk stabilai un stiprai. Savukārt, latīņu valstīs uzskata gluži pretēji, ka EVV stabilitāte sadārdzinās un destabilizēs Eiropas eksportu, dīleri un analītiķi pat paredz "Eiro" tirgus kursa kāpumu pret dolāru ieviešanas brīdī par 5 – 10%, salīdzinot ar aizejošo ekiju [6].

EVMS grūtākais uzdevums ir radīt tādus nosacījumus, lai valstis, kas iekļūs pamatsastāvā un to veidos, ar savu rīcību

nedestabilizētu monetāro sistēmu no iekšpuses. Šādas bīstamas situācijas iespējamību apzinās arī ES, tāpēc ES Komisija un Eiropas valūtas institūts ir paredzējis pieprasīt no tām valstīm, kas tiks iekļautas EVMS pamatsastāvā, ar 1999.gadu nevis 3% pieļaujamo budžeta deficītu, bet bezdeficīta budžetu vai budžetu ar pozitīvu saldo.

Ko ES iegūs, ieviešot vienotu naudas sistēmu Rietumu finansu eksperti paredz, ka:

- “Eiro” nodrošinās vienotu naudas un kredīta regulēšanu visā ES teritorijā un veicinās koncentrācijas un centralizācijas procesus;
- “Eiro” ļaus mobilāk cīnīties ar inflāciju, samazināt procentu likmes un nodokļu nastu;
- “Eiro” stimulēs investīciju, ražošanas un nodarbinātības pieaugumu;
- vienotā valūta būtiski palētinās privātos naudas pārvedumus no valsts uz valsti, kā arī norēķinus ar plastikāta kartiņām un starptautiskos sakarus;
- “Eiro” samazinās valūtas operāciju apkalpošanas pieskaitāmos izdevumus, palētinās valūtas pārvedumus un samazinās to termiņus;
- vienotā valūta nodrošinās ES nodokļu sistēmas unifikāciju;
- “Eiro” sekmēs Eiropas firmu ieiešanu pasaules biznesa elitē.

Kā veidojas ES un Latvijas attiecības? Autors, vispirms, uzskata par nepieciešamu norādīt, ka Latvija šobrīd atrodas ES asociētās valsts statusā. Līdz ar to šis nosacījums izvirza pamatprasību saskaņot Latvijas likumdošanas aktus ar ES standartiem. Mīnētā pamatprasība attiecas uz jebkuru potenciālo ES dalībvalsti, tāpēc – lai tās savus likumdošanas aktus varētu efektīgi un mērķtiecīgi piemērot ES standartiem – ES Komisija 1995.gadā sagatavoja speciālu “White Paper” (Balto grāmatu), kurā apkopoja konsultatīvus materiālus un konkrētas direktīvas.

Monetārās politikas jomā par atsevišķu ES Komisijas izstrādāto direktīvu realizēšanu Latvijā ir atbildīga Latvijas Banka (LB). Uz LB kā Latvijas Centrālās bankas darbību attiecas “White Paper” sekojošās nodaļas – “Brīva kapitāla plūsma” un “Finansu pakalpojumi” Nodaļu “Brīva kapitāla plūsma” autors neuzskata par nepieciešamu aplūkot, jo LB nenosaka kapitāla plūsmas ierobežojumus un tai ES Komisijas izvirzītās prasības šajā jomā nav aktuālas. Savukārt nodaļu “Finansu pakalpojumi” autors uzskata par nepieciešamu aplūkot detalizētāk, jo daudzas tajā iekļautās direktīvas ir jāpakļauj likumdošanas aktu saskaņošanai.

“White Paper” nodaļā “Finansu pakalpojumi” ietvertās direktīvas pēc to ieviešanas svarīguma iedalītas divās grupās pirmajā grupā ietilpst:

- pirmā banku direktīva,
- direktīva par pašu kapitālu,
- direktīva par maksātspējas koeficientu,
- direktīva par noguldījumu garantēšanu,
- direktīva pret naudas “mazgāšanu”;

bet otrajā grupā ietilpst:

- otrā banku direktīva,
- direktīva par lielajiem riska darījumiem,
- direktīva par kapitāla pietiekamību,
- direktīva par kredītiestāžu konsolidēto uzraudzību,
- direktīva par finansu institūciju gada pārskatiem un konsolidētajiem pārskatiem.

Pirmās grupas pirmās trīs direktīvas LB sāka realizēt jau 1994.gada otrajā pusē un pilnīgi ieviesa ar LR 1995.gada 5.oktobra “Kredītiestāžu likuma” pieņemšanu. Līdz ar to pirmā banku direktīva nosaka kredītiestādes dibināšanas principus, tās tiesības sniegt banku pakalpojumus, kā arī uzraudzības institūciju darbības principus, savukārt direktīva par pašu kapitālu konkrēti norāda, kuri kapitāla elementi uzskatāmi par pamatkapitālu un kuri uzskatāmi par subordinēto kapitālu, bet direktīvas par maksātspējas koeficientu mērķis ir saskaņot uzraudzības noteikumus un nostiprināt

kredītiestāžu maksāspējas normatīvus. Pirmās grupas atlikušo direktīvu – ceturtās un piektās – ieviešana šobrīd nav iespējama, jo direktīvas par noguldījumu garantēšanu piemērošanai Latvijas banku sektorā nav radīti nepieciešamie ekonomiskie nosacījumi un to apzinās arī LB, bet, savukārt, direktīvas pret naudas “mazgāšanu” ieviešanas juridisko pasākumu plāns ir izstrādāšanas stadijā un atrodas Eiropas Integrācijas biroja ietvaros izveidotās darba grupas pārziņā. Līdzīga situācija nodaļā “Finansu pakalpojumi” ir izveidojusies arī ar otrās grupas direktīvām – par pilnīgi ieviestām var uzskatīt tikai pirmās divas direktīvas. Otrā banku direktīva regulē kredītiestāžu darbības uzsākšanas kārtību un banku operāciju veikšanas procedūru, bet direktīva par lielajiem riska darījumiem reglamentē kredītiestāžu tā saucamo lielo kredītu uzraudzīšanu un kontroli. Pievienojoties LB Ārējo sakaru pārvaldes galvenā speciālista Jura Kravaļa viedoklim [1], autors atzīst, ka Latvijas pašreizējā ekonomiskajā situācijā nav īstenojamas direktīva par kapitāla pietiekamību, direktīva par kredītiestāžu konsolidēto uzraudzību un ar to saistītā direktīva par finansu institūciju gada pārskatiem un konsolidētajiem pārskatiem. Kā galvenos iemeslus šādai situācijai var nosaukt:

- Latvijā savstarpēji saistītām institūcijām trūkst motivācijas precīzāk noteikt darījumu partneru finansiālo stāvokli;
- Latvijā valūtas un vērtspapīru tirgus atrodas sākotnējā attīstības stadijā;
- Latvijas ekonomikā netiek veikta atvasinātu finansu instrumentu jeb derivatīvu lietošana.

Tomēr, lai veicinātu ekonomisko nosacījumu radīšanu iepriekšminēto direktīvu realizēšanai Latvijā, piemēram, LB padome 1997.gada 17.jūlijā apstiprināja “Ieteikumus kredītiestāžu iekšējās kontroles sistēmas izveidošanai” Efektīva iekšējās kontroles sistēma ir svarīgs nosacījums Latvijas kredītiestāžu stabilai attīstībai un tās nepieciešamību paredz arī ES direktīvas un Bāzeles Banku uzraudzības komitejas noteiktie uzraudzības principi. Līdz ar to iekšējās kontroles sistēmas izveidošanai jānodrošina, lai:

- kredītiestādes darbības stratēģiskie mērķi tiktu sasniegti;
- kredītiestādes rīcībā visi esošie līdzekļi tiktu izmantoti efektīvi;
- kredītiestādes darbības riski tiktu pietiekami kontrolēti un pārvaldīti;
- kredītiestādes vadības informācija būtu patiesa, savlaicīga un tiktu ievērotas likumu un citu tiesību aktu prasības.

Nobeigumā autors uzskata par nepieciešamu norādīt, ka Latvijas valdībai, Latvijas Bankai, kā arī Finanšu ministrijai un Ekonomikas ministrijai ir jāapzinās ja tiek paredzēta Latvijas iekļaušanās ES, tad jau šobrīd jāprot atbildēt uz diviem pamatjautājumiem:

- kādas izmaiņas gaidāmas Latvijas ekonomikā un kā tās ietekmēs ekonomikas attīstību;
- kas notiks ar Latvijas nacionālo naudas vienību – latu?

LITERATŪRA

1. Kravalis J. Latvijas Bankas loma valsts ceļā uz Eiropas Savienību. Averss un reverss, 1996, Nr. 2, 2. lpp.
2. D. Gross. Towards European Economic and Monetary Union: Problems and Prospects. Brussels, 1996.
3. Bulletin of Generale Bank, 1996, January.
4. Financial Times, 1996, October 17.
5. Europe, 1996, November, 12, 18.
6. Ibid, 1996, November 25.
7. Financial Times, 1996, November 25.
8. International Herald Tribune, 1996, November 26.
9. Financial Times, 1996, November 28.
10. Ibid, 1996, December 2.

LIKVIDITĀTES VADĪŠANAS NOZĪME MONETĀRĀS POLITIKAS REALIZĀCIJĀ

ANOTĀCIJA. Rakstā apskatīta kopējās banku sistēmas likviditātes vadīšanas nozīme un tās kopsakarība ar monetāro politiku valstī. Dots naudas tirgus raksturojums. Tirgus, kur saskaras individuālā un kopējā banku likviditāte – raksturojums.

Apskatīti likviditātes vadīšanas instrumenti, kurus Latvijas Banka šobrīd izmanto, to lietojuma pilnveidošanas iespējas. Minēti faktori, kas veicinās Latvijas Bankas kā galējā aizdevēja banku sistēmai lomas pieaugumu.

Dabīgs rezultāts tam, ka centrālā banka ieņem galveno vietu finanšu sistēmā, ir centrālās bankas vislielākā ietekme uz finanšu tirgu ekonomikā. Lai sasniegtu monetārās politikas gala mērķi (atkarībā no valsts cenu stabilitāte, valūtas kursa stabilitāte, inflācijas samazināšana) centrālajai bankai ir jāveic attiecīgi pasākumi, kas ļautu realizēt tās ietekmi uz finanšu tirgu. Attīstītajās valstīs, kā arī valstīs ar pārejas ekonomiku, kur strauji attīstās naudas tirgus, centrālās bankas, realizējot monetāro politiku, arvien aktīvāk izmanto kopējās banku sistēmas likviditātes vadīšanu. Likviditātes vadīšana ir monetārās politikas praktiskās realizācijas sastāvdaļa, tā ir visciešāk saistīta ar tirgu. Darbs šajā jomā ir prasīgs, aizraujošs, interesants, un atrodas tieši politikas vidū, kas ir orientēta uz centrālās bankas galvenā uzdevuma – nacionālās valūtas aizsardzības izpildi.

Attiecībā uz banku sistēmu termina “likviditāte” skaidrojums ir atkarīgs no līmeņa, kādam tas tiek piemērots. Mikrolīmenī vienai atsevišķai bankai likviditāte nozīmē spēju nodrošināt savlaicīgu savu saistību izpildi. Banka var funkcionēt tikai tad, ja klients un citas bankas ir pārliecinātas par bankas spēju jebkurā brīdī nodrošināt tās kreditoru juridiski pamatoto prasību apmierināšanu.

Makrolīmenī visai banku sistēmai kopumā likviditāte ir visu banku brīvo rezervju kopējais atlikums noteiktā laika brīdī.

Kopējās banku sistēmas likviditātes regulēšanas nodrošināšanai svarīgas ir divas no Latvijas Bankas funkcijām:

1. norēķinu un maksājumu sistēmas darbības organizēšana;
2. baņķiera loma attiecībā pret pārējām bankām un “galējā aizdevēja” loma.

Banku sistēmas likviditātes vadīšanas sakars ar monetārās politikas mērķiem balstās uz galvenajām pamatnostādnēm:

1. likviditātes vadīšana ir cieši saistīta ar centrālās bankas naudas un kredītpolitiku: attiecīgi regulējot banku sistēmas rezerves, centrālā banka var kontrolēt naudas piedāvājumu, lai nodrošinātu finansu resursu pietiekamību un stabilitāti valstī;
2. regulējot banku sistēmas likviditāti, centrālā banka var novērst radušās svārstības naudas tirgus procentu likmēs, un rezultātā iespējamus nepareizus signālus ekonomikas dalībniekiem un nopietnākas finansiālas problēmas sakarā ar ārvalstu kapitāla ieplūdēm vai atplūdēm valstī.

Pirmais uzdevums tiek realizēts vidējā termiņa perspektīvā, otrs – operatīvajā līmenī.

Daudzu valstu centrālās bankas, neatkarīgi no nospraustā gala mērķa, operatīvajā līmenī akcentu liek uz banku rezervju pārvaldīšanu. Kāpēc? Viens no iemesliem ir tas, ka banku rezerves ir indikators, ko centrālā banka ar savu instrumentu palīdzību var ietekmēt ikdienā, nepieciešamības gadījumā tās palielinot vai

samazinot. Otrs iemesls ir ne mazāk svarīgs, un tas ir saistīts ar šī indikatora sakaru ar gala mērķi. Fiksēta valūtas kursa apstākļos liela nozīme ir ārvalstu kapitāla ieplūdei vai atplūdei no valsts.

Starp citiem faktoriem, kas nosaka kapitāla dinamiku starp valstīm (kapitāla drošība, atbilstoša likumdošana, nodokļu politika) īstermiņā, liela nozīme ir procentu likmju līmenim. Kapitāls plūst uz tām valstīm, kur procentu likme ir augstākas. Pasaulē valūtas dileri, pērkot un pārdodot valūtu, piemēram, ASV dolārus, ļoti cieši seko, vai Amerikas centrālā banka paaugstinās vai samazinās savu bāzes procentu likmi. Ja procentu likme tiek paaugstināta, ļoti bieži tam seko pastiprināts pieprasījums pēc ASV dolāriem, un ASV dolāra kurss ceļas. Ja valstī notiek ļoti lielas kapitāla ieplūdes (vai atplūdes), tam līdzās būtiski svārstās arī pieprasījums pēc nacionālās valūtas, un tas var izraisīt spiedienu uz nacionālās valūtas kursu. Bez tam svārstības (kaut arī sezonālas) procentu likmēs var dot nepareizus signālus ekonomikas dalībniekiem. Kāds tam ir sakars ar banku rezervēm? Visu likvīdo fondu plūsmas attīstītājā tirgū, pirmām kārtām, atspoguļojas starpbanku tirgū.

No visiem pašreiz esošajiem finansu instrumentiem starpbanku kredīti visoperatīvāk reaģē uz finansu tirgus konjunktūras izmaiņām. Tāpēc starpbanku kredītu procentu likme ir sava veida finansu tirgus stāvokļa barometrs. Bez tam likme, par kuru bankas var aizņemties starpbanku tirgū, ietekmē likmi, par kuru tās var piešķirt aizdevumus saviem klientiem mazumtirdzniecības tirgū.

Ar š.g. janvāri Latvijas Banka sadarbībā ar ziņu aģentūru Reuters sāka rēķināt divus jaunus naudas tirgus procentu likmju indeksus – indekss RIGIBID raksturo starpbanku noguldījumu procentu likmes, indekss RIGIBOR – starpbanku kredītu procentu likmes. Indekss tiek aprēķināts dažādiem laika posmiem – no vienas dienas līdz 6 mēnešiem.

Attīstīto valstu centrālo banku īstermiņa monetārās politikas īstenošana ir orientēta uz likviditātes plūsmu pārvaldīšanu ar mērķi izlīdzināt svārstības procentu likmēs. Citādāk, sezonālās vai neregulārās likviditātes kustības rezultātā var rasties izmaiņas naudas

tirgus likmēs, un gadījumā, ja šīs izmaiņas ir būtiskas, tās var izraisīt zināmas negatīvas sekas ekonomikā.

Kādā veidā Latvijas Banka var ietekmēt banku rezervju līmeni un līdz ar to arī naudas tirgus likmi?

Rūpnieciski attīstītās valstīs ar augsti attīstītiem primārajiem un sekundārajiem tirgiem pamatinstrumenti ir operācijas atklātā tirgū. Saskaņā ar plašu formulējumu atklātā tirgus operācijas ir naudas regulēšanas metode, kad centrālā banka pārdod vai pērk finanšu instrumentus atklātā tirgū.

Ja finanšu tirgi ir pietiekami ietilpīgi, centrālā banka var izmantot operācijas atklātā tirgū kā galveno līdzekli kopēja likviditātes līmeņa regulācijai. Šādos apstākļos bankas tām nepieciešamos likvidos līdzekļus parasti saņem tirgū. Taču, ja sistēmā vispār ir vērojams likviditātes trūkums, bankas, kuras nav spējīgas saņemt nepieciešamos likvidos līdzekļus tirgū, dažādu kreditēšanas mehānismu robežās aizņemas tos no centrālās bankas. Dažās valstīs (piemēram, Anglijā) centrālās bankas faktiski ar nolūku rada likviditātes deficītu, lai bankas būtu spiestas aizņemties no tās nepieciešamos līdzekļus.¹ Šādu aizņēmumu izsniegšanas noteikumi ir galvenais naudas kredītpolitikas instruments.

Līdz šim Latvijas Banka ir spērusi veiksmīgus soļus uz priekšu monetārās politikas instrumentu izstrādāšanā un ieviešanā – Latvijas Bankas monetāro instrumentu klāsts ir diezgan plašs:

repo un *reverse repo* valsts vērtspapīru pirkšana ar atpārdošanu un pārdošana ar atpirkšanu no komercbankām;

lombarda kredīti – komercbankām izsniegtie īstermiņa kredīti pret tās īpašumā esošu valsts vērtspapīru ķīlu;

valsts vērtspapīru pirkšana un pārdošana otrreizējā tirgus izsolē;

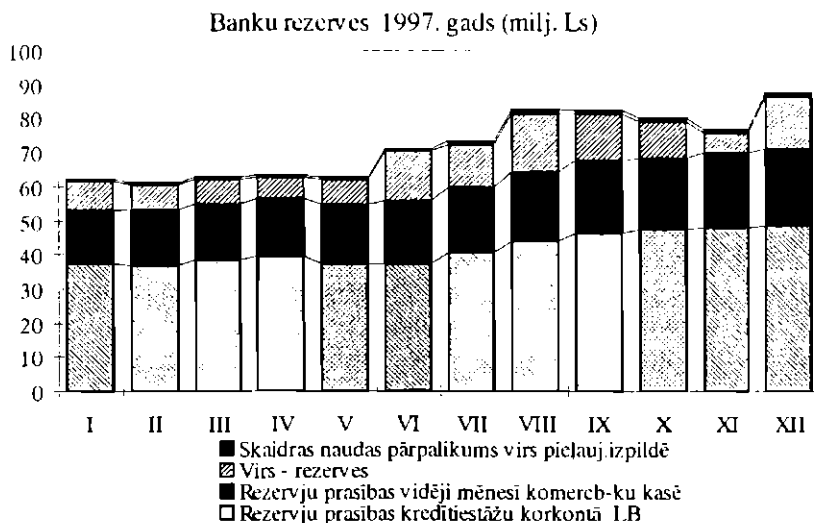
valūtas *swap* – latu pirkšana ar atpārdošanu un pārdošana ar atpirkšanu (pret ASV dolāriem) izsolēs no komercbankām.

Tomēr šo instrumentu lietojums pilnībā netiek balstīts uz aktīvas

¹Anglijas centrālā banka likviditātes regulēšanai izmanto valsts īstermiņa parādzīmes pārdodot tās naudas tirgū, centrālā banka samazina banku rezerves. [5,5]

likviditātes vadīšanas principiem, kas paredz lēmuma pieņemšanu atkarībā no banku rezervju stāvokļa un situācijas naudas tirgū. Latvijas Bankas veicamo REPO operāciju vai operāciju valsts vērtspapīru otrreizējā tirgū apjoms ir atkarīgs nevis no kopējā banku sistēmas rezervju stāvokļa, bet no atsevišķu banku likviditātes problēmām. Taču šo problēmu risināšanai jau eksistē ieviestie lombarda un ārkārtas kredīti. Atšķirībā no tiem, atklātā tirgus operācijas (REPO, *reverse* REPO, otrreizējā tirgus darījumi) ir *aktīvas* banku sistēmas likviditātes vadīšanas instrumenti, kas ir saistīti ar monetārās politikas gala mērķa sasniegšanu.

Tāds instruments kā rezervju prasības nav balstīts uz tirgus principiem, bet ir domāts darbībai ilgākā laika posmā. Latvijas Banka pašreiz ar šo instrumentu palīdzību katru mēnesi samazina

naudas piedāvājumu vismaz par 46-48 milj. Ls. Tomēr arī ar pašreizējām rezervju prasību normām (8%) Latvijā banku sistēmā veidojās ievērojams resursu pārpalikums – 1997.gada beigās 15.2 milj. Ls (korespondējošos kontos Latvijas Bankā un kasēs

komercbankas akumulē vairāk latu līdzekļu nekā vajag, lai izpildītu rezervju prasības).

Virszervju veidošanos pašreizējā periodā ietekmē samērā atturīga banku nostāja pret tautsaimniecības kreditēšanu, vienlaicīgi samazinoties iespējai un interesei ieguldīt līdzekļus valsts vērtspapīros. Ar šādu virszervju līmeni rezervju prasību normas pārskatīšana samazināšanās virzienā pagaidām nav aktuāla. Ilgākā perspektīvā to varētu ietekmēt tādi faktori, kā banku iesaistīšanās aktīvā tautsaimniecības kreditēšanā, icvērojamas ārvalstu kapitāla plūsmas uz Latviju. Attīstoties starpbanku tirgum un pieaugot Latvijas Bankas atklātā tirgus operāciju efektivitātei, ar to palīdzību varēs sasniegt līdzīgu efektu, ko sasniedz ar obligāto rezervju prasībām, kas, savukārt, veicinās rezervju prasības normas samazināšanu.

Aktīvas likviditātes pārvaldīšanas ieviešanu Latvijas Bankā kavē samērā vāji attīstīts naudas tirgus. To raksturo salīdzinoši neliels izmantojamo instrumentu klāsts, neliels apgrozījums, kā arī zināmas strukturālas problēmas. Līdz ar to starpbanku procentu likmju elastība attiecībā pret banku rezervēm bieži ir zema. Bez tam starpība starp uzņēmumiem un privātpersonām izsniegto kredītu un no tiem piesaistīto depozītu procentu likmēm joprojām ir ļoti liela (6–7 procenti). Tas liecina par neapmierinošu banku kredītportfeļu stāvokli (risks joprojām ir ļoti augsts) un vāju iedarbību starp procentu likmēm, t.sk. starp naudas tirgus likmēm un nebankām izsniegto kredītu procentu likmēm. Pēdējā gada laikā izveidojušais banku virszervju līmenis neveicināja banku pieprasījumu pēc Latvijas Bankas kredītiem. Šie faktori neveicina “transmisijas mehānisma” efektivitāti, kas lielā mērā arī nosaka sakarību starp Latvijas Bankas refinansēšanas likmi, naudas tirgus likmi un nebanku sektora likmēm.

Latvijas Bankai ir jāvirzās uz priekšu, pilnveidojot savu monetārās politikas instrumentu lietošanu, kā galveno banku likviditātes vadīšanas instrumentu izmantojot atklātā tirgus operācijas, kuras veic pēc Latvijas Bankas iniciatīvas. Šajā sakarā *repo*, *Reverse repo*, valsts parādzīmju otrreizējā tirgus operācijām, kā

arī valūtas *swap* operācijām jākļūst aktīvākām, Latvijas Bankai tās ir jāprognozē pēc kopējā banku sistēmas rezervju stāvokļa un situācijas finansu tirgū. Savukārt automātiskajam un pieprasījuma lombarda kredītam, kā arī ārkārtējas situācijas kredītiem jānodrošina atsevišķu banku īstermiņa likviditātes problēmu risinājums.

Samērā vāji attīstīts naudas tirgus Latvijā nevar būt par šķērslī aktīvai likviditātes vadīšanas ieviešanai Latvijas Bankā. Attīstoties naudas tirgum, pieaugot banku savstarpējai uzticībai un konkurencei, Latvijas Bankas likviditātes vadīšanas instrumenti kļūs arvien efektīvāki. Prognozējot ekonomikas pieaugumu, varētu gaidīt arī lielāku banku aktivitāti kredītēšanas darījumos, kas varētu izsaukt arī lielāku pieprasījumu pēc Latvijas Bankas kredītiem banku likviditātes uzturēšanai. Šis apstāklis veicinās Latvijas Bankas kā galējā aizdevēja lomas pieaugumu un palielinās arī likviditātes vadīšanas nozīmi.

LITERATŪRA

1. Latvijas Bankas Monetārais pārskats. 1997. gads IV R.: LB, 1998. – 83. lpp.
2. Barry K. The Central Bank's Management of the Aggregate Liquidity of Licensed Banks. Central Bank of Ireland, Annual Report, 1993. – 104 – 116 p.p.
3. Burda M. Wyplosz R. Macroeconomics: A European Text. New York: Oxford University Press Inc., 1997. – 612 p.
4. O'Reilly. The Bank and Financial Markets. – Central Bank of Ireland, Accounts Department, 1990. – 16 p.
5. Reform of the Bank of England's Operations in the Sterling Money Markets. – Bank of England, 1997. – 11 p.

ZIŅAS PAR AUTORIEM

HELMŪTS ANCĀNS

Dzimis 1968.gada 26.janvārī Rīgā. 1993.gadā beidzis Latvijas Universitātes Fizikas un matemātikas fakultāti, iegūstot bakalaura grādu.

1993. 1994.gadam apguvis finanšu pārvaldes (menedžmenta) specialitātē Nortvudas Universitātē ASV

1996.gadā beidzis Latvijas Universitātes Ekonomikas fakultāti, iegūstot ekonomikas maģistra grādu finanšu un kredīta specialitātē.

No 1993.gada strādā Latvijas Bankas Monetārās politikas pārvaldē. Kopš 1996.gada strādā Latvijas Bankas Monetārās politikas pārvaldes vadītājs un Latvijas Bankas valdes loceklis.

VILNIS ĀDAMSONS

Dzimis 1951.gada oktobrī. Rīgā, latvietis, LR pilsonis.

1977.gadā absolvējis Latvijas Valsts universitātes Finanšu un tirdzniecības fakultāti. 1985.gadā aizstāvējis ekonomikas zinātņu kandidāta disertāciju Maskavas Finanšu institūtā.

1994.gadā piešķirts ekonomikas zinātņu doktora grāds.

Kopš 1976.gada strādā par grāmatvedi un ekonomistu-finansistu. No 1979.gada ir LU Finanšu un kredīta katedras pasniedzējs. No 1985.gada līdz pašreizējam brīdim strādā Finanšu un kredīta katedrā par docentu.

VALDA BALEVIČA

Dzimumsi 1935.gada 30.aprīlī. Rīgā. 1959.gadā absolvējusi Latvijas Valsts universitātes Ekonomikas un juridisko fakultāti.

No 1953.g. līdz 1975.g. strādājusi banku sistēmā par kredītdaļas speciālistu, kredītdaļas vadītāju, par banku pārvaldnieku, par Latvijas republikas kantora Rietumu baseina zivju rūpniecības daļas priekšnieku.

No 1970.-1972.gadam studējusi Maskavas Finanšu institūta aspirantūras dienas nodaļā, kuru 1972.gada decembrī beigusi, aizstāvot ekonomikas zinātņu kandidāta disertāciju. 1993.gadā disertācija paš aizstāvēta un iegūts doktora zinātniskais grāds ekonomikā.

No 1975.gada strādā Latvijas Universitātē par pasniedzēju un ieņem docenta amatu.

1994.gadā nokārtojusi eksāmenus un ieguvusi zvērinātā revidenta sertifikātu.

ĢIRTS BĒRZIŅŠ

Dzimis 1973.gada 26.aprīlī Rīgā. 1991.gadā absolvējis Rīgas 49.vidusskolu. 1995.gadā beidzis Latvijas Universitātes Vadības un ekonomiskās informātikas fakultāti starptautisko ekonomisko attiecību specialitātē, iegūstot biznesa vadības bakalaura grādu.

Mācījies *Visa International* organizētajā “*Bank Card Business School*” Kembrižā. Ieguvis *British Standard Institute* Iekšējā auditora sertifikātu (kvalitātes sistēmas audits). Piedalījies *Fontes, I&R*, kā arī *Mercuri International*ursos personāla vadības jautājumos.

Pašlaik mācās Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē Tiesīzinātņu bakalaura programmā un Ekonomikas un vadības fakultātes Finanšu un kredīta specialitātes maģistratūrā.

No 1993.gada līdz 1996.gadam strādā Rīgas Komerčbankas Kredītkaršu nodaļā, piedalās lokālo karšu projektā, kā arī veic darbu starptautisko karšu mārketinga un juridiskajos jautājumos.

Strādā Hansabank–Latvija bankā par Norēķinu karšu nodaļas vadītāju kopš 1996.gada. Kopš 1997.gada ir Latvijas Komerčbanku asociācijas Maksājumu karšu komitejas priekšsēdētājs. Kopš 1998.gada ir Latvijas Ekonomikas attīstības fonda dibinātājs un biedrs.

ĢIRTS BRASLIŅŠ

Dzimis 1974.gada 11.decembrī, 1997.gadā ieguvis bakalaura grādu ekonomikā Latvijas Universitātē, kā arī ieguvis profesionālo augstāko izglītību – banku ekonomists.

Mācās Latvijas Universitātes Starptautisko attiecību institūta maģistratūrā.

Kopš 1995.gada strādā LR Valsts kontroles komitejā par valsts revidentu, specializējies lauksaimniecības un pārtikas pārstrādes uzņēmumu revīzijās.

1997.gadā pabeigts auditorfirmas *Coopers&Lybrand* revīzijas kurss. 1998.gadā piedalījies pasaules bankas organizētajā seminārā “Publiskā sektora pakalpojumu uzlabošana”

ĒVALDS FIGURNOVS

Dzimis 1935.gadā Krāslavas rajona Izvaltas pagastā. No 1967.gada ir ekonomikas zinātņu kandidāts, no 1982.gada ekonomikas zinātņu doktors, no 1993.gada habilitētais ekonomikas doktors, no 1992.gada tirgus un saimnieciskās mehānisma problēmu katedras profesors, no 1993.gada Starptautiskās informatizācijas akadēmijas akadēmiķis.

Zinātnisko pētījumu virziens – finanses, audits, grāmatvedība, statistika, ekonometrija, ir 118 zinātnisko publikāciju un 9 mācību līdzekļu autors, kuru kopējais apjoms ir 130 autorloksnes.

Sabiedriskās aktivitātes Latvijas grāmatvedības standartu konsultatīvās padomes priekšsēdētājs (Ministru Kabineta

1997.gada 5.februāra rīkojums Nr.49), Latvijas Zvērinātu revidentu asociācijas valdes loceklis.

BIRUTA GARANČA

Dzimusi 1938.gada 2.jūnijā Rīgā. 1964.gadā absolvējusi Latvijas Valsts universitātes Ekonomikas fakultāti. 1974.gadā aizstāvējusi disertāciju ekonomikas zinātņu kandidāta grāda iegūšanai. Disertācija nostrificēta un autore ar Latvijas Universitātes habilitācijas un promocijas padomes 1993.gada 7.janvāra lēmumu Nr.138 ieguvusi habilitētā ekonomikas doktora zinātnisko grādu.

Līdz 1962.gadam strādājusi dažādos uzņēmumos, kopš 1962.gada – Latvijas Universitātē.

1991.un 1995.gadā stažējusies Vācijā Landesbank Rheinland-Pfalz un Bank Tutors Institute.

Lasa kursus “Uzņēmējdarbības finanses” (bakalauriem) un “Uzņēmumu finanšu pārvaldība” (gan bakalauriem, gan maģistriem).

KASPARS GERHARDS

Dzimis 1969.gada 7.februārī Jelgavā, 1993.gadā absolvējis Latvijas Universitātes Ekonomikas fakultāti. Kopš 1994.gada ir Latvijas Universitātes Ekonomikas fakultātes Finanšu un kredīta katedras doktorants.

1993.gadā un 1994.gadā bija ekonomikas ministra palīgs. 1995.gadā studēja Vācijā Minsteres Vilhelma Vestfāles universitātē. 1995.gadā strādā Ekonomistu apvienībā 2010. No 1995.gada vidus līdz 1996.gada rudenim ir Norvēģijas Latvijas Uzņēmējdarbības attīstības fonda vadītājs. No 1996.gada beigām ir Valsts prezidenta padomnieks tautsaimniecības jautājumos.

LŪCIJA KAVALE

Dzimusi 1949.gada 24.maijā. 1971.gadā beigusi Latvijas Valsts universitātes Ekonomikas fakultāti. 1980.gadā ieguvusi ekonomikas zinātņu kandidāta grādu Maskavas Finanšu institūtā. 1992.gadā pēc nostrifikācijas iegūts ekonomikas doktora grāds.

Divus gadus (1971.-73.) ir strādājusi Rīgas pilsētas finanšu pārvaldē par ekonomisti, bet no 1973.gada ir Latvijas Universitātes docente. Kopš 1990.gada stažējusies Zviedrijā, Dānijā, ASV, Kanādā, piedalījies starptautiskās konferencēs Kanādā, Zviedrijā, Nīderlandē. Bijusi Ekonomikas ministra padomniece, Saeimas Budžeta un finanšu komisijas konsultante, Finanšu ministrijas konsultatīvās nodokļu padomes locekle.

IEVA KODOLIŅA

Dzimusi 1972.gada 24.jūlijā Rīgā. 1997.gadā absolvējusi Latvijas Universitātes Ekonomikas fakultāti.

Kopš 1993.gada strādājusi Finanšu ministrijas Tautsaimniecības analīzes un fiskālās politikas departamentā. No 1996.gada par nodaļas vadītājas vietnieci Fiskālās analīzes un prognozes nodaļā.

1996.gadā ieguvusi sertifikātu par ASV Kalifornijas štata Universitātes Biznesa administrācijas skolas organizētā semināra noklausīšanos.

TĀLIS LAIZĀNS

Dzimis 1957.gada 15.aprīlī. 1980.gadā absolvējis Rīgas Tehniskās universitātes Inženierceltniecības fakultāti, 1991.gadā Latvijas Universitātes Starptautisko attiecību institūtu.

Pašreiz gatavo maģistra darbu Latvijas Universitātes Ekonomikas fakultātes Finanšu un kredīta specialitātē. No 1991.gada saistīts ar Latvijas finanšu sektoru.

1992.gadā uzsāka darbu Latvijas Investīciju bankā kā projektu vadītājs, 1994.gadā sāka vadīt bankas Kredītresursu departamentu.

1992.gadā piedalījies ASV investīciju bankas Merrill Lynch organizētajā apmācību programmā vērtspapīru tirgus speciālistiem pārejas valstīs.

No 1995. līdz 1996.gadam pildījis Rīgas Fondu biržas padomes locekļa pienākumus.

Kopš 1997.gada februāra ir Latvijas Republikas Vērtspapīru tirgus komisijas priekšsēdētāja biedrs.

VLADISLAVS PETROVS

Dzimis 1975.gada 21.septembrī Rīgā. 1996.gadā absolvējis Latvijas Universitātes Ekonomikas fakultāti specialitātē finanses un kredīts.

Tanī pašā gadā ieguvis Latvijas Universitātes profesionālās izglītības diplomu par kvalifikāciju – banku ekonomists.

Mācās Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātes Finanšu un kredīta specialitātes maģistratūrā.

Kopš 1996.gadā strādā a/s“Rīgas Komerbanka” Finanšu departamentā par finanšu analītiķi, specializējotie bankas darbības analīzes un plānošanas jautājumos.

KĀRLIS SARKANS

Dzimis 1963.gada 17.novembrī. 1982.-1986.g. mācījies Toronto Universitātē un ieguvis inženiera bakalaura grādu.

1991. 1993.gada mācījies Pensilvānijas universitātes Vartona Biznesa skolā un ir ieguvis maģistra grādu biznesa administrācijā.

1986.-1991.gada strādā par finanšu konsultantu un dīleri vairākās firmās.

No 1993.gada strādā Jaunattīstības valstu valsts parādzīmju fondā (Global Deposit Fund Limited).

1994.gadā saņēmis Micropol, Londona, balvu kā labākā valsts parādzīmju fonda vadītājs.

BRUNO STRAUKS

Dzimis 1929.gada 30.aprīlī Rīgā. 1954.gadā absolvējis Latvijas Universitāti un ieguvis ekonomista kvalifikāciju. No 1948.gada strādājis Latvijas Finanšu ministrijā un tai pakļautās iestādēs. No 1956.g. līdz 1968.gadam strādājis Rīgas uzskaites un kredīta tehnikumā.

Kopš 1968.gada 1.marta strādā Latvijas Universitātē Finanšu un kredīta katedrā par lektoru (pasniedzēju) ar specializāciju finanses, budžets, nodokļi.

Ar Ekonomikas fakultātes Domes 1994.gada 27.janvāra lēmumu ieguvis ekonomikas maģistra grādu.

Strādājis par padomnieku Latvijas Valsts ieņēmumu dienestā un Rīgas pilsētas Domē.

Stažējies Maskavas Finanšu institūtā un Latvijas Finanšu ministrijas iestādēs. Pabeidzis Latvijas Universitātes organizētos kursus.

JĀNIS STRAZDIŅŠ

Dzimis 1934.gada 22.maijā Duntē. 1963.gadā beidzis Latvijas Valsts universitātes Ekonomikas un juridisko fakultāti finansu un kredīta specialitātē. No 1963.-1965.gadam strādā banku sistēmā, bet kopš 1965.gada strādā Latvijas Universitātē par pasniedzēju. Stažējies Maskavā, Prāgā un Rostokā. 1969.gadā aizstāvēta disertācija, nostrificēts par ekonomikas doktoru 1992.gadā. No 1992.-1997.gadam ir licencēts auditors.

Latvijas Universitātes Finanšu un kredīta katedras vadītājs ir no 1974.-1980.gadam un no 1991.gada līdz šim laikam.

GUNTA SŪCE

Dzimusi 195 .gada 17.decembrī Rīgā. 1981.gadā absolvējusi Latvijas Universitātes Svešvalodu fakultāti.

Mācās Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātes Finanšu un kredīta specialitātes maģistratūrā.

Kopš 1980.gada strādā banku sistēmā, specializējusies ārvalstu valūtu operācijās. No 1991.gada strādājusi Latvijas Bankas Ārzemju operāciju nodaļā. 1994.gadā bijusi a/s"Multibanka" valdes locekle. No 1995.gada strādā Latvijas Bankas Kredītiestāžu uzraudzības pārvaldē par uzraudzības speciālisti. 1992.gadā piedalījiesies Dānijas *Den Danske Bank* organizētajā seminārā. Stažējusies Austrijas *Girozentrale*. 1992.gadā pabeigusi EFTA organizētos kursus ekonomikā. 1996.gadā pabeigts Barents Group L.L.C. kurss ārvalstu valūtas operācijās. 1997.gadā iegūts Barents Group L.L.C. sertifikāts banku uzraudzības jautājumos.

INNA ŠTEINBUKA

Dzimusi 1952.gada 8.oktobrī Rīgā. 1975.gadā absolvējusi Latvijas Universitātes Ekonomikas fakultāti.

No 1975.gada līdz 1990.gadam strādāja Latvijas PSR ZA Ekonomikas institūtā kā zinātniskā līdzstrādniece pēc tam kā nodaļas vadītāja.

No 1991.gada strādā Finanšu ministrijā Tautsaimniecības analīzes un fiskālās politikas departamentā par direktori.

No 1993.gada 1.februāra līdz 1993.gada 31.jūlijam strādāja Somijas bankas Austrumeiropas departamentā kā viespētniece.

Ir ekonomikas zinātņu habilitētā doktore, kopš 1996.gada - LU profesore.

Akadēmiskais un zinātniskais darba stāžs kopā ir 23 gadi, no tiem 4 gadi augstskolā. Galvenais zinātniskās darbības virziens

ir saistīts ar makroekonomisko analīzi un prognozēšanu.

Kopš 1992.gada ir piedalījies 8 starptautisko zinātnisko projektu izstrādē.

Laikā no 1975.gada līdz 1990.gadam ir publicēti vairāk nekā 50 darbi, t.sk. 4 monogrāfijas. Pēdējā nozīmīgākā zinātniskā publikācija ir iznākusi 1997.gadā: *Country Studies: Latvia. (Chapter in monograph: "Trade Growth in Transition Economies Export Impediments for Central and Eastern Europe", edited by Richard N.Cooper and Janos Gacs) IIASA, 1997. – 114.;149.lpp.*

IVARS VANAGS

Dzimis 1966.gada 15.aprīlī Rīgā. 1989.gadā beidzis Latvijas Universitātes Finanšu un tirdzniecības fakultāti.

No 1989.gada līdz 1991.gadam stažējies Latvijas Universitātes Finanšu un kredīta katedrā, bet no 1991.gada līdz 1994.gadam strādājis Finanšu un kredīta katedrā par asistentu. 1994.gadā ieguvis ekonomikas maģistra grādu Latvijas Universitātē.

Kopš 1994.gada ir Latvijas Universitātes Finanšu un kredīta katedras lektors.

1998.gadā no 1.februāra līdz 1.jūnijam stažējies Latvijas Bankas Kases un naudas apgrozības pārvaldē.

JELĒNA ZUBKOVA

Dzimusi 1969.gada 13.novembrī Rīgā. 1992.gadā absolvējusi Latvijas Universitātes Ekonomikas fakultāti Rūpniecības plānošanas specialitātē.

1997.gadā ieguvusi Latvijas Universitātes Ekonomikas fakultātes Finanšu un kredīta maģistra grādu.

Kopš 1993.gada strādā Latvijas Bankas Monetārās politikas pārvaldē par makroekonomiskās analīzes speciālisti un no 1996.gada ir Finanšu tirgus analīzes nodaļas vadītāja šajā pārvaldē.

SUMMARIES

HELMUTS ANCĀNS. Impact of the Euro Exchange Rate on Latvia// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 9 – 16 pp.

The author deals with purposes and economic criteria for establishing European Monetary Union, the requirements for the European Union memberstates to join the European Monetary Union.

The article analyses the impact of the Euro exchange rate on the Bank of Latvia currency exchange policy, taking into consideration the currency structure used by the Latvian trade partners in settlement accounts.

Due to great proportions of the US dollars in foreign trade payments, the conclusion has been made that it would be more useful for the current link to the SDR currency basket also after Euro launching.

Attention has been paid to orderly legislation and statutory acts regulating the bank activities.

VILNIS ĀDAMSONS. Financial Aspects of Sale and Transportation in Latvia// Naudas, kredīta un nodokļu politika. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 17 – 22 pp.

The article analyses oil products business in Latvia, turnover and directions of the major fuel freights. Petrol pricing structure and distribution of income among the parties concerned have also been described in the item. The role of fuel transit and oil terminal locations in the transit operations has been discussed separately.

Attention is also paid to the government's role in fuel business development which could help to regulate the existing business through taxes and tariffs thus increasing the budget revenues.

VALDA BALEVIČA. Investments// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 23 – 29 pp.

The article deals with the concept of investments and its comprehension analysing publications by other economists. The author puts forward her idea about the most efficient definition of investments. The publication also analyses the necessary amount of return to the investment so as not to reduce the invested capital.

ĢIRTS BĒRZIŅŠ. Basic Aspects of Payment Cards Functioning// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 30 – 41 pp.

The author discusses the key issues related to the use of payment cards as non-cash instruments of payments, namely the scheme of payment operations, its basic elements, as well as the economic essence of payment cards. The article analyses the connection of payment cards with money, its basic elements of supply.

ĢIRTS BRASLIŅŠ. The Role of State Control Committee in the Latvian public finance// Naudas, kredīta un nodokļu politika. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 42 – 49 pp.

The author shares his experience in the work of the Latvian State Control Committee and its impact on the financial activities of the Latvian public sector.

The article deals with the regulatory legislation for the activities of the Latvian State Control Committee, as well as the functions and structure of the organisation.

Attention has been paid to the possible auditing activities in the future which could promote the further development of

the procedures to ensure conformity with a law in the use of Latvian public finance.

ĒVALDS FIGURNOVS. Cash Flow Forecast// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 50 – 55 pp.

There is a rapid increase in the number of enterprises. One of the reasons for insolvency is poor cash management because enterprises do not make forecasts for their cash flow. The article deals with the essence of cash flow forecast and nature of the forecast itself, the methodology of making a forecast. The author recommends to make annual cash flow forecast in each Latvian enterprise.

BIRUTA GARANČA. Business Capital in Latvia// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 56 – 65 pp.

The article deals with dynamics of the equity capital and borrowed finance involved in the business in the period from January 1, 1993 to July 1, 1997, profitability of the joint and equity capital in total for all businesses, as well as for separate branches of economic activities and legal forms of businesses.

KASPARS GERHARDS. Latvian Foreign Debt Development and Problems// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 66 – 76 pp.

The author deals with the development and characteristic features of the Latvian government's foreign debt.

In the transition period foreign loans were one of the essential financial sources to ensure the development of the started economic reforms and restructuring of the state economy. At present the Latvian foreign debt could be characterised as insignificant and it can not leave a negative impact on the Latvian economy.

But the credit employment shows some negative aspects as well, which have resulted in inefficient use of a substantial part of loans

and they will have to be repaid from the budget. The article analyses the reasons which have caused the current situation.

LŪCIJA KAVALE. Tax Policy Problems// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 77 – 89 pp.

Basing on the theoretical conclusions expressed by the foreign scientists and economist the author deals with the basic principles of tax policy development, techniques and problems related to their choice. Special analyses refers “pro” and “contra” in the specifying process of tax elements (the payer, basis, states, advantages), at the same time indicating to the necessity to link them with concrete economic conditions. Attention has been paid to the problem of income integration, pointing out that for a country with a weak tax administration system such practise could be risky.

TĀLIS LAIZĀNS. Latvian Securities Market Supervision// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 90 – 102 pp.

The publication gives a survey on the setting up of securities market commission and its first activities in Latvia. It concentrates on the necessity of legal economic environment in the country which could ensure the investors interests. Therefore the current tasks are related not only to the functions of supervision and regulation but also to the creation of perfect market infrastructure, professional training of market participants, active involvement in the international financial processes.

The author analyses the work of the commission in the context of present legislation and projects further tasks to ensure the development of securities market in Latvia.

VLADISLAVS PETROVS. Efficiency Assessment of Commercial Banks Activities// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 103 – 109 pp.

The article deals with methods of efficiency assessment of commercial banks activities which are based on the principle of increasing the firm's value, profitability analysis of the overall bank activities and analysis of the bank performance framework or its factors.

The publication shows the ways in which the commercial bank efficiency assessment could be applied in practise evaluating the development of Latvian bank system in comparison with the USA bank system. The given enable us to estimate individual banks as well as tendencies in the development of bank system. They can serve as analytical assurance for planning, decision-making and control.

KĀRLIS SARKANS. Is our national currency the Lat predestined the fate of the Asian currencies?// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 110 – 123 pp.

The author deals with the net income forecast in the government bonds markets of the developing countries. By projecting the currency exchange rates the author comes to the conclusion that the exchange rate for the Lat has to be freely or partially freely floating but not concurred with the currencies basket as it is now.

BRUNO STRAUKS. Basic Principles of Income Declaration for Physical Persons// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 125 – 131 pp.

The author describes the income sources for physical persons in the period after Latvia had regained independence and the government policy to the assessment of income tax for individuals.

Taking into consideration the foreign practical for individuals income tax assessment from the total annual income the article analyses the implementation of such practise in Latvia.

Basing on the results of the analysis the author has estimated and given recommendations how to improve the practise of imposing individual income tax.

JĀNIS STRAZDIŅŠ. The Connection of the Credit Policy With Monetary Policy and the role of Credit Policy in the Ensuring Country's Economic Self-Dependence// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 132 – 141 pp.

The article puts forward the idea about the necessity to work out a special credit policy in Latvia. The author justifies the role of the state's commercial bank in the country's credit policy and strengthening of the banking system.

According to the author the implementation of the proposals could improve the business environment in Latvia which create preconditions to potencial export growth, decrease in current account deficit and have a positive impact on the growth of the DGP.

GUNTA SŪCE. Possibilities of Using the Western Countries Bank Supervision Practise in the Bank of Latvia// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 142 – 153 pp.

The author shares her experience in the issues of the Western countries bank supervision and regulation in order to promote the stability, reliability and development of Latvian banks.

The article deals with improvement of the supervision system over credit institutions in Latvia and problems the Bank of Latvia faces in carrying out the supervision and regulatory functions. The main objective of the supervision is to create a stable financial system in the country and to protect investors

from the possible losses attention has been paid to orderly legislation and statutory acts regulating the bank activities.

INNA ŠTEINBUKA , IEVA KODOLIŅA. The Underground Economy and Unpaid Taxes in Latvia// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 154 – 166 pp.

The purpose of article is to clarify the causes and expanses of the underground economy in different countries as well as to estimate the fiscal dimension of the underground economy in Latvia.

The article deals with the methods which approximately estimate the amount of the underground economy in the country, its causes, key issues and effects on the economy.

IVARS VANAGS. Basic Requirements, Stages and Problems Related to the Introduction of the European Single Currency// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 167 – 178 pp.

The author deals with the issues related to the introduction of the European single currency. The article concentrates on the basic requirements for the introduction of the European single currency dealing separately with political constraints and economic factors. It also describes the stages determining the procedure and order of the introduction of the European single currency and interconnections in the monetary policy of the European Union and Latvia.

JEĻENA ZUBKOVA. The Role of Liquidity Management in Implementation of Monetary Policy// Monetary, Credit and Tax Policy. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998. 179 – 185 pp.

The article deals with the role of overall banking system liquidity management and its connection to the monetary policy in the country. The author gives characteristics of the money market where individual and overall liquidity problems can clash.

The author describes the techniques of liquidity management which are applied by Latvian Bank at present, their further improvement possibilities. The publication discusses factors which can increase the role of the Bank of Latvia as the lender of last resort.

АННОТАЦИИ

ХЕЛМУТС АНЦАНС. // Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

Автор рассматривает цели образования Европейского монетарного общества и критерии экономики по которым будут определяться страны-члены Европейского союза с целью их присоединения к Европейскому монетарному сообществу.

В статье рассматривается влияние курса еіго валюты на политику обменного курса Банка Латвии по отношению к торговым партнерам Латвии, а также структуру валюты, используемую при расчетах.

В связи с большим удельным весом доллара США при расчетах в Латвийской внешней торговле автор приходит к выводу, что Банку Латвии после того, как выйдет в свет еіго валюта, выгодно сохранить данное присоединение к валютной корзине SDR (Special Drawing Rights).

Вилнис Адамсонс. Реализация горючесмазочных материалов и транспортно финансовые аспекты в Латвии// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

В данной статье осуществлен анализ бизнеса нефтяных продуктов в Латвии, проанализирован оборот и направления грузов главных видов горюче смазочных материалов. Рассмотрена структура на бензин и распределение доходов между участниками. Отдельно рассмотрено, какое место занимает транзит горюче смазочных материалов и нефтяные терминалы в транзитных операциях.

Особое внимание уделено роли государства в бизнесе нефтяных продуктов, которое с помощью налоговой политики и тарифов могло бы регулировать этот бизнес, получая соответствующие доходы в бюджет.

Валда Балевица. Инвестиции// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

Исследуется термин “инвестиции” и его понимание посредством анализа опубликованных трудов других экономистов. В результате автор выдвигает, по его мнению, оптимальное определение понятия инвестиции. В работе также определяется величина инвестиционной прибыли, чтобы не уменьшался вложенный капитал.

Гиртс Берзиньш. Основные аспекты функционирования расчетных карточек// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

Автор рассматривает расчетные карточки как безналичные денежные расчеты, схему их функционирования, и составляющие элементы, а также экономическую сущность расчетных карточек. В статье анализируется взаимосвязь расчетных карточек и денег, а также и элементов их предложения.

Гиртс Браслиньш. Роль государственного контроля в публичных финансах Латвии// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

Автор делится своим опытом о деятельности Государственного контроля Латвии и его влиянии на деятельность в публичном секторе Латвии. В статье рассмотрено регулировочное законодательство деятельности Государственного контроля Латвии, и также проанализированы функции и структура этой организации.

Внимание привлечено возможным видам действия в будущем ревизий Государственного контроля Латвии, что содействовало бы совершенствованию данного процесса и обеспечивало законность использования Латвийских публичных финансов.

Эвалд Фигурнов. Прогноз денежного потока// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

В Латвии быстро растет число тех предприятий, которые суд признает неплатежеспособными. Одной из причин неплатежеспособности является плохое управление денежной массой, потому что предприятия не прогнозируют свой денежный поток. В статье рассмотрен смысл прогноза денежного потока и методология составления прогноза; предлагается каждый год на каждом предприятии Латвии прогнозировать денежный поток.

Бирута Гаранча. Капитал предпринимательства в Латвии// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

В статье рассмотрена динамика в предпринимательство вложенного своего и заемного капитала в период с 1993.01.01 по 1997.07.01, рентабельность общего и своего капитала во всем предпринимательстве, а также по отраслям экономической деятельности и по формам собственности.

Каспарс Герхардс. Развитие и проблемы внешнего долга Латвии// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

В своей статье автор рассматривает развитие и особенности долга Латвийского правительства.

В начале переходного периода внешние займы правительства были одним из важнейших источников доходов для обеспечения реформ народного хозяйства, финансирования реструктуризации хозяйства. Сегодня внешний заем Латвийской республики может быть описан как небольшой и в ближайшем времени он не может оказать негативного влияния на Латвийское народное хозяйство.

Но все таки, в период использования этого кредита есть известные черты, в результате которых важная часть кредита используется неэффективно и его возврат надо будет осуществлять из государственного бюджета. В статье оцениваются причины, из-за которых сформировалась такая ситуация.

Луция Кавале. Проблемы налоговой политики// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

Остановливаясь на теоретических взглядах мировых ученых и экономистов, автор указывает на основные принципы и методы создания налоговой политики и проблемы их выбора. Особенно проанализированы все "за" и "против" в процессе уточнения налоговых элементов (база, плательщик, ставки, льготы), одновременно указывается на необходимость связать это с конкретными экономическими условиями.

В статье также уделяется внимание проблемам интеграции доходов, указывается, что в стране со слабым налогово административным аппаратом такая практика может быть рискованной.

Талис Лайзанс. Контроль рынка ценных бумаг Латвии в настоящее время// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

В работе дан отчет о создании комиссии рынка ценных бумаг и об актуальных вопросах в начальном периоде

работы в Латвии. Акцентируется необходимость в стране законно сформированной, обеспечивающей интересы вкладчиков экономической среды. Поэтому настоящие расходы связаны не только с функциями наблюдения и регулирования, но также с созданием полноценной рыночной инфраструктуры, с профессиональным обучением участников рынка, вложение активов в международные финансовые процессы.

Автор анализирует работу комиссии в контексте сегодняшнего законодательства и прогнозирует задачи, с целью обеспечения развития рынка ценных бумаг в Латвии.

Владислав ПЕТРОВ. Оценка эффективности работы коммерческих банков// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

В рукописи рассмотрены методы определения эффективной работы коммерческих банков, которые основываются на принципах увеличения ценности фирмы: анализ общей работы банка и анализ структуры или факторов деятельности банка.

В течение всей работы показано, в каком виде методы определения эффективности банка могли бы быть использованы в практике, при оценке развития системы Латвийских банков по сравнению с системой банков США. Упомянутые выше методы дают возможность оценивать как тенденции развития отдельных банков, так и тенденции развития системы банков, а также может служить как аналитическим гарантом планирования, принятия решений и контроля.

Карлис Сарканс. // Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

Автор исследует прогноз чистой прибыли на рынках государственных займов развивающихся стран, помимо этого он прогнозирует валютный курс и делает вывод, что валюта lats должна быть свободна или частично свободна по отношению к валютной корзине SDR (Special Drawing Rights), что не соответствует данному моменту.

БРУНО СТРАУКС. Основные принципы декларирования доходов физических лиц// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

Автор исследует источники получения доходов среди физических лиц, в зависимости от политики правительства по отношению к облажению подоходным налогом доходов жителей Латвии. Рассматривается период после восстановления независимости Латвии.

Принимая во внимание зарубежную практику обложение подоходным налогом общегодовых доходов физических лиц, в статье проанализирована практика внедрения такой системы в Латвии.

Опираясь на результаты анализа, автор дает оценку и выдвигает предложения по совершенствованию процесса обложения подоходным налогом.

Янис СТРАЗДИНЬШ. Связь кредитной политики с монетарной политикой и роль кредитной политики в обеспечении экономической самостоятельности государства// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

Воздвинута идея о необходимости разработки особой кредитной политики в Латвии.

Автор аргументирует место государственного коммерческого банка в кредитной политике государства и роль банка в обеспечении стабильности всей банковской системы государства.

По мнению автора, осуществление предложений позволило бы расширить предпринимательскую среду в Латвии, а это в свою очередь могло бы создать предпосылки потенциального увеличения экспорта, уменьшения экспорта, уменьшения дефицита платежного баланса, а также положительно повлияло бы на увеличение ВВП.

ГУНТА СУЦЕ. Возможности использования западных банков в области контроля в Банке Латвии// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

Автор делится опытом западных банков в области контроля и регулирования, чтобы стимулировать стабильность Латвийских банков, их безопасность и развитие.

В статье рассмотрены методы совершенствования системы контроля за кредитными учреждениями Латвии и проблемы, с которыми сталкивается Банк Латвии при осуществлении функции контроля и регулирования.

Главная цель контроля за банками - создать стабильную финансовую систему в стране и защитить вкладчиков от возможных денежных потерь.

Внимание привлечено упорядочению законодательства и нормативным актам, которые регламентируют банковскую деятельность.

ИННА ШТЕЙНБУКА, ИЕВА КОДОЛИНЯ. Теневая экономика и нескасированные налоги в Латвии// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

Цель работы проиллюстрировать причины и объем теневой экономики в различных государствах, а также оценить объем экономики в Латвии.

В статье рассмотрены методы, с которыми можно примерно определить объем теневой экономики в государстве; какие причины возникновения теневой

экономики и какие существуют проблемы и последствия теневой экономики в народном хозяйстве.

Ввиду того, что авторы работают в Министерстве финансов, наибольшее внимание в данной статье уделено вопросу о потенциально возможном объеме налоговых сборов, которые минуют государственную кассу.

ИВАРС ВАНАГС. Основные условия, этапы и проблемы введения единой европейской валюты// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

Автор рассматривает вопросы, связанные с введением единой европейской валюты. Внимание обращено к основным условиям введения единой европейской валюты, отдельно рассматриваются условия как политического так и экономического характера, а также этапы и порядок введения единой европейской валюты. В заключение автор исследует проблемы введения единой европейской валюты и образование экономических связей между Европейским Сообществом и Латвией в области монетарной политики.

ЕЛЕНА ЗУБКОВА. Управляющая роль ликвидности в реализации монетарной политики// Денежная, кредитная и налоговая политика. Rīga: Datorzinību Centrs, 1998.

В статье рассмотрена управляющая роль ликвидности в единой банковской системе и ее связь с монетарной политикой государства.

Дана характеристика денежного рынка рынка, где соприкасается индивидуальная и общая банковская ликвидность.

Рассмотрены инструменты управления ликвидностью, которые Банк Латвии использует в настоящее время, а также возможности их усовершенствования и

использования. Упомянутые факторы стимулируют усиление роли Банка Латвии в качестве конечного кредитора банковской системы.

ANNOTATION

HELMUTS ANCĀNS. Der Einfluß des Wechselkurses von EURO auf Lettland // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Der Autor behandelt Ziele der Herausbildung und ökonomische Kriterien der Europäischen Monetären Union, die die Mitgliedsstaaten der Europäischen Union zu erfüllen haben, um an der Europäischen Monetären Union teilnehmen zu können.

Im Beitrag wurde der Einfluß des Eurokurses auf den Devisenwechsellkurs der Bank Lettlands betrachtet, indem man die Struktur der Handelspartner Lettlands und die Struktur der bei der Verrechnung auszunutzenden Devisen in Betracht zieht. Da der USA Dollar bei Außenhandelszahlungen Lettlands großes Gleichgewicht hat, wird festgestellt, daß es für die Bank Lettlands vorteilhafter wäre, die vorhandene Gebundenheit am SDR – Devisenkorb auch nach der Einführung von EURO zu erhalten.

VILNIS ĀDAMSONS. Vertrieb der Erdölprodukte und Finanzaspekte des Verkehrs in Lettland // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Im Beitrag werden das Erdölsbusiness in Lettland, Frachtwege und – umschlag der wichtigsten Erdölprodukte analysiert. Es werden Benzinpreistruktur und Gewinnverteilung unter den Teilnehmern behandelt.

Erdölproduktetransit und Bedeutung der Erdölterminale im Transit sind einzeln betrachtet.

Große Aufmerksamkeit wird der Rolle des Staates im Erdölgeschäft geschenkt, der dank der Steuerpolitik und Tarifen das vorhandene Business regeln und entsprechenden Einkünfte für den Staats haushalt gewinne könnte.

VALDA BALEVIČA. Investitionen // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Es werden der Investitionsbegriff und dessen Deutung untersucht, indem man die Veröffentlichungen anderer Wirtschaftswissenschaftler analysiert. Im Ergebnis seiner Untersuchungen liefert der Autor – seiner Meinung nach – die optimalste Begriffsbestimmung der Investitionen. Der Autor zeigt in seinem Beitrag, wie groß der Gewinn von Investitionen sein soll, damit sich das Einlegekapital nicht herabsetzt

ĢIRTS BĒRZIŅŠ. Hauptaspekte des Zahlkartenverkehrs // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Der Autor behandelt die Zahlkarten als Organisationsform des bargeldlosen Zahlungsverkehrs, das Schema des Zahlungsverkehrs und deren Bestandteile sowie das Wirtschaftswesen der Zahlkarten. Im Beitrag wird der Zusammenhang der Zahlkarten mit dem Geld und mit ihren Angebotsbestandteilen analysiert.

ĢIRTS BRASLIŅŠ. Rolle der Staatskontrolle für die staatlichen Finanzen Lettlands // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Der Autor macht den Leser mit seiner Erfahrung in der Tätigkeit beim Staatlichen Kontrollkomitee der Republik Lettland und dessen Einfluss auf die finanzielle Tätigkeit des öffentlichen Sektors in Lettland bekannt.

Im Beitrag wird die regulierende Gesetzgebung für die Tätigkeit des Staatlichen Kontrollkomitees betrachtet sowie Funktionen und die Struktur dieser Organisation analysiert.

Große Aufmerksamkeit wird den künftigen Tätigkeitsformen der Staatskontrolle der Lettlands bei der Revision geschenkt, die die Vervollkommnung dieser Prozesse fördern könnten

sowie die Gesetzlichkeit bei der Ausnutzung der öffentlichen Finanzen Lettlands sichern würden.

ĒVALDS FIGURNOVS. Prognose des Geldkreislaufes // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Rasant nimmt die Zahl der Unternehmen zu, die vom Gericht des Zahlungsunfäsig anerkannt sind. Eine der Ursachen der Zahlungsunfähigkeit ist die schlechte Geldverwaltung, denn die Unternehmen prognostizieren sich ihren Geldkreislauf. Im Beitrag werden das Wesen des Geldkreislaufes und das Wesen der Prognose als solches und Methodologie der Prognoseaufstellung betrachtet; es wird vorgeschlagen jährlich in jedem beliebigen Unternehmen Lettlands den Geldkreislauf zu prognostizieren.

BIRUTA GARANČA. Kapital der Betriebswirtschaft in Lettland // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Im Artikel werden die Dynamik des in die Betriebswirtschaft einbezogenen Eigenkapitals und Leihkapital im Zeitraum vom 1. Januar 1993 bis 1. Juli 1997, Rentabilität des Gesamtkapitals und des Eigenkapitals sowohl insgesamt in der Betriebswirtschaft des auch je Bereiche der Betriebswirtschaft und Vermögensformen behandelt.

KASPARS GERHARDS. Entwicklung und Probleme der Auslandsverschuldung Lettlands // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Der Autor betrachtet in seinem Beitrag die Entwicklung und Besonderheiten der Regierungsverschuldung Lettlands.

Am Anfang der Übergangsperiode zählten die Auslandsanleihen der Regierung zu den wichtigsten Quellen von Mitteln, um die angefangenen Wirtschaftsreformen

sicherzustellen und die Umstrukturierung der Wirtschaft zu finanzieren.

Zur Zeit soll die staatliche Auslandverschuldung als gering angesehen werden und sie kann sich in der nahen Zukunft auf die Volkswirtschaft Lettlands nicht negativ auswirken.

Jedoch gibt es im Laufe dieser Kreditausnutzung gewisse negative Merkmale; infolgedessen wird ein bedeuten der Kreditanteil nicht wirksam ausgenutzt und deren Rückzahlung soll vom Staatshaushalt erstattet werden.

Im Artikel werden die Ursachen beurteilt, warum eine solche Situation entstanden ist.

LŪCIJA KAVALE. Probleme der Steuerpolitik // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Der Autor verweist auf die Hauptprinzipien der Bildung der Steuerpolitik, Methoden und auf die mit derenwahl verbundenen Probleme, indem er sich auf die Erkenntnisse der Wissenschaftler und Wirtschaftswissenschaftlers der Welt stützt.

Insbesondere werden das „für“ und „gegen“ im Bestimmungsprozeß der Steuerbestandteile (Zahler, Basis, Quoten, Ermäßigungen) analysiert, gleichzeitig wird dabei auf die Notwendigkeit deren Verbindung mit konkreten ökonomischen Verhältnissen hingewiesen. Die Aufmerksamkeit wird dem Problem der Einnahmenintegration geschenkt, dabei weist man darauf hin, daß solche Tätigkeit in den Staaten mit unterentwickeltem Steuerverwaltungsapparat riskant sein kann.

TĀLIS LAIZĀNS. Aufsicht des Wertpapiermarktes in Lettland im gegenwärtigen Zeitabschnitt // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Im Beitrag wurde eine Übersicht über die Herausbildung der Kommission des Wertpapiermarktes und die Aktualitäten am

Anfang der ursprünglichen Tätigkeitsperiode in Lettland gegeben. Es wird die Notwendigkeit betont, ein rechtlich geregeltes, den Einlegerinteressen entsprechendes ökonomisches Milieu im Staat zu schaffen. Die gegenwärtigen Aufgaben sind nicht nur mit Aufsichts und Regelungsfunktionen verbunden, sondern auch mit der Schaffung einer vollwertigen Marktinfrastruktur, Tachausbildung der Marktteilnehmer und ihrer aktiven Einbeziehung in internationale Finanzprozesse.

Der Autor analysiert die Kommissionstätigkeit im Zusammenhang mit der gegenwärtigen Gesetzgebung und prognostiziert die künftigen Aufgaben, um die Entwicklung des Wertpapiermarktes in Lettland zu sichern.

VLADISLAVS PETROVS. Einschätzung der Wirksamkeit der Kommerzbankentätigkeit // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Im Beitrag werden die Einschätzungsmethoden der Wirksamkeit der Kommerzbankentätigkeit betrachtet, die sich auf das Prinzip der Wertvergrößerung der Firma stützt: allgemeine Rentabilitätsanalyse der Bankentätigkeit und Analyse der Tätigkeitstruktur der Banken oder Faktorenanalyse.

Es wird gezeigt, auf welche Weise Methoden der Einschätzung der Wirksamkeit der Kommerzbankentätigkeit in der Praxis angewendet werden könnten, indem die Entwicklung des Bankensystems Lettlands mit dem Bankensystem der USA verglichen wird.

Die erwähnten Methoden ermöglichen sowohl einzelne Banken als auch die Entwicklungstendenzen des Bankensystems einzuschätzen; sie können auch als analytische Sicherung der Planung, Entscheidung und Kontrolle dienen.

KĀRLIS SARKANS. Erwartet unser Lats das Los der Währungen Asiens? // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Der Autor untersucht die reine Ertragsprognose auf den Märkten der Staatlichen Schuldscheine in den neuen Entwicklungsländern und prognostiziert den Währungskurs. Er kommt zur Schlusfolgerung, daß der Lats eine freie oder halbfreie flexible Währung und nicht eine an einem Devisenkorb gebundene, wie das zur Zeit ist, Währung bleiben soll.

BRUNO STRAUKS. Grundprinzipien der Einkommenserklärung der natürlichen Personen // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Der Autor untersucht die Einkommengenellen der natürlichen Personen nach dem Erwerb der Unabhängigkeit Lettlands und die Staatspolitik in Bezug auf die Besteuerung dieses Einkommens mit der Einkommensteuer der Bevölkerung.

Im Hinblick auf die ausländische Erfahrung bei der Besteuerung des Einkommens der natürlichen Personen mit der Einkommensteuer der Bevölkerung vom jährlichen Gesamteinkommen, wird im Beitrag diese Erfahrung in Lettland analysiert.

Der Autor liefert Einschätzungen und Vorschläge zur Vervollkommnung des Einkassierens der Einkommensteuer der Bevölkerung, indem er sich auf die Ergebnisse der Analyse stützt.

Regelungsfunktionen verbunden, sondern auch mit der Schaffung einer vollwertigen Marktinfrastruktur, Fachausbildung der Marktteilnehmer und ihrer aktiven Einbeziehung in die internationalen Finanzprozesse.

Der Autor analysiert die Kommissionstätigkeit im Zusammenhang mit der gegenwärtigen Gesetzgebung und prognostiziert die künftigen Aufgaben, um die Entwicklung des Wertpapiermarktes in Lettland zu sichern.

JĀNIS STRAZDIŅŠ. Verbindung der Kreditpolitik mit der monetären Politik und die Rolle der Kreditpolitik in der Sicherung der Staatlichen Wirtschaftselbständigkeit // Geld, Kredit und Steuerpolitik

Es wird die Idee von der Notwendigkeit der Ausarbeitung einer besonderen Kreditpolitik in Lettland vorgeschlagen.

Der Autor begründet den Platz der Staatlichen Kommerzbank in der staatlichen Kreditpolitik und ihre Rolle in der Sicherung der Stabilität des Bankensystems.

Die Verwirklichung der Vorschläge würde, wie der Autor meint, den Betriebswirtschaftsbereich in Lettland vervollkommen lassen. Dadurch würden Voraussetzungen für die Vergrößerung des Exportpotentials und die Defiziteinschränkungen des laufenden Kontos geschaffen und der Zuwachs des Bruttoinlandsprodukts positiv beeinflusst werden.

GUNTA SŪCE. Ausnutzungsmöglichkeiten der Aufsichtserfahrung der Banken der Westlichen Staaten // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Der Autor macht den Leser mit der Erfahrung in Fragen der Aufsicht und Regelung der Banken in den westlichen Staaten bekannt, um die Stabilität, Sicherheit und Entwicklung der Banken Lettlands zu fördern.

Im Beitrag werden die Vervollkommnung des Aufsichtssystems in Finanzinstituten analysiert und Probleme behandelt, mit denen die Bank Lettlands bei den Aufsichts- und Regelungsfunktionen in Berührung kommt.

Das Hauptziel der Bankenaufsicht ist es, ein stabiles staatliches Finanzsystem zu schaffen und die Einleger vor eventuellen Geldverlusten zu schützen.

Die Aufmerksamkeit wird auf die geregelte Gesetzgebung und Grundbestimmungen gelenkt, die Bankenstätigkeit regeln.

INNA ŠTEINBUKA, IEVA KODOLIŅA. Schattenwirtschaft und die nicht bezahlten Steuern in Lettland // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Das Ziel des vorliegenden Beitrags ist, die Ursachen und Größe der Schattenwirtschaft in verschiedenen Staaten zu veranschaulichen wie auch die fiskalische Dimension in Lettland einzuschätzen.

Im Beitrag wird betrachtet, mit welchen Methoden die Größe der Schattenwirtschaft im Staat annähernd zu bestimmen ist, was für Ursachen es in der Schattenwirtschaft gibt und welche Probleme mit der Schattenwirtschaft verbunden sind und welche Folgen sich für die Volkswirtschaft ergeben.

Da die Autorinnen des Beitrags im Finanzministerium arbeiten, widmeten sie große Aufmerksamkeit dem Themenkreis wieviel von den zu erwartenden Einkommenseinahmen in die Staatskasse nicht eingezahlt werden.

IVARS VANAGS. Hauptbedingungen bei der Einführung der Europäischen Währungsunion, Phasen und Probleme // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Der Autor betrachtet die Tragen, die mit der Einführung der Europäischen Währungsunion verbunden sind. Im Beitrag wird große Aufmerksamkeit den Grundbedingungen der Einführung der Europäischen Währungsunion geschenkt. Sowohl politische als ökonomische Bedingungen werden einzeln betrachtet; es werden auch die Phasen behandelt, die die Verfahren und Ordnung der Einführung der Europäischen Währungsunion freilegen. Im Schlußteil des Beitrages untersucht der Autor die Probleme der Europäischen Währungsunion und die Herausbildung ökonomischer Zusammenhänge zwischen der Europäischen Union und Lettland im Bereich der monetären Politik.

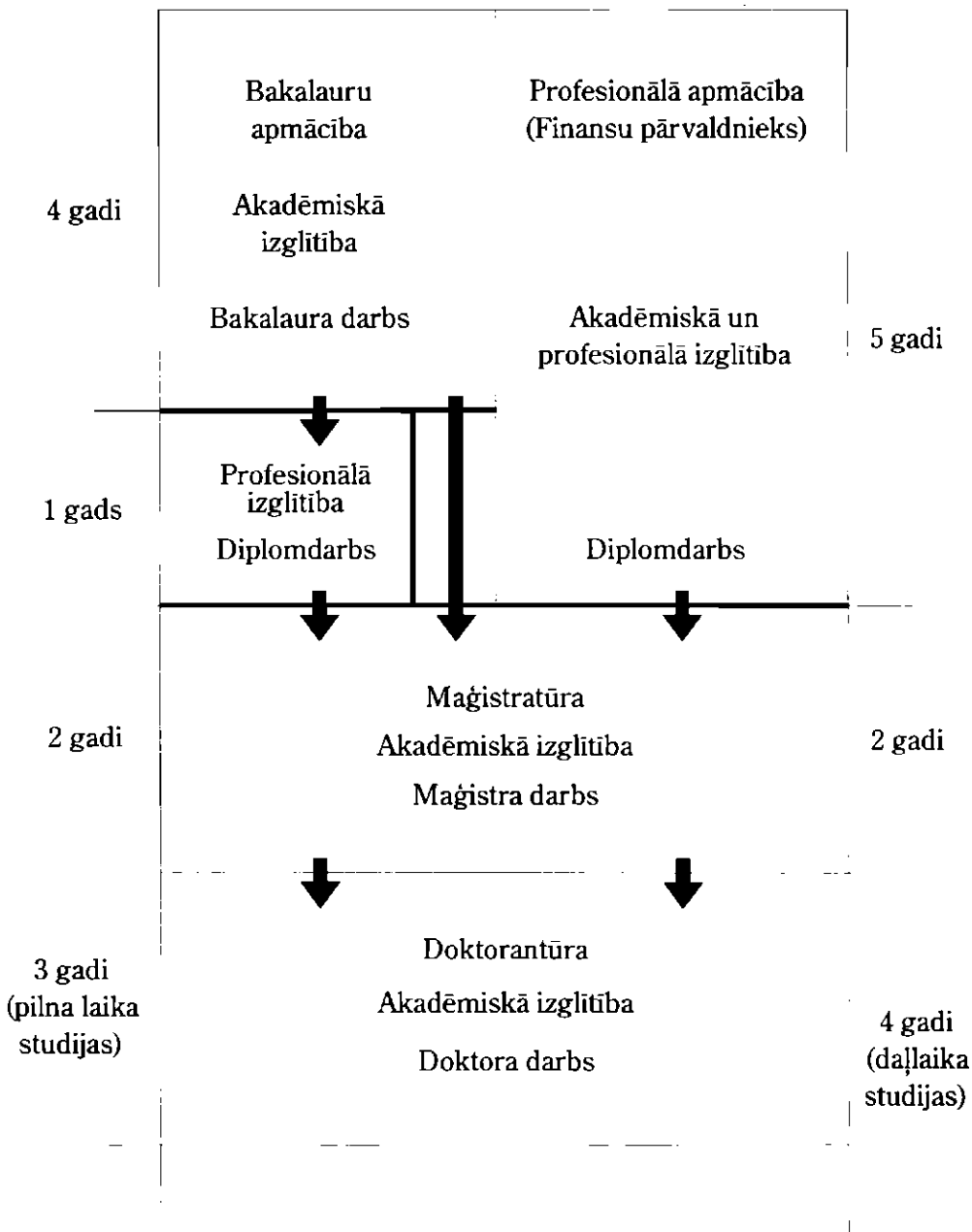
JEĻENA ZUBKOVA. Bedeutung der Liquiditätsverwaltung bei der Verwirklichung der monetären Politik // Geld-, Kredit- und Steuerpolitik

Im Beitrag werden die Bedeutung der Liquiditätsverwaltung des gemeinsamen Bankensystems und deren Zusammenhang mit der monetären Politik im Staat behandelt.

Hier wird der Geldmarkt charakterisiert, wo die einzelne und gemeinsame Liquidität der Banken in Berührung kommt.

Es wird das Instrumentarium der Liquiditätsverwaltung, das in Lettland zur Zeit ausgenutzt wird und die Vervollkommnung dessen Anwendungsmöglichkeiten, betrachtet.

Es werden Faktoren erwähnt, die der Rolle der Bank als Enddarlehengeber dem Bankensystem beitragen werden.

Finansu un kredīta specialitātes apmācības ģenerālā shēma.

Zinātnisko darbu veidi

1. Kursa darbs
2. Konkursa darbs
3. Zinātniskais referāts
4. Zinātniskais darbs
5. Zinātniskais raksts
6. Bakalaura darbs
7. Diplomdarbs
8. Maģistra darbs
9. Doktora darbs
10. Habilitētā doktora darbs